

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE ÅRBØGER

55. BIND

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

XVI BIND 2. ÅRGANG

1961

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN - KØBENHAVN

HOLBÆK AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI

1961

FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE ÅRBØGER

55. BIND

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

XVI BIND 2. ÅRGANG

1961

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN • KØBENHAVN

HOLBÆK AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI

1961

INDHOLD

<i>Knabstrup og dets Ejere</i> af Oberst C. D. O. Lunn, Knabstrup	5
<i>Kgl. Kapelmusikus Chr. Petersen</i> af Chr. Olsen, Torpelund ..	84
<i>En skiftesag</i> af adjunkt, cand. mag. Tage Kaarsted	96
<i>Fra Bondefogdens Gaard i Rørby</i> af Chr. Andersen, Rørby ..	102
<i>Træk fra Samsø under Engelskkrigen</i> af Bent Rasmussen	110
<i>Om Sæbygårds fæstevæsen</i> af M. A. Ebbesen	120
<i>Historisk Samfund i 1960</i>	132
<i>Sammendrag af Historisk Samfunds regnskab 1960</i>	133
<i>Historisk Samfunds styrelse og tillidsmænd</i>	134

KNABSTRUP OG DETS EJERE

Af Oberst C. D. O. LUNN, Knabstrup

EJERLISTE

Dronning Margrethe	1410—1412
Erik af Pommern	1412—c. 34
Poul Laxmand	c. 1434—c. 43
Margrethe Laxmand	c. 1443—1487
g. m. Ivar Axelsen Thott.	
Beathe Thott	1487—1499
g. m. Arvid Birgersen Trolle.	
Jacob Arvidsen Trolle	1499—1541
g. m. Kirsten Skave.	
Else Laxmand	1541—1546
g. m. Abraham Gyldenstjerne.	
Gjørvel Gyldenstjerne	1546—1577
g. m. Gert Jensen Ulfstand	
g. m. Lave Truidsen Ulfstand.	
Malene Gyldenstjerne	1577—1580
g. m. Ture Arvidsen Trolle.	
Lisbeth Trolle	1580—1611
g. m. Gabriel Sparre.	
Johan Sparre	1611—c. 22
g. m. Anne Urne.	

KAPITEL II

Knabstrup overgaar til Privateje.

Kapitel I omfattede Tiderne indtil 1410.

Kapitel II omfatter Tiden 1410—c. 1622.

Efter at Dronning Margrethe i 1410 havde samlet Knabstrups tre adskilte Dele til en Eenhed, finder man ikke Godset nævnt før i 1444, da Hr. Iver Axelsen Thott skriver sig til¹⁾ Knabstrup. Spørgsmaalet stiller sig saa, hvorledes Godset fra at være kongeligt Privatgods kommer i hans Eje.

Det skønnes utænkeligt, at Dronningen skulde have skilt sig af med noget, hun lige havde faaet samlet. Ved Dronningens Død 1412 maa Godset være gaaet over til Kong Erik af Pommern.

I Følge tidligere Tidens²⁾ Formodning skulde Knabstrup have været ejet af Hr. Poul Pedersen³⁾ Laxmand (kaldet »den Rige«). Dette begrundes ved senere Tidens Arveforhold mellem Efterkommere af Poul Laxmands Datter Margrethe g. m. Ivar Axelsen Thott og Efterkommere af hendes Broder Peder Poulsen Laxmand g. m. Margrethe Brahe. Overdragelsen til Poul Laxmand skulde være sket i Erik af Pommerns Tid.

Det maa nu undersøges, hvorledes det kan hænge sammen med denne Overdragelse og disse Arveforhold, thi et Dokument desangaaende, Skøde ell. lign. findes ikke.

Den ældste kendte af Slægten Laxmand var Peder⁴⁾ Laxmand. Fødselsaar og Dødsaar ubekendte. Han nævnes 1315 blandt Kong Erik Menveds⁵⁾ Forlovere ved Mødet i Nyborg angaaende Forlig mellem Kongen og Hertug Erik II af Sønderjylland. Hans Navn findes i Begyndelsen af sidste Tredjedel af de 75 Forlovere. Han maa allerede den Gang have været en betydende Person, siden han i det hele taget er kommet med i dette Selskab. Han har ejet Sjørup i Lunits Herred. (Hans Navn staves i dette Brev Lauszmand.) Han blev Ridder inden 1327, som saadan er han med til

at tildømme Ærkebispem i Lund Vemnehøgs Herred. I 1333 er han sammen med Ærkebiskop Karl og fire Riddere Vidner i en Sag angaaende Danmarks Gæld til Ludvig Albrechtsens Enke, og Aaret efter bliver han betænkt med⁶⁾ 10 Mk. Sølv i Ærkebispens Testamente.

Det er mærkeligt at se, at i samme Testamente gives først en Mængde Legater til Kirken, derefter kommer 200 Mark Sølv, som Kongen bedes om at fordele til »vore Svende«, blandt hvilke Peder Laxmand staar som Nr. 1, og saa først kommer Familie, Slægt og Venner.

Det fremgaar heraf, at Hr. Peder Laxmand har været knyttet til Ærkebispem i Lund i den Tid, da Skaane havde givet sig ind under Kongen af Sverrig for at undgaa Holstenerne.

Alt dette synes at tyde paa, at Slægten Laxmand har sin Oprindelse i Skaane-Halland. Det giver imidlertid ingen Forklaring paa, hvad Navnet Laxmand egentlig betyder, og ej heller paa Svaernerne i Vaabenskjold og Hjelmtegn.

Om hans Søn Aage Pedersen Laxmand véd man ikke meget; men hans Søn igen, Peder Aagesøn, havde i 1394 faaet noget Gods⁷⁾ i Voldborg Herred, som han i⁸⁾ 1400 mageskiftede til Biskop Peder Jensen Lodehat i Roskilde, saaledes at han selv fik Bunkeflo i Skaane. Han søgte altsaa bevidst ad Skaane til. Han maa ogsaa have været vel anskrevet paa højeste Steder, thi i 1401 var han med til at besegle Kong Eriks Stadfæstelse af Dronning Margrethes Testamente.

Han døde den 8. Januar 1402.

Hans Søn⁹⁾ Poul Pedersen Laxmands Liv maa kunne opkonstrueres efter de faa faktiske Ting, man véd om ham.

Han maa være født omkring 1390 som Nr. 4 ud af en Flok paa 6 Børn. Han maa i temmelig ung Alder være kommet til Hove, muligvis allerede i Dronning Margrethes Tid. Han maa her være truffet sammen med Hr. Erik Krummedige, der i 1413 havde forladt Holstenernes Sag for at slutte sig til Kongen, i hvilken Anledning han blev saa ilde anskrevet blandt Holstenerne, at de senere brændte hans Gaard, Rundtoft (1431).

Poul Laxmand, der jo havde gode Forbindelser — og gode

Arvemuligheder — i Skaane-Halland, maa være befundet at være et passende Parti for Erik Krummediges Datter Lisbeth. De maa være blevet gift en Gang i 1415—18. Fjerde Barn i Ægteskabet var Datteren Margrethe, født omkring 1420—22 og senere gift med Ivar Axelsen Thott.

I sin Egenskab af Hofsinde var Poul Laxmand med paa Kong Eriks store¹⁰⁾ Udenlandsrejse 1423—25. Han var her sammen med sin Svigerfader Erik Krummedige og med Axel Pedersen Thott, Fader til hans senere Svigersøn Ivar Axelsen Thott. Man kunde jo tænke sig, at de to Herrer i ledige Stunder har talt om muligt Giftermaal mellem deres Børn.

I tjenstlig Henseende maa Poul Laxmand have vist gode Evner, thi han fik betroet det Hverv den 21. Sept. 1423 til Raadet i Breslau at aflevere det Kreditiv, efter hvilket det Møde mellem Kejseren og Kongen kom i Stand, der førte til, at Kejseren i 1424 afsagde en Kendelse, i Følge hvilken hele Sønderjylland var Kongen af Danmarks Land.

Hvad angaar Poul Laxmands¹¹⁾ Jordegods, da skrev han sig til Valden i 1425. Da hans ældre Broder, Ærkebisp, ogsaa skrev sig til Valden, er det mest rimeligt at antage, at de har arvet det. Ved sit Giftermaal med Lisbeth Krummedige fik han Vippetorp, der i 1397 af Johan v. Thienen var blevet overdraget til hendes Fader, og Rundtoft, der fra Slægten Skram var arvet til Krummedige.

Fra sin Morfader Godskalk Degn arvede han 2 Gaarde i Valby ved Slagelse; dem solgte han i Sommeren¹²⁾ 1433 til Peder Oxe til Asserbo. Det synes saaledes, at Poul Laxmand har ejet en Gruppe Jordegods i Sønderjylland og en anden i Skaane-Halland og saa endelig Gaardene ved Slagelse.

Spørgsmaalet om Knabstrup skal jeg senere vende tilbage til.

Poul Laxmand maa være blevet Rigsraad sidst i 1433 eller først i 1434. I Dokumentet ang. Gaardene ved Slagelse kalder han sig »af Wapn«. I 1434 var han udset til at være en af de Rigsraader, der skulde mægle i Striden mellem Rigerne, der var foranlediget af Engelbrecht-Oprørerne. Dette blev dog ikke til noget. Til Gengæld var han i 1435 Forlover for¹³⁾ Kongen ved Forliget i

Vordingborg, hvor Kong Erik, paa Grund af de oprørte Forhold i Sverrig saa sig nødsaget til at slutte Fred med Holstenerne og overdrage Grev Adolph Slesvig som Len paa Livstid.

Utilfredsheden med Kongens Styrelse voksede imidlertid, og Poul Laxmand sluttede sig til de utilfredse. I 1439 var han Medunderskriver¹⁴⁾ paa Opsigelsen af Huldskab og Troskab. Denne Opsigelse var underskrevet af Ærkebiskop Hans Laxmand som Formand samt 4 Bisper, 1 Prior, 5 Riddere og 26 of Wapn. Blandt disse sidste var Poul Laxmand og Oluf Axelsen, Halvbroder til Ivar Axelsen Thott.

Poul Laxmands Dødsaar kendes ikke; men det maa vel ligge omkring 1442—43, siden hans Svigersøn Ivar Axelsen skriver sig til Knabstrup i 1444.

Ser vi tilbage paa hans Livsførelse og paa, hvad der er hændet ham, maa vi særligt hæfte os ved:

— at han som ung var vel anskrevet ved Hove.

— at han har arvet en Del Jordegods, og at han har skabt sig et saadant økonomisk Omdømme, at han har faaet Betegnelsen »den rige«.

— at hans arvede Jordegods synes at have ligget i tre Grupper, hvis midterste Del, paa Sjælland, ikke synes at have haft en passende Bolig for en Stormand, der var knyttet til Regeringen — Kongen.

— at hans Gaard, Rundtoft, blev brændt af Holstenerne i 1431.

— at han 1433 solgte sine Gaarde ved Slagelse, og at han straks derefter maa være blevet Rigsraad, hvilket bød ham særlige Pligter.

— at han maa have været interesseret i at have et passende Bosted ikke altfor langt fra den opgroende By, der var paa Vej til at blive Hovedstad.

Naar man samtidig husker paa, at Kong Erik i Begyndelsen af¹⁵⁾ 1430-erne havde Krig løbende med Holstenerne til den ene Side og med Engelbrecht-Oprørerne paa den anden, hvilket alt sammen krævede Penge, og at han af og til »laante« Penge i Kirkernes Kasser, skønnes den Tanke ikke urimelig, at Kongen til en fortjent Embedsmand kan have solgt et Stykke kongeligt Jorde-

gods, som hans Tante en Snes Aar i Forvejen havde samlet sammen, men som han vel ikke kunde have nogen særlig Kærlighed til.

Det vilde vel heller ikke være urimeligt, om Køberen samtidig havde faaet en Tilladelse til at bygge sig en »standsmæssig« Bolig.

Efter det foran udviklede finder jeg det ikke urimeligt at mene, at Poul Laxmand kan have købt Knabstrup omkring 1433 dels for den Sum, der var kommet ind ved Salget af Gaardene ved Slagelse, og Dels for Penge, som han maaske kan have laant hos sin Broder Ærkebisp, samt at han har bygget det »faste Stenhus«.

Det er kun en Antagelse, men jeg finder, at den har et Sandsynlighedens Præg over sig; men det vilde have været rart at have haft et fuldgyldigt Bevis i Form af et Skøde, en Bygmesterregning eller lign. Men saadant findes desværre ikke. Er i hvert Fald ikke fundet endnu.

Hvad angaar Spørgsmaalet om, hvem der har bygget det »faste Stenhus« paa Gammel-Knabstrup, da er det værd at erindre om, at der ved Gravning i 1943 fandtes:

— mod Vest et »fast Stenhus« med Maalene $24,5 \times 9,7$ m.

— mod Nord et Taarn, $10,7 \times 8,7$ m, der i Henhold til, hvad der forhen er omtalt, formodentlig kan være bygget af den svenske Dronning Margrethe, og i Forlængelse af dette et Hus af Bindingsværk, c. 21×6 m.

— mod Øst og Syd Bindingsværkshuse, c. 25×6 og c. 16×6 m.

Borgbyggeriets Udvikling fra Taarn hen imod fast Stenhus foregik jo i Løbet af 1300- og 1400-Tallet, saa det naaede sin højeste Udvikling med Glimmingehus hen mod Aar 1500.

Imidlertid fandtes der allerede en Del faste Stenhuse fra ældre Tid, saasom Søborg fra 1100-Tallet, Nyborg fra 1200-Tallet og Dragsholm omtrent fra samme Tid. Fra Begyndelsen af 1400-Tallet kendes Palsgaard 1412. Silkeborgs store Hus bygget mellem 1418 og 1450, udvendige Maal $15 \times 7\frac{1}{2}$ m, Murtykkelse $1\frac{1}{2}$ —2 m. Gyllebo 1434.

Udviklingen fra Taarn til Hus er dog nok foregaaet ganske jævnt under Hensyn dels til Bygherrens Formueomstændigheder og dels til, om han kunde opnaa Byggetilladelse, der gav ham Ret

til at afvige fra det af Dronning Margrethe i 1396 udstedte Forbud mod Borgbyggeri. Endelig synes det ogsaa at have spillet en vis Rolle, om Bygherren og Byggestedet var saa langt fra Regeringsmagtens Centrum, at det fandtes raadeligt at bygge uden Tilladelse.

Dronning Margrethes Byggeforbud blev ophævet ved Kong Hans's Haandfæstning 1483. Hvis det faste Stenhus paa Knabstrup var blevet bygget efter det Aar, maatte man sikkert have vidst noget om det. Det samme vilde formodentlig have været Tilfældet, hvis det var blevet bygget, medens Godset endnu var kongelig Ejendom. Hermed indskrænkes Byggetiden til at ligge imellem Poul Laxmands Overtagelse og Aaret 1483. Bygherre maa altsaa have været Poul Laxmand eller Ivar Thott.

Om den sidstnævnte véd vi,

— at han skrev sig¹⁶⁾ til Knabstrup 1444,

— at han arvede¹⁷⁾ Härløv og Lillø i Skaane 1450,

— at han byggede¹⁷⁾ Lillø i Aarene 1452—54, da Härløv var brændt i 1452 under Karl Knutzons Tog til Skaane, og endelig

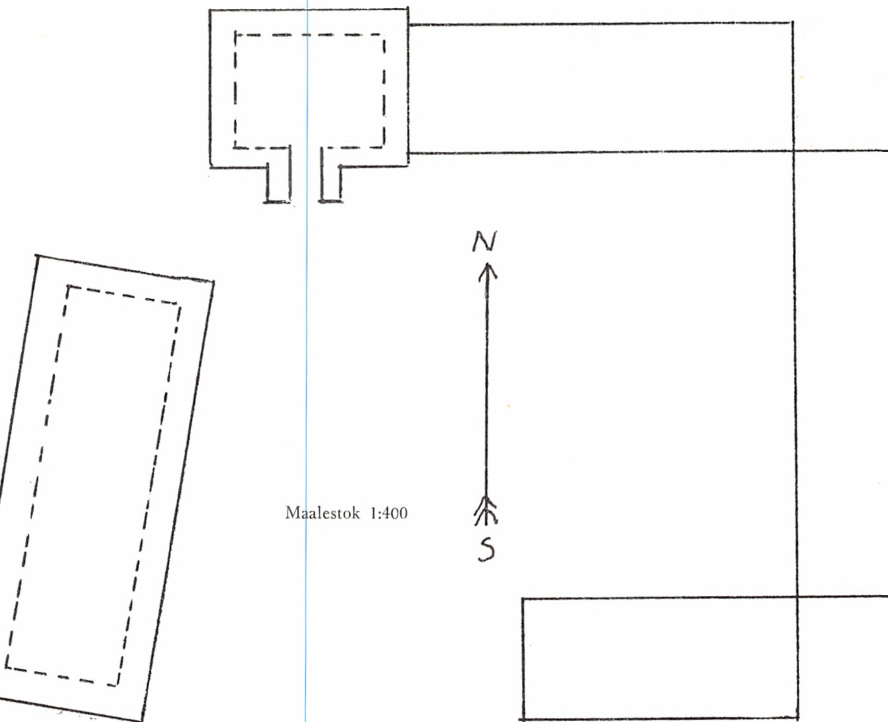
— at han alt i alt var en Mand af meget store Linier.

Ser vi paa Grundplanerne af de to Borge, Knabstrup og Lillø (S. 12 f.) er de saa ens, at det maa synes rimeligt, at den ene har været Model til den anden. Hvis det saa er rigtigt, at Taarnet paa Knabstrup er bygget af den svenske Dronning Margrethe — Maalene passer jo noget nær med runde Tal i svenske Fod — skulde det synes rimeligt, at det er Knabstrup — bygget med runde Tal i danske Fod — der har været Model for Lillø, hvor den danske Fod har været anvendt som Maal.

Det vil passe sammen med Ivar Thott's storladne Karakter at komme fra et Hus med Grundflade 80×35 Fod og saa selv bygge et, der maaler 100×45 .

Et Fingerpeg i samme Retning har man i den Omstændighed, at Knabstrups Grundplan gør et noget uordentligt Indtryk med det store Hus liggende skævt, medens Lillø er mere ordnet med rette Vinkler over det hele.

Rent menneskeligt bygger man jo ikke et uordentligt Anlæg med et stærkt ordnet og regelbundet som Model.

Maalestok 1:400

KNABSTRUP

Store Hus bygget c. 1435—40

Grundplan 80×30 danske Fod

Murtykkelse 5 danske Fod

Taarnet bygget c. 1325—30

Grundplan 34×28 danske Fod

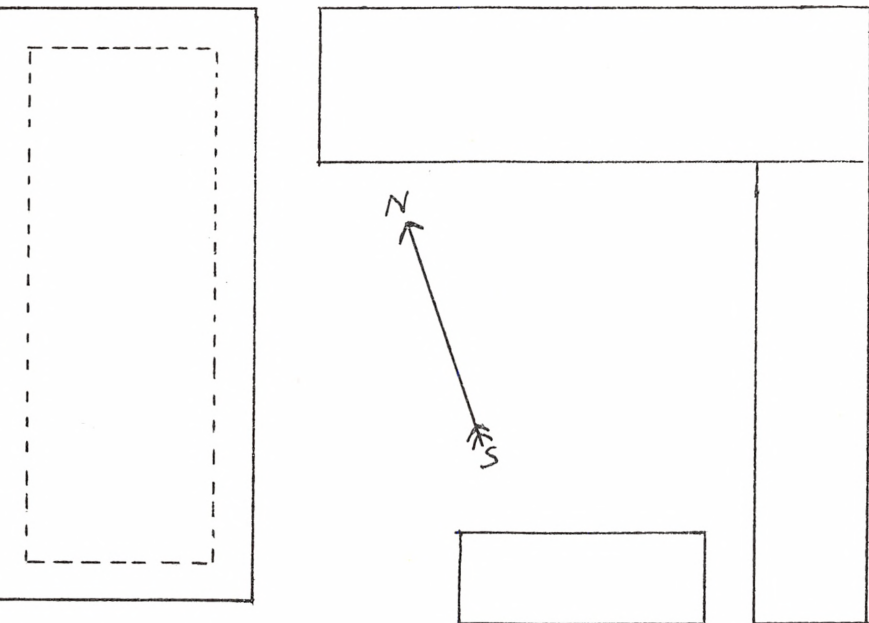
36×30 svenske Fod

Murtykkelse 4,75 danske Fod

5 svenske Fod

Tilbage bliver herefter en Sandsynlighed for, at det store Hus paa Knabstrup er bygget af Poul Laxmand i Slutningen af 1430-erne.

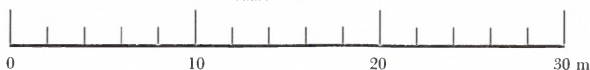
Den til det nuværende Knabstrup hørende Park kaldes som Regel »Haveskoven«, men dens gamle Navn er »Teglovnskoven«. I denne og omtrent midtvejs mellem Gammel- og Ny-Knabstrup findes nogle Lavninger, Vandhuller eller Kanaler, der tydeligt er

LILLØ

Bygget 1452—56
 Grundplan Store Hus 100×45 danske Fod
 Murtykkelse 6 danske Fod

Maalestok 1:400

gravede med Menneskehaand. Jordbunden er temmelig let undtagen i en af Lavningerne, hvor Leret er gravet helt ned til et Gruslag; i denne kan Vand ikke staa, saaledes som i de andre. Ved den ene Ende af denne findes en Mængde Stumper og Splinter af Mursten i Jorden. Her har staaet den Teglovn, der kan have givet Navn til Skoven. Den har leveret Sten til General Dombrock, da han i 1730'erne byggede en Fløj til den daværende Hovedbygning¹⁸; men da det af Sdr. Jernløse Kirkebog fremgaar, at der i 1645 har været en Teglblænder paa Knabstrup, har Værket jo formodentlig ogsaa været i Gang i 1630—40'erne, og kan altsaa

have leveret Sten til noget, som den daværende Ejer, Frederik Parsberg, har bygget.

Og saa aabner Tanken sig for den Mulighed, at samme Værk ogsaa har leveret Sten til Gammel-Knabstrup's store Hus.

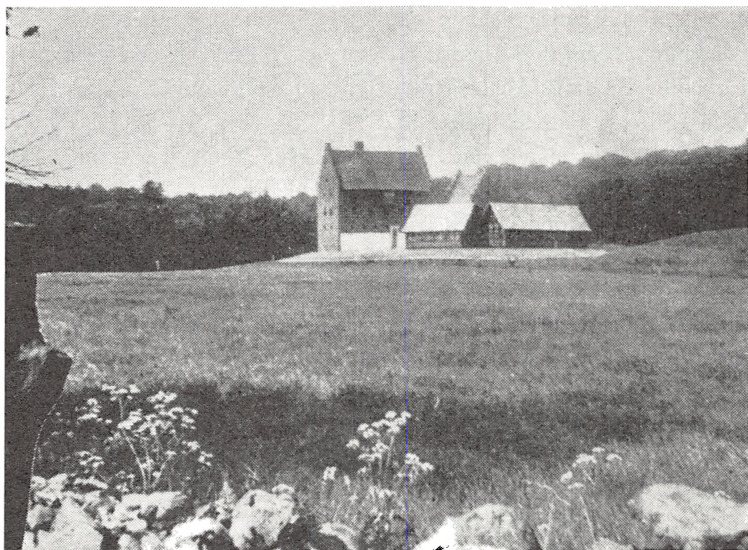
Som det fremgaar af det foregaaende maa Knabstrup — formentlig omkring 1442—43 — være arvet over til Poul Laxmands¹⁹⁾ Datter Margrethe g. m. Ivar Axelsen Thott. Dette bekræftes ved Meddelelsen i Arvid Trolles Jordebog, der senere skal omtales.

Ivar Axelsen Thott var en af Datidens betydeligste Skikkelser.

Hans Liv er udførligt behandlet af Knud Fabricius i »Historisk Tidsskrift, Svenska Historiska Föreningen« 1904. Fra hans Tid er kun bevaret meget faa Efterretninger om Knabstrup; han har formentlig ikke haft megen Tid til at tage sig af Godsets Forhold, efter at han i 1450 havde arvet Lillø. Men en kort Oversigt over hans Liv vil være paa sin Plads. Han var født paa Varberg omkring 1420 som Nr. 9 ud af en Flok paa 12 Børn. Han maa formodentlig som ret ung være kommet ind i Embedstjeneste. Omkring 1442—43 er han blevet gift med Margrethe Laxmand. Som foran nævnt skriver han sig til Knabstrup i 1444; han er da Ridder.

I 1450 arver han Härløv og Lillø²⁰⁾ og skriver sig saa ikke længere til Knabstrup, men til Härløv. Da Härløv er brændt i 1452 under Karl Knutzons Tog i Skaane — hvor Ivar Thott i øvrigt kom i Samarbejde med sin Fjende Ærkebispens i Lund — begynder han at bygge Lillø i den helt store Stil, og da dette er fuldført, skifter han om og skriver sig til Lillø, første kendte Gang i 1458.

Det meste af Tiden 1457—64 opholder Ivar Thott sig ved det danske Hof²¹⁾, en Del af Tiden er han dog dansk Gesandt i Preussen, men han vedligeholdt samtidig sine Forbindelser med Slægt og Venner i Danmark og Sverrig. Kalmarunionen eksisterede jo endnu, selv om de »Strengede tre«, hvoraf Dronning Margrethe havde lagt den, ikke var alt for solide alle sammen.

Model af Gammel-Knabstrup fotograferet ind paa den Plads, hvor det har ligget

Da Ivar Thott havde mistet sin første Hustru, Margrethe Laxmand, og da han den 21. Juli 1466 holdt Bryllup med Kong Karl Knutsons Datter Magdalene, samtidig med at hans egen Datter Beate blev gift med den svenske Stormand Arvid Birgerson Trolle, blev dette af Kong Kristjan I opfattet som en tydelig Nærmelse til Sverrig. Misstemningen mellem Kongen og Hr. Ivar udviklede sig saaledes, at Hr. Ivar 22. maj 1467 opsagde Kongen Huldskab og Troskab. Kongen beslaglagde dem af Hr. Ivars Ejendomme, han kunde faa fat paa (blandt disse maa Knabstrup have været), og inddrog Tranekær, som Ivars Broder Filip havde som arveligt Pantelen. En aaben Krig brød nu ud mellem Kongen og Hr. Ivar. Medens Hr. Ivar var i Sverrig, belejrede en kongelig Hær under Oluf Ged Lillø og Sølvesborg, som Hr. Ivar havde som Len. Sølvesborg maatte snart overgive sig, men i de første Maaneder af 1468 rykkede Hr. Ivar Lillø til Undsætning og slog Belejringshæren.

Man skred nu til Forhandlinger, under hvilke Lillø skulde styres af en Kommission bestaaende af Ture Bjelke og Arvid

Trolle. Knabstrups Skæbne paa det Tidspunkt kendes ikke. Der kom intet Resultat ud heraf. Krigen begyndte igen i 1468, og Hr. Ivar blev en Slags Medregent i Sverrig, men Kong Kristjan erobrede Lillø og lod det rive ned.

Hr. Ivar blev slaaet ved Herrljunga 1469, Kong Karl døde 1470, og Kong Kristjan blev slaaet paa Brunkebjerg 1471. Og saa var efterhaanden Tiden moden til, at man kunde slutte en Fred, hvor Arvid Trolle, der var ivrig Unionsmand, forhandlede paa Hr. Ivars Vegne. Og saa fik Hr. Ivar sine Godser tilbage.

Hr. Ivar opholdt sig imidlertid mest paa Øland eller Gulland, som han havde som Len. Lenet overgav han imidlertid til Kong Hans og levede sine sidste Aar paa Lillø, der var blevet genopbygget. Han er død omkring 1. Oktober 1487 enten paa Lillø eller i Lund, hvor han den 22. September havde været Medunderskriver paa Hyldningsakten til Kong Kristjan II.

Mærkeligt nok véd man ikke, hvor han er begravet. Hans Regnskabsbog fra Aarene 1485—87 fra Gotland findes i Original i Rigsarkivet i Stockholm. Den giver et Billede af en storlinjet Mand, der tog sig meget af sine undergivne og sine Venner og aldrig forsømte en Helligdag. Men han har haft et stridbart Sind, samtidigt med at han var meget familiekær.

Hr. Ivar synes at have styret Knabstrup ved Hjælp af en Slags Lensmand. En saadan har i 1465 heddet Jes Otsen²²⁾. Denne synes at have være en betydelig Mand, thi ved Skrivelse af 13. Juli 1465 befaler Kongen ham sammen med Ridderne Erik Aagesen og Laurens Axelsen (begge af Slægten Thott) samt Anders Jensen af Tersløse at ride til Hr. Torben Bille af Abrahamstrup for at indføre ham paa hans Søn Bents Vegne i noget Arv, der var ham nægtet. Det drejede sig om noget af Fru Anne Lunges Gods. Samme Aar har Jes Otsen den 19. Oktober været Vidne til, at Kongen har tildømt St. Anna²³⁾ Alter i Roskilde noget Jordegods ved Malmø.

Af Regnskabsbogen fremgaar, at han har betalt Skipper Thyge for at bringe Korn fra Knabstrup, som han havde faaet om Bord i Køge, til Gotland. Men jeg véd ikke, hvor meget det drejede sig om, da jeg ikke kunde læse hans Skrift.

Jens Otsen kan maaske have været en Quitzow — men Muligheden er meget svag. Jeg har ikke kunnet finde Oplysninger, der bestemt kunde angive, hvem han var

Anders Jensen til Tersløse var af Slægten Passow. Han var Landdommer i Sjælland 1452—66. Han skrev sig til Borreby i 1447 og til Tersløse i 1451. Han var Rigsraad i 1463 og i Tiden 1469—74 Hovmester hos Junker Hans.

Knabstrup, der var inddraget af Kongen efter Hr. Ivars Opsigelse i 1467, maa som nævnt være blevet givet fri i 1474, men der er ikke fundet noget om, hvorledes det har været administreret i disse 7 Aar. Der er ikke fundet Dokumenter, hvor Knabstrup har været nævnt fra Tiden mellem ovennævnte Aar 1465 og det i Hr. Ivars Regnskabsbog nævnte Aar 1485.

Hr. Ivar efterlod sig ved sin Død kun et eneste Barn, nemlig Datteren Beate.

Hun var i ung Alder blevet gift med Truid Pedersen Galen, med hvem hun havde en Søn, men baade Fader og Søn var døde, hvorefter hun den 22. September 1466 blev gift med Hr. Arvid Birgersen Trolle til Bergquara i Smaaland.

Arvid Birgersen Trolle var født paa Bergquara i 1440 som Søn af svensk Rigsraad Birger Birgersen Trolle og Christina Knudsatter Blaa.

Der findes en ret velbevaret Ruin af Borgen paa et Næs ud i en Sø c. 10 km S. V. f. Vexiö. Hovedbygningen har været en taarnagtig Bygning i 5—6 Stokværk og med Grundflade c. 20×20 m, og med smaa Karnap-Hjørnetaarne i alle 4 Hjørner. Billede af den findes i Troels Lunds »Dagligt Liv i Norden«, illustrerede Udgave, Bind III, Side 47.

Bergquara blev bygget omkring ved 1460. Den er to Gange blevet erobret af Danskerne, nemlig i 1467 og 1469, og ved disse Lejligheder er mange værdifulde Dokumenter²⁴⁾ gaaet tabt. Dette angives fra svensk Side at være Grunden til, at det er umuligt

nu at angive Mængden af det tilhørende Jordegods ved Birger Birgerons Død 1471. Arvid Trolle arvede imidlertid alt, hvad Forældrene efterlod sig. Der var nemlig kun 2 Børn i Ægteskabet, Arvid og en Datter, der døde ung og uden at have faaet Børn.

Samme Dag og Sted som Beathe Thott blev gift med Arvid Trolle, giftede hendes Fader sig, som foran nævnt, med Magdalene Karlsdatter Bonde, Datter af den svenske Konge Karl Knutson Bonde. For at sikre hende, naar hun blev Enke — Hr. Ivar forudsaa jo den Mulighed — udstedte han 8. Juli 1475 et Dokument, i Følge hvilket hun i sin Livstid skulde nyde alle hans Pantegodser, hvorefter disse skulde falde tilbage til de rette Arvinger²⁴). Men fra denne Regel undtoges dog det, der kunne tilfalde Datteren Beathe paa hendes Moders Vegne, samt Ishult Len i Halland, der allerede var tilskrevet Arvid Trolle g. m. Beathe Thott.

Endvidere skulde Fru Magdalene, hvis hun levede længst, til evigt Arv og Eje have alt Hr. Ivars Løsøre, undtagen Kanoner og andre Vaaben.

Fru Magdalene døde 24. August 1495; hun har altsaa faaet og beholdt alt Løsøret. Men det omhandlede Dokument betyder ogsaa, at Laxmand-Arven sikredes Beathe som Datter af Margrethe Laxmand. Hvad denne Arv omfatter, fremgaar af et Haandskrift, der findes i det svenske Rigsarkiv i Stockholm; det viser en i Enkelt-heder gaaende Opgørelse over:

»Thette effterschreffne Gotz ligger uti Sielland oc leger tiill Knapstorp som her Arwid Trolle hadde met sin høstru fryy Beatthe huess siell Gwd haffune.«²⁵)

Efter denne Overskrift følger en Opgørelse, der maaske er Afskrift af et tidligere foreliggende Haandskrift, og efter dette følger en Del Tilføjelser angaaende Arvefordeling, efterhaanden som nogle af Fru Beathes Arvinger ogsaa gaar hen og dør. Disse Tilføjelser er ført indtil Hr. Arvid Trolles Død 1505.

Det omhandlede Gods omfatter:

Knabstrup Hovedgaard med sin Frihed.	
I Bakkerup	6 Gaarde
Knabstrup Mølle	

I Nøkkentved	1	—
- Vented	11	—
Vented Mølle og øde Jord		
- Udby Sogn og By	10	—
- Kagerup	4	—
- Jyderup	1	—
- Hjembæk	1	—
- Gislunge	2	—
- Dramstrup	8	—
- Lille Knabstrup	1	—
- Ubberup, Ugerløse Sogn	1	—
Ubberup Mølle		
- Tømmerup, Ondløse Sogn	7	—
samt noget øde Jord		
- Høng, Finderup Sogn	2	—

Dette udgør i alt Knabstrup Hovedgaard samt 55 Gaarde, 3 Møller og noget øde Jord.

Sammen med Gaardene i Høng omtales en Gaard i »Kiøffuenhaffen og en øde Jord ligger der bag op til«.

Endelig har Hr. Ivar Axelsen i Pant fra Jens Person i Ugerup haft 5 Gaarde i Frølunde, Taarnborg Sogn, Slagelse Herred.

Den enlige Gaard i Nøkkentved maa efter de gamle Udskiftningskort være det nuværende Dyrehavegaard eller Dele af den. Resten af Nøkkentved hørte den Gang under Mørkegaard (Toftholm).

Det er mærkeligt at se, at en Gaard i Alkestrup og en Gaard i Bonderup, der i Følge Kendelsen af 1377 fulgte med Knabstrup, ikke omtales i denne Fortegnelse, men senere dukker op igen. Gaarden i Kagerup fra 1377 maa være en af de 4 i Fortegnelsen. Der maa, som det vil fremgaa af det efterfølgende, nu og da have fundet nogen Handel eller Mageskifte Sted; alle Gaarde, der var arvede ud, er vendt tilbage igen.

N.B. Knabstrup angives her at ligge i Mørkøv Sogn. Dette maa bero paa en Fejlskrift eller Fejltagelse, thi i Roskilde Bispestols Salgsdokument af 1410 er det udtrykkeligt nævnt, at Knabstrup ligger i Jernløse Sogn.

Som Eksempel paa, hvad enkelte Gaarde af Bøndergodset har skulle yde i aarlig Afgift, skal her gøres Rede for Bakkerup.

- Las Henningsen
1½ Pd Korn, 1½ Pd Rug, 1 Svin, 4½ Skilling, 2 Tægier.
- Hans Nielsen
18 Skp Korn, 15 Skp Rug, ½ Svin, 2 Sk., 3 Penn, 1 Tægier.
- Niels Madsen
18 Skp Korn, 15 Skp Rug, ½ Svin, 2 Sk., 3 Penn, 1 Tægier.
- Jens Madsen
1½ Pd Korn, 1½ Pd Rug, 1 Svin, 4½ Sk., 2 Tægier.
- Per Ingvorsen
18 Skp Korn, 15 Skp Rug, ½ Svin, 2 Sk., 3 Penn, 1 Tægier.
- Las Nielsen
18 Skp Korn, 15 Skp Rug, ½ Svin, 2 Sk., 3 Penn, 1 Tægier.
- Knabstrup Mølle gav 2 Pd Mel.

En Opgørelse for selve Hovedgaarden Knabstrup og for Gaarden i Kiøffeuenhaffen findes *ikke*, men den samlede Aarstindtægt for Bøndergodset beløb sig til:

51½ danske Mark 7 Skilling 5 Penning.
3 Læster, 1½ Pd, 2 Skp Korn (Byg)
2½ — 4½ - 9 - Rug
14 Pd Mel
3 Td 1 Skp 1 Otting Smør
1 Td Havre
11½ hjemmefodrede Svin
20 Lam
20 Gæs
40 Høns

Det er noget vanskeligt at gøre op, hvor meget det ovennævnte vil beløbe sig til i Nutids Mønt, Maal og Vægt; men ved at sammenholde, hvad man kan regne sig til ud af Jordebogen med Op-

Note. Der gik 20 Skæpper Korn paa 1 Pd.
En Tægier bestod af 1 Lam, 1 Gaas og 2 Høns.
En Læst Korn bestod af 12 Pd.
En Tønde Smør bestod af 4 Skæpper.

givelser i Rigsarkivar Sven Aakjærs Afhandlinger om Mønt, Maal og Takster i »Nordisk Kultur« 1936, og under Hensyn til, at Værdierne ændredes efter Landsdelene og at man befandt sig i en Overgangsperiode, er jeg kommet til, at det drejede sig om:

- c. 8700 Kr. (til Værdi fra 1880'erne)
- c. 95 Td Byg
- c. 88 - Rug
- c. 1 - Havre
- c. 3¹/₂ Dritler Smør

samt de øvrige Naturalier.

Men det maa, hvad Pengene angaar, tages med i Betragtning, at Pengenes Købeevne var den Gang ganske anderledes end nu.

I Troels Lunds »Dagligt Liv i Norden« Bind II angives nogle Priser paa Fødevarer fra Tiden omkring 1570—80. Den Gang kostede

Oksekød pr. kg	6 Øre, nu i 1958	800 Øre
En Lammefjerding	36 Øre, nu i 1958	4000 Øre
2 fede Høns	50 Øre, nu i 1958	3000 Øre
1 Snes Æg	25 Øre, nu i 1958	400 Øre

og han nævner, at i et særligt daarligt Oldenaar, 1593, steg Flæsk til hele 15 Øre pr. kg. Med saadanne Priser kunde der dog købes en Del for 8—9000 Kr. i 1570.

Det ovenomtalte Gods har Hr. Arvid Trolle altsaa faaet med sin Hustru, Fru Beathe Thott, der igen har faaet det som Mødrene-arv fra sin Moder, Margrethe Laxmand. Da dennes Fader, Poul Laxmand, efterlod sig een Søn og tre Døtre, og da en Broderlod var dobbelt saa stor som en Søsterlod, maa Poul Laxmand have ejet 5 Gange saa meget som forannævnte Gods. Der har altsaa været en rimelig Grund til at kalde ham »den Rige«, selv om hans Ejendomme ikke paa langt nær kom op paa Siden af Ivar Thotts eller Arvid Trolles.

Alt det Gods, som Fru Beathe medbragte i Ægteskabet²⁶) med Arvid Trolle, altsaa baade Mødrene- og Fædrene-arv, beliggende i Skaane, Blekinge og Sjælland, er i »Slægten Trolles Historie« af P. Sjøgren, Uppsala, 1944 gjort op til:

Lillø i Gårds Herred med	152	Gaarde	m.	m.
Arasløf	-	107	-	-
Hørby i Blekinge	-	90	-	-
Knabstrup i Sjælland	-	66	-	-

I alt 4 Sædegaarde og 475 andre Gaarde, Møller o. s. v.

Fru Beathe døde jo i 1487. Det synes som om hendes Mand meget snart er begyndt at handle paa hendes Vegne, thi vi finder, at han i 1489 har sluttet en Handel²⁷⁾, efter hvilken Fru Lene Otteddatter Limbeck, som var Jon Bille til Gaunøs Hustru, tilskødede Arvid Trolle paa hans og Fru Beathes Børns Vegne al sin og sine Børns Lod og Del i »Bunderup Avlsgaard, som nu ligger under Questrup«.

Navnet Questrup findes ikke, men i nogle af de afskrifter, der findes, er Navnet skrevet Tvistrup eller Toistrup. Da Avlsgaarden Bonderup i Midtsjælland ligger i Tostrup Sogn, og da den er nærmeste Nabo til Ubberup i Ugerløse Sogn, hvor Boet efter Fru Beathe havde en Gaard og en Mølle, er det vel mest rimeligt, at det er dette Bonderup, Handelen har drejet sig om.

Arvid Trolles Jordebøger indeholder intet svensk Arvegods efter Ivar Thott, fordi denne ved Hjælp af sit svenske Arvegods²⁸⁾ havde indløst sin tredje Hustru, Magdalene Bondes Gods; efter hendes Død tilfaldt det hendes Søstersøn, Erik Eriksen Gyldenstjerne.

I øvrigt har det meget danske Gods øvet betydelig Indflydelse paa Arvid Trolles politiske Indstilling. Han var ivrig Unionsmand.

Hr. Arvid Trolle har ændret²⁹⁾ Trollernes Vaaben fra at være et Troldehoved til at være en hovedløs Trolde med et Ansigt paa Maven; i begge Tilfælde var Hjelmtegnet et Troldehoved. Han har ogsaa benyttet begge Vaabenformer samtidig, idet han — saa vidt det har kunnet oplyses — har anvendt Troldehovedet sidste Gang i 1501 og den hovedløse Trolde første Gang i 1466. Men næste Slægtled førte kun den hovedløse Trolde.

Arvid Trolle nævnes første Gang i Dokumenter³⁰⁾ i 1456, da han sammen med sin Fader overværede Kinevalla Herredsting.

Han blev svensk Rigsraad i meget ung Alder, vistnok allerede

i 1463; men synes samtidig at have været i Gunst hos Kong Kristian I, der søger at bruge Grænsegodsejerne i sin Interesse, hvilket i øvrigt faldt godt nok sammen med Grænsegodsejernes, der gerne ønskede Fred for at undgaa de med Krigen følgende Plyndringer og Brande.

For at fremme sine Interesser øvede Kongen til Tider Tryk paa Grænsegodsejerne. Som saadant kan man maaske se Kongens Inddragelse af Langeland Len fra Philip Axelsen, Ivar Axelsens Broder, i 1464. Resultatet blev jo det modsatte af det ønskede.

Det kan ikke have været let for Arvid Trolle at skulle være Mægleren mellem de forskellige stridslystne Parter. Man maa nærmest sige, at det gik ham, som det er gaaet saa mange andre Mæglere, at han var efter Tur Uvenner med dem alle. Værst for ham personligt var det vel nok, at han i Anledning af nogle Unionsforhandlinger³¹), der skulde have været afholdt i Kalmar i 1490-erne, af Sten Sture blev beskyldt for Falskhed og rigsfjendtlig Virksomhed. Unionsforhandlingerne kom nok saa vidt, at Kong Hans blev kronet i Stockholm den 26. November 1497, men Oprøret lurede under Overfladen, og i 1501 brød det ud.

Arvid Trolle følte sig da som en træet, gammel Mand³²), og han ønskede kun at maatte leve i Ro paa Bergquara. Det kom han imidlertid ikke til. Han blev belejret i Bergquara i Oktober 1501, men befriedes i November, da hans Søn, Jacob Trolle, kom med en Undsætningsstyrke. Da denne trak sig tilbage i Forsommeren 1502, fulgte Arvid Trolle med.

Medens Jacob Trolle og Axel Brahe samlede Tropper i Egnen ved Kalmar, forsøgte Arvid Trolle stadig Forhandlinger med de svenske Magthavere. Der sluttedes en Slags Fred, i Følge hvilken Arvid Trolle kunde faa sine Godser igen; men den 4. Februar 1505 døde han og blev begravet i Lunds Domkirke.

De svenske Godser blev senere overdraget til hans Arvinger.

Hans Liv har mest holdt ham bundet til Lillø eller Bergquara. Knabstrup laa jo saa langt fra Begivenhedernes Midtpunkt, at man daarligt kan tænke sig, at han har været meget der.

Eferretningerne om Arvid Trolles Forvaltning af alt hans meget danske Jordegods, især det sjællandske, er meget sparsomme. Han

har øjensynligt været tvunget til at betro det til Venner og Frænder i Danmark, der har fungeret som Godsforvaltere, under hvem der har været en Slags Forvaltere eller Bestyrere. Saaledes har han den 10. August 1489 udstedt en Skrivelse³³⁾:

»Jeg Arvid Trolle har befalet hæderlige og strenge Ridder Hr. Bent Bille at have mit Gods Knabstrup i Hegne og Forsvar. Thi beder jeg Dig og byder, Per Andersen, at Du est ham lydige, og hvad Uret Dig overgaar eller mine Bønder, da lad ham det forstaa, eller om noget Delemaal sættes paa mit Gods, da tiltror jeg ham, at han ved mit bedste deri og i alt andet.«

Nogle Aar senere — den 18. Marts 1491³⁴⁾ — bemyndigede Arvid Trolle samme Bent Bille til at »annamme faast paa Jon Bran og ham i Fængsel at have for den store Utroskab, som han mig gjort haver, og for den Vold og Uret, der han mine Bønder gjorde, som han af mig i Værgе havde«.

Jon Bran synes at være en af Per Andersens Efterfølgere, der har overskredet de Beføjelser, som »hæderlige og strenge Ridder« Hr. Arvid Trolle havde givet ham. Skulde nogen behandles strengt, var Hr. Arvid Trolle nok Mand for selv at foretage det fornødne. I hvert Fald paa hans svenske Godser. Der skulde Bønderne³⁵⁾ betale ny Indfæstning hvert 7. Aar og betale 3 Mk. ved Fraflytning. Desuden skulde de bygge 20 Favne Gærde og gøre 4 Dages Arbejde om Aaret. I 1480 skulde de desuden lægge ny Tage og bygge nogle Huse samt give deres Herre en Tønde Øl.

Hr. Arvid foretog ogsaa en Del Godshandeler eller Mageskifter. Baggrunden for disse var Ønsket om at samle det ofte vidt spredte Bøndergods omkring Hovedgaardene og at have Kontrol med Transportvejene. Han mageskiftede³⁶⁾ f. Eks. i 1495 med Fru Beathes Fætter, Poul Laxmand, saaledes at denne fik 4 Gaarde i Odsherred, medens han selv fik 6 Gaarde i Skaane.

Som det siden skal ses, fulgte baade hans Søn og adskillige senere Efterfølgere i hans Fodspor.

Den ovenfor nævnte Hr. Bent Bille³⁷⁾ til Egede og Søholm var Søn af den forannævnte Lensmand paa Abrahamstrup, Rigsraad Torben Bille til Allindemagle og Svanholm (Horns Herred) og

Fru Sidsel Ovesdatter Lunge. Bent Bille havde selv været gift med Beathe Axelsdatter Thott, en Halvsøster til Ivar Axelsen Thott, han var altsaa en Slags Onkel til Fru Beathe, Hr. Arvid Trolles.

Hr. Bent Bille har været Jurist og Administrator. Han fik i 1466 Forlening paa samtlige Sager paa 40 Mk., men var selv saa uheldig i 1468 at blive dømt til en Bøde paa 40 Mark for at have holdt en Kvinde fængslet. Selv var han ogsaa en Gang fængslet — dog i Sverrig — i 1472.

Han var aabenbart forbundet med Slægten Thott, hans 2. Kone var Enke efter Filip Axelsen Thott, Hr. Ivars Halvbroder. Hun døde 1504.

Hr. Arvid Trolle var tre Gange gift, nemlig:

1. med Kirstine Gädda, med hvem han havde Sønnen Erik, der i Ægteskab med Karen Eriksdatter Gyldenstjerne blev Fader til den berømte Ærkebisp Gustaf Trolle, der var med til at tilskynde Chr. II til det stockholmske Blodbad.
2. med Beathe Iverdatter Thott, med hvem han havde 9 Børn. Af disse faldt to i Krigen i Ditmarsken, og tre Døtre døde unge. To Døtre blev gift, Anne med Niels Bosen Grib, Margrethe med Jens Holgersen Ulfstand. En Datter naaede voksen Alder, men døde saa. Og endelig var der Sønnen Jacob, der blev Hovedarving.
3. med Birgitte Bjelke, med hvem han havde fem Børn. Tre Døtre, hvoraf een blev gift med Axel Urup, og to Sønner, af hvilke Sønnen Ture blev Hovedarving til det svenske Jordegods, bl. a. Bergquara; han var gift med Malene Eriksdatter Gyldenstjerne, Søster til ovennævnte Karen.

Arven³⁸⁾ efter Fru Beathe, d. v. s. det Side 22 omtalte sjællandske Gods, som hun havde bragt ind i Ægteskabet som Arv efter sin Moder, har vistnok ikke været helt let at ordne. Ved sin Død i 1487 efterlod hun som sine Arvinger Hr. Arvid selv og deres fælles Børn, nemlig Jacob, Børge, Ivar, Anne g. m. Niels Bosen Grib, Margrethe g. m. Jens Holgersen Ulfstand og Jomfru Kristine.

- I Ved selve Fru Beathes Død skulde hver af de kvindelige Arvinger have en Søsterpart og hver af de mandlige, incl. Hr. Arvid, to Søsterparter. Det blev i alt, at Arven skulde deles i 11 Søsterparter.
- II Imidlertid faldt Sønnen Børge i Ditmarsken 1500 uden at efterlade sig Livsarvinger. Jordebogen siger, at efter sjællandske Lov skal Arven efter ham udskiftes mellem hans Fader og hans Søskende, »hvad heller de er Samsøskende eller Halvsøskende, og skal fornævnte Arv skiftes udi 15 Parter«, stadig 2 Parter mandlige og 1 Part kvindelige! der deles saaledes imellem: Hr. Arvid, Erik, Jacob, Ivar, Ture, Fru Anne Niels Bosens, Fru Margrethe Jens Holgersens, Fru Anne Axel Urups og Jomfru Kirstine.
- III Saa dør ogsaa Ivar i 1500. Hans Gods, arvet under I og II, skal nu skiftes mellem dem, der er nævnt under II ÷ ham selv.
- IV Saa dør Jomfru Kristine, og hendes under I, II og III arvede Gods skal fordeles mellem de endnu levende.
- V Og endelig dør Hr. Arvid selv i 1505, og hans under I, II, III og IV arvede Gods skal deles i 12 Parter mellem Erik, Jacob, Ture, Arvid (jun.), Fru Anne Niels Bosens, Fru Margrethe Jens Holgersens og Fru Anne Axel Urups og Jomfru Beathe.
- En Oversigt over de ovennævnte Arvinger og Arvefald findes i Bilag 1.

Da det senere viser sig, at der ogsaa som Ejere af Knabstrup opdukker Laxmand-Ætlinge, der ikke har Thott- — Trolle- — Blod i Aarerne, er disse taget med for at vise det indbyrdes Slægtskab.

Efter dette synes det ikke underligt, at der til Tider kunde komme Arvestrid imellem hinanden nærstaaende Familier eller Personer. Jeg har imidlertid ikke fundet noget om, hvem der fik hvad i dette Tilfælde, men som Høvedarving er det kun rimeligt, at man finder Jacob Trolle som Besidder af Knabstrup, arvet fra Laxmand-Familien gennem hans Moder. Senere finder vi ham ogsaa i Besiddelse af Lillø arvet fra Thot-Familien gennem hans Moder.

Men Fru Beathe har sikkert privat ejet andet end Jordegods. Man maa være klar over, at Indbo, Løsøre, Guld, Sølv, Penge og Penges Værdi ogsaa kan være indgaaet i Arvemassen efter hende, selv om disse Ting ikke er nævnt i den Jordebog, hvorfra foranstaaende Oplysninger er taget. Det er muligt, at Arvingerne ved Skiftet har fulgt samme Fremgangsmaade, som hun selv havde været med til at følge i en Arvesag³⁹), hvor de mandlige Arvinger fik Jordegodset, og de kvindelige fik fuld Lod i Guld, Sølv, Penge og Penges Værd.

Det vil være meget vanskeligt — eller vel nærmest umuligt — at opstille et nogenlunde paalideligt Regnskab over, hvad hver enkelt Arving har faaet i Kapitalværdi i hvert enkelt Tilfælde, dels fordi man ikke kender, hvor meget Jordtilliggende de enkelte Landsbyer og Gaarde har haft, dels fordi man ikke véd noget om Værdien af Indbo, Guld, Sølv m. m., indgaaet i Arvemassen, og endelig fordi man intet véd om Hovedgaardens Værdi og om de enkelte Naturaliers Værdi i Forhold til hinanden.

Efter en tilnærmet Beregning, der ikke gør Krav paa at være nøjagtig, men som gaar ud fra den Side 20 omtalte samlede Værdi af Aarsindtægten som Grundlag, maa Aarsindtægten af en Søsterlod og en Broderlod, erhvervet i Tilfælde I (Fru Beathes Død), beløbe sig til omtrent:

	<i>Søsterlod</i>	<i>Broderlod</i>
Kroner	790	1580
Byg, Skæpper	72	144
Rug, Skæpper	64	128
Smør Pd. c.	88	176
Svin Stk. c.	1	2
Lam Stk. c.	1½	3
Gæs Stk. c.	1½	3
Høns Stk. c.	3	6

En Søsterlod vilde i Kapitalværdi saa nogenlunde svare til 5 Bøndergaarde, en Broderlod altsaa til 10.

Ved de senere Dødsfald og Arvefald skulde saa de paagældende Lodder deles i Smaadele.

Trods Vanskeligheder har det imidlertid været muligt at beregne, hvor stor en *Procentdel af den samlede Arvemasse* de en-

kelte Arvinger er naaet til efter Hr. Arvid Trolles Død 1505. Her-ved kommer man til følgende Tal:

<i>Navne</i>	<i>%</i>	<i>afrundet til</i>
Erik	faar 11,53	12
Margrethe	- 14,83	15
Jacob	- 29,73	30
Anna, Niels Bosøns	- 14,83	15
Ture	- 11,53	12
Beathe	- 5,79	6
Anna Axel Urups	- 5,79	6
Arvid	- 5,95	6

Hele denne Arvehistorie viser imidlertid, at Jacob Trolle ikke blev Eneejer af hele Knabstrup-Godset, til hvilken han skrev sig i 1499 og i 1505⁴⁰). Mærkeligt nok er Jacob Trolle i Danmarks Adels Aarvog ikke opført som værende Ejer af Knabstrup, medens baade hans Fader og hans Søn Børge er nævnt som saadanne. For sidstnævntes Vedkommende har mine Undersøgelser vist, at han aldrig har været Ejer af Knabstrup, selv om han har følt sig saa nær knyttet til Stedet og Eggen, at han har foræret en Alterkalk til Kirken.

Kilderne er noget uenige om, hvornaar Jacob Arvidsen Trolle er født, 21. Maj 1475 eller 4. Maj 1476. Han skal have været Tvil-lingebroder enten til Søsteren Anna eller Søsteren Margrethe. Og endelig har der ogsaa været lidt Vanskeligheder med hans Navn, idet han enten er kaldet Jacob eller Joachim eller forskellige Af-arter af disse Navne; han er imidlertid endt med paa Dansk at hedde Jacob, medens han paa Svensk vistnok som oftest kaldes Joachim.

Jacob Trolle er ret tidligt kommet til Danmark⁴¹), ligesom hans Hælsøskende, undtagen Søsteren Anna, der blev gift med Svenske- ren Niels Boson Grib. Det synes i det hele taget at have været Hr. Arvids Princip at faa anbragt den danskfødte Fru Beathes Børn i Danmark og den svenskfødte Fru Kirstine Gæddes og Fru Bir- gitte Bjerkes Børn i Sverrig. Saaledes arvede Jacob Trolle Lillø og

Knabstrup, medens Ture Trolle fik Bergquara. Erik Trolles og dennes Søn Gustafs Historie og Virksomhed i Sverrig er kendt nok.

Jacob Trolle nævnes aldrig i svenske Kilder i 1480—90'erne, men synes at have overtaget Forvaltningen af Knabstrup og har senere arvet en betydelig Del af det som en Part af sin Mødrene-arv af det Laxmand-Thottske Arvegods, jfr. foranstaaende. I danske Kilder nævnes han første Gang i 1499 og skriver sig da til Knabstrup⁴²). Han mageskifter 2 Gaarde i Allerup ved Holbæk og 1 i Hjembæk mod 2 Jorder i Knabstrup, som Kong Hans har haft.

Det kan ikke oplyses, hvor han havde Allerupgaarden fra, men en i Hjembæk er nævnt blandt Arvegodset efter hans Moder. Det kan ikke oplyses, hvor Kongen har faaet de 2 Jorder i Knabstrup fra; men det kunde maaske tænkes at være Rester fra Krigen mellem Kong Christian I og Hr. Ivar Thott. Men i alle Tilfælde har nok Jacob Trolle fulgt gammel Skik at samle Godset om sig. Muligt er det jo, at det drejer sig om det, der hedder Lille Knabstrup, og som nævnes i Fru Beathes Gods.

I Unionsstridighederne stod Jacob Trolle meget udpræget paa Kongens — Unionens — Parti og imod det svenske Sture-Parti. Da hans Fader⁴³) paa Bergquara følte sig truet af Hemming Gadh, rykkede Jacob Trolle sin Fader til Hjælp med en Trop velbevæbnede Mænd. Han naaede frem den 24. November 1501, men da Sturepartiet viste sig at være for stærkt, trak han sig tilbage over Skaanes Grænse i Foraaret 1502, og han tog sin Fader med sig. Han blev Ridder i 1503.

Imidlertid var Arvid Trolle — som foran nævnt — død i 1505, og Jacob Trolle overtog ogsaa Lillø som en Part af sin Mødrene-arv i det Thott-Trolleske Gods. Han skrev sig til Knabstrup i 1505, men i 1508 er han Dømmer⁴⁴) i en Proces angaaende noget Jord i Gers Herred, som han havde i Forlening, og i 1509, hvor han er i lignende Tjeneste, skriver han sig til Herløv. Ved anden Lejlighed skriver han sig til Lillø. Der er jo af og til noget, der tyder paa, at en Mand, der ejer flere Gaarde, skriver sig til den, hvor han i Øjeblikket opholder sig.

At der kan komme Stridigheder indenfor Familien i Arvesa-

gerne, følger næsten af sig selv. Især skal Jacob Trolles Svoger, Axel Urup⁴⁵), have været energisk, saa meget endda, at han klagede til Rigsraadet, der nok fældede Dom i Sagen, men ikke paa-saa, at Dommen skete Fyldest.

Efter at Jacob Trolle har overtaget Lillø, har han formodentlig mest boet der, naar Statens eller Kongens Tjeneste ikke kaldte ham andre Steder hen. Lillø ligger jo meget nærmere ved de Egne, hvor de store og betydningsfulde Begivenheder foregik. Knabstrup har saa — ligesom tidligere — maattet styres ved Hjælp af Lensmænd, Godsforvaltere, Fogeder ell. lign. eller det har maattet passe sig selv, saa det laa aabent for nævenyttige Naboer.

Saadan gaar det jo altid, naar Ejeren ikke selv er paa Stedet og hans Fogeder ikke tager sig af hans Sager i fornøden Grad.

Vi skal ikke i alle Enkeltheder følge Jacob Trolles Liv og Færd i Statstjenesten, det maa være nok at omtale nogle faa Ting.

Han var jo stærkt bundet til Unionspartiet, og som saadan fik han i 1505 betroet den vigtige Post som Lensmand og Hovedsmand i Kalmar⁴⁶), som han holdt gennem mange Vanskeligheder indtil 1507. En Del af Tiden havde han været udsat for en regulær Belejring. Især i denne Periode var han inde i nært Samarbejde med Abraham Eriksen Gyldenstjerne.

I 1517 var Jacob Trolle Admiral. I denne Egenskab førte han en dansk Flaade og Hær imod Stockholm for at hjælpe sin Brodersøn Ærkebiskop Gustav Eriksen Trolle, der i Borgen Steke⁴⁷) blev belejret af Sten Sture og hans Folk. Blandt disse var en ung Mand, der hed Gustaf Eriksen Wasa.

Jacob Trolle landede paa en af Øerne i Nærheden af Stockholm; men her blev han angrebet og slaaet af Sten Sture, hvorefter han førte Resterne af Hær og Flaade hjem igen.

Imellem sine Standsfæller maa Jacob Trolle have haft en betydelig Plads, saaledes at han i 1523 var med til at besegle Kong Frederik I's Handfæstning. Med denne Baggrund var det maaske ikke til at undre sig over, at Lillø blev brændt under Søren Nordby-Revoltens i 1524 til Trods for, at Jacob Trolle havde betalt Brandskat⁴⁸). Han melder selv derom til Kongen i et Brev af 9. Juni og ligeledes i et andet til Gustaf Wasa, med hvem han for-

handlede om at faa sine svenske Godser frigivet; hans Melding her lyder paa, at Lillø var plyndret og brændt.

Resultatet af Forhandlingerne med Gustaf Wasa blev, at Jacob Trolle fik sine svenske Godser igen i 1527.

Under Grevefejden maa det have været Jacob Trolle en Sorg at se, at et Medlem af Familien, for hvem han selv en Gang var gaaet i Kamp, havde sluttet sig til Landets Fjender, nemlig Gustav Trolle, forhen Ærkebisp. Tilhænger af Kristian II, som han var, eller havde været, sluttede han sig til Lybekkerne. Han blev dødeligt saaret i Slaget paa Øksnebjerg 1535.

I 1535 var Jacob Trolle den skaanske Adels Ordfører paa Herredagen i København, hvor Landets fremtidige Ordning saa at sige grundlagdes efter Borgerkrigen.

En af Følgerne af den ny Kirkeordning var Indførelsen af Stolestaderne i Kirkerne⁴⁹). Fra den Tid maa da stamme det Stolestade i Sdr. Jernløse Kirke, der er mærket I.A.T. og som hidtil har været

anset for at have været Ivar Axelsen Thotts. Men da han var død et halvt Aarhundrede før Reformationen — og Skolestadernes — Indførelse, kan det ikke være hans, men vel hans Dattersøns. Det Skjold, der omslutter Bogstaverne, er af en Form, der var almindelige anvendt i Midten af 1500-Tallet, men det var ikke i Brug paa Ivar Thotts Tid.

Jacob Trolle blev i 1498 gift med Kirsten Skave, Datter af Herluf Skave til Eskildstrup og Øllegaard Hemmingsdatter Walkendorff.

De havde 12 Børn, af hvilke 4 døde i en ung Alder. De maa have forstaaet at give deres Børn en god Opdragelse. I »Brave danske Mænds og Quinders Eftermæle« af C. T. Rothe siges om Jacob Trolle, at han »intet vidste af den Prang, Hofmod og unyttig Bekostning, som nu er i Genge, men optugtede sine Børn i Tugt og Ære«.

To af Sønnerne, Herluf og Børge, har faaet deres Valgsprog indhugget i deres Gravstene. Børge: »Frygt Gud og gør, hvad Ret er, og forlad Dig ikke paa Mennesker«. Herluf: »Alting kommer

fra Gud, Livet, Døden, Armod og Rigdom«. Og Herluf Trolles Svar til Niels Hemmingsen: »Hvorfor er vi Herremænd . . .«, vidner om en Aandsadel, der hæver ham højt op over det almindelige.

Fru Kirsten døde paa Knabstrup⁵⁰⁾ den 18. September 1534 og blev begravet i Torup Kirke i Strø Herred, hvor der findes en Ligsten⁵¹⁾ over hende og hendes Søn Niels, der blev Stamfader til den yngre Trolleslægt.

Jacob Trolle døde paa Lillø i 1546. Ligesom der var Uenighed om hans Fødselsdag, er der ogsaa om hans Dødsdag. I »Boken om Lilleøhus« og i Danmarks Adels Aarvog angives han død den 26. Februar, men i Følge en Fodnote i »Historiska Handlinger« Del 31, S. 6, har han skrevet et Brev til sin Søn Arvid den 12. April. Han kan altsaa ikke være død endnu den Dag.

Det er mærkeligt at se, at medens der paa Gravstenen over Niels Trolle findes hans Forældres Vaabenskjold, Trolle-Skave, findes over Fru Kirsten kun hendes Mands, Trolle-Thott. I Aasum Kirke ved Kristianstad findes en Gravsten over Jacob Trolle og Børge Trolle, og over dem findes henholdsvis Trolle-Thott- og Trolle-Skave-Vaabnene. Men for øvrigt ligger Børge Trolle i Herlufsholm Kirke.

I en lille, kortfattet Fortælling om Knabstrups Ejere, som jeg skrev sammen i Tyskertiden 1940—45, medens jeg var under Jorden, har jeg en Bemærkning om, at Jacob Trolle i 1541 affattede en Jordebog over Knabstrup-Godset udvisende et »Antal Fæstere paa 29, deraf een Fynbo og een Svensker«. Jeg skrev den Gang ikke op, hvor jeg havde den Meddelelse fra, og nu kan jeg ikke genfinde det, kun saa meget er vist, at jeg har ikke selv fundet paa det. Maaske kan Udarbejdelsen af en saadan Jordebog staa i Forbindelse med det Faktum, at Knabstrup-Godset i det Aar blev overdraget til Fru Else Laxmand. Men herom senere (Side 47 flg.).

Som næste Ejer af Knabstrup efter Jacob Trolle har min Bedstefar angivet hans Søn, Børge Trolle. Som det straks skal ses, kan han imidlertid ikke komme med blandt Knabstrups Ejere.

Ved Jacob Trolles Død blev hans ældste Søn, Børge, Hovedarving. Den 20. Juli 1548 afholdtes paa Lillø⁵²⁾ et »wenligt och kierligt søskindeskylfte« angaaende Arven. Til Stede ved dette var

Børge Trolle til Lillø,
Arvid Trolle til Engsø,
Herluf Trolle til Krænkerup,
Niels Trolle til Thorup,
Claus Urne g. m. Margrethe Trollesdatter,
Christoffer Hvidtfeldt g. m. Øllegaard Trollesdatter.

Alle Jacob Trolles andre Børn var døde. Ved denne Arvedeling fik Børge Trolle tilkendt:

Lillø med al Herlighed og Tilliggende,
9 Gaardsæder i Herløv By,
Stenalt Skov samt
18 Gaarde og Møller, der tilsammen gav:
3 Tdr. Havre
38 Pund Korn
14 Skæpper Grut
15 Lispund Smør
3 Pund Mel
2 Mark, 76 Skilling, 9 Penning
13 Lam
13 Gæs
26 Høns.

Arvid og Herluf Trolle fik Gods i Skaane og Sverrig. Niels Trolle fik Thorup Gaard og By i Halsnæs og dernæst 8 Gaarde i Vig, 5 i Næsby og 3 i Rode i Odsherred, 3 i Gislinge*), 1 i Hjembæk*), 1 i Jyderup*) og 6 i Tømmerup*) i Tuse Herred og endelig 8 i Skaane. De med *) mærkede findes nævnt i det Side 18 omtalte Gods, som Hr. Arvid Trolle fik med sin Kone, Fru Beathe Thott.

Claus Urne fik Gods i Skaane og Sverrig.

Christoffer Huidtfeldt fik 13 Gaarde i Skaane og dernæst 2 i

Tersløse, 1 i Skellebjerg, 5 i Brandstrup, 2 i Verup, 3 i Kirke Helsingø og 1 i Vallestrup.

»Knabstrup Hovedgaard med sin Frihed« er overhovedet ikke nævnt i denne Skiftesamling, medens 11 Bøndergaarde af Fru Beathe-Arven gives til Niels Trolle, og 14 andre sjællandske Gaarde gives enten til ham eller til hans Søster, Øllegaard. Man faar allerede herved indirekte at vide, at Jacob Trolle allerede maa have skilt sig af med Knabstrup. Hvornaar og hvorledes dette er sket, og hvem næste Ejer var, skal senere blive undersøgt.

At der skete megen Handel eller Mageskifte med Bøndergodset, har vi set mange Eksempler paa. Et af disse, hvor kendte Personligheder⁵³) kommer med ind i Billedet, fortælles, at »1 Gaard i Knabstrup, 2 i Asmindrup, 1 i Hjembæk og 3 i Udby i Tuse Næs« var med blandt det Gods, som Herluf Trolle maatte give Kong Frederik II i 1560 ved Mageskiftet Hillerødsholm med Skovkloster. Gaardene i Knabstrup, Hjembæk og Udby ser jo ud til at høre hjemme i Fru Beathe-Arven.

Som Ejer af Knabstrup kan Børge Trolle altsaa ikke komme med i denne Undersøgelse. Men da han med en meget høj Grad af Sandsynlighed er født her, da han i hvert Fald en Tid har ejet noget af Krøjerup By, da han har skænket en Alterkalk til Sdr. Jernløse Kirke og da han i det hele taget var en Danmarks gode Sønner, der beklædte ansvarsfulde Poster og gik i sin Grav med et agtet og æret Navn, finder jeg, at en Omtale af hans Liv alligevel vil være paa sin Plads her. Samtidig vil det give en Skildring af Rettigheder og Pligter, der paahvilede Rigsraader og kongelige Lensmænd, af hvilke der jo har været nævnt mange i denne Fortælling.

Et Sagn sætter Børge Trolles Navn i Forbindelse med Ombygningen af Sdr. Jernløse Kirke. Mon det ikke snarere har været hans Fader, der har været med til det. Børge Trolles Navn kunde saa være kommet med, takket være Navnet paa Alterkalken.

Børge Jacobsen Trolle⁵⁴) blev født den 14. Juli 1501. Da hans Fader endnu i 1505 skrev sig til Knabstrup, er der en vis Rime-

lighed for, at han er født her. Han var ligesom sin Fader en af Landets betydeligste Mænd baade som Jorddrot, Administrator, Forretningsmand og Statsmand. Han var, som foran nævnt, Broder til Herluf Trolle.

Han gik i Roskilde Skole⁵⁵), hvor han lærte at læse og skrive Dansk, senere ogsaa Tysk, til stor Gavn og Nytte »baade i Raadet og udenfor, Thi Verden er sig selv lig, saa man kan regne fra det ene til det andet«.

Han blev senere Smaadreng hos Hertug Frederik I, hos hvem han blev, da han blev Konge, idet han »mente, at det var bedre at gaa i sin fromme Faders Fodspor end med den rasende Verden forføres til Ulempe og daglig Forvandling paa al Ting«.

Han var i 1522 med paa et Togt mod Christian II og var Ritmester og Fodermarsk under Grevefejden. Derefter blev han Lensmand først paa Gjordslev og senere paa Aahus, hvor han blev til 1550; desuden fik han Jungshoved og St. Agnete Kloster i Roskilde som Pantelen.

Han blev Rigsraad i 1540 og arbejdede i denne Egenskab Livet igennem paa Orden og Sparsommelighed i Finansvæsenet, der særligt var underlagt ham — han var en Slags Statsrevisor — samt paa at ordne og styrke Hær og Flaade og paa at skabe det bedst mulige Forhold til Sverrig. Han var gennem en lang Periode i nært Samarbejde med Peder Oxe⁵⁶), men da denne 1554 indledte sin Proces mod Børges Broder Herluf angaaende Grænser og Markskel mellem Favrholt og Hillerødsholt, kølnedes Forholdet imellem dem. Børge Trolle var med blandt Dommerne i Striden mellem Gøye og Oxe; da Peder Oxe i 1566 kom tilbage efter sin lange Udenlandsfærd, blev Forholdet mellem de to ved at være køligt.

Børge Trolle var i Vinteren 1557—58 med Prins Frederik (II) og hans Broder Magnus paa en Rejse i Tyskland med det Hverv at passe paa de unge Prinser. Senere var han med til at affatte Frederik II's Haandfæstning og var en af de faa, der modtog Ridderslaget ved Kongens Kroning 1559. Under Kongens Fraværelse i Krig var han Rigshofmester.

Samtidig med alt det andet fandt han Tid til at være stor Forretningsmand. Af hjemlige Handeler skal nævnes en, hvor han

med Soerkloster mageskifter Karlen⁵⁷) Oluf Pedersen, boende i Krøjerup imod Peder Mogensen, boende i Egeslevmagle. Dette foregik den 23. Marts 1569. Men det er værd at mærke sig, at i det paagældende Dokument skrev han sig til Lillø, ikke til Knabstrup.

Børge Trolle blev i 1539 gift med Pernille Mogensdatter Gøye⁵⁸). Hun var født 1506 som Datter af Mogens Eskildsen Gøye til Krenkerup, Avnsbjerg, Skærsø og Torsø og Mette Albrechtsdatter Bydelsback, der i Ægteskabet havde medbragt Torbenfeld, Gunderslevholm, Gräse, Løgismose og Clausholm.

Fru Pernille havde først været gift med Anders Galt til Rudbjerggaard, men han var død i 1529. Hun var Helsøster til Birgitte Gøye, der var gift med Herluf Trolle.

Da denne kom saaret hjem fra Søslandet ved Femern 4. Juni 1565 og steg i Land i Dragør⁵⁹), modtog Børge ham her og fulgte ham og støttede ham paa Turen til Fods igennem København til hans Bolig. Herluf vilde jo gaa selv, men hverken lade sig bære eller køre. Da Herluf var død 25. Juni, var det kun naturligt, at Børge blev den første Forstander for Herlufsholm Skole.

Pernille Gøye døde den 5. Marts 1552 og blev begravet i Torbenfeld Kirke.

Børge Trolle døde paa Jungshoved, hvor han boede som Lensmand, den 28. Juli 1571. Han begravedes i Herlufsholm Kirke⁶⁰), hvor hans Broder Herluf allerede hvilede. Undersøgelser har vist, at Børge Trolle var 168 cm høj, medens Herluf var 175 cm.

Børge Trolles Rustning vejer 27½ kg, den bærer Aarstallet 1538.

I sin Ligtale over Børge Trolle sagde Niels Hemmingsen bl. a.:

».. han gav sig udi Ægteskab og fik til Hustru Pernille, Hr. Mogens Gøyes Datter, efter 13 Aar døde hun uden Børn, og derefter levede han kyskeligen uden Ægteskab. Han gav til Roskilde Skole 1000 Rigsdaler, til Wæ i Skaane 200 Rd., til Herlufsholm 1000 Rd. og til Næstved 100 Rd. Han var kærlig, mild og lystig i daglig Omgængelse. Han overfusede ingen. Sine Bønder var han meget from imod. Da han døde, var han 72 Aar.«

Et andet Sted i samme Ligprædiken siger Niels Hemmingsen,

at han »haver levet saa udi denne Verden, at vi forhaaber, ham med Guds Søn at have Glæde i Himmeriges Rige, hvor vi ham skal se prisende Gud«.

Den Gang, man rev Knabstrup-Ruinen ned, blev der fundet en Del Kanonkugler af Sten paa Pladsen. Ved Gravningen i 1943 blev der fundet to til, den ene af Størrelse 9 cm i Diameter, den anden 18—20 cm, hvilket svarer omtrent til 1½ Pd. og 13 Pd. Kaliber efter gammelt Maal.

Kuglerne kan tages som Bevis paa, at Borgen har været befæstet og Bestykket endda paa et temmelig tidligt Tidspunkt — og man maa jo huske, at de forskellige Herremænd⁶¹⁾ og Byer i de Tider havde deres eget private Artilleri.

Jernkugler til Kanoner menes af nogle at have været anvendt i Slaget ved Crezy 1346, medens andre hævder, at de første Jernkugler fremstilledes i England-Frankrig nogle Aar senere.

Uroligheder, der kunde begrunde Befæstning af Borge og Byer, var der nok af gennem hele den Tid, det her drejer sig om, nemlig Tiden 1430—40 til omkring ved 1540—50. Der foreligger intet om, hvilken Skæbne Knabstrup har været ude for under Grevens Fejde 1534—36, men det gik jo haardt ud over mange andre Herregaarde, f. Eks. blev som omtalt Lillø plyndret.

I en svensk Fortegnelse⁵⁸⁾ af 1690—92 over Skyts, der er fundet i forskellige skaanske Fæstninger, omtales og beskrives en 5 cm (= 1 Pd. gammelt Maal) 30 Kalibre lang Metalkanon, der bærer Trollernes Vaaben og Paaskriften »Byrre Trolle Støck 1551«. Kanonen er altsaa støbt til Børge Trolle, formodentlig af Bøssestøber Laurits Madsen*) i København. Da den er kommet i svensk Be-

* En anden af samme Lauritz Madsens Kanoner bærer følgende Indskrift:

Kongelig Majestæt og Danmark til Gavn.
1540 blev jeg støbt i København,
Ivar Krabbe lod mig gøre
til Ørekrog at føre,
der at hilse onde fremmede Gæste
med det værste.

siddelse, har den formodentlig hørt til Lilløs Bestykning. Men har Trollerne sørget for Bestykning af den ene Borg, har de vel ogsaa sørget for den anden.

Et Fingerpeg i Retning af en adelig Borgs Bevæbning⁶²⁾ faar man af Københavns Tøjhusregnskaber fra 1606—20. Disse udviser, at Fru Anna Munk, Enke efter Børge Nielsen Trolle til Troldholm, Brodersøn til Børge Jacobsen Trolle til Lillø og Knabstrup, i Tiden omkring 1609—20 til Kongen har solgt 4'' »Schjerenbrecker« eller »liggende Stykker« med 3 Kammersen og 10 Stk. $\frac{3}{4}$ »Sagere« kaldet »Gøtlinger«.

De liggende Stykker maa efter alt at dømme have skudt med Stenkugler som de Stenkugler, der er fundet paa Knabstrup. Gøttingerne var støbte Jernkanoner, der kunde skyde med en Jernkugle paa 5—6 Pd.

Da det nævnte Slag ved Crézy først har fundet Sted omkring 40 Aar efter Børge Jacobsen Trolles Død, kan det ikke tages som nogen Art af Maal for, hvilken Art af Skyts, der har kunnet findes paa Knabstrup; i hvert Fald har der nok ikke været Gøtlinger her. Skærmbrækkerne med Kammerser har været Smedejernskanoner med løst Kammerstykke; de ovenomtalte har formodentlig været solgt til Kongen som gammelt Jern og ikke til Brug. Den Slags har der tænkeligt nok været paa Knabstrup til Brug med Stenkuglerne.

At man i Tiden har haft stor Respekt for de adelige Borges Befæstning og Forsvar, synes at fremgaa af et Brev, som Børge Trolle den 28. Februar 1566 tilskrev sin Svigerinde Birgitte Gøye, hvori han fortæller, at Svenskerne har brændt Gaarden Vanaas og tilføjer: ».. havde han (Ejeren Sten Bille) ladet 4 Karle blive paa Gaarden og draget Vindebroen op, da havde det ikke sket«.

Bestemmelserne for en kongelig Lensmand faar vi ved et Lensbrev af 17. Oktober 1550, hvori Kong Christian III gør »alle vitterligt og kende os at skyldte os elskelig Børge Trolle og hans Hustru os elskelige Fru Pernille Gøyesdatter og begges Arvinger 3300 Mark i dansk Mønt, som ene er gængs og gæv, og 106 rinske Gylden i Guld, hvorfor vi pantsætter dem Jungshofvit Slot og Len, som de nu have i Væрге, at nyde som et frit brugeligt Pant,

uafløst i Fru Pernilles Livstid. Overlever forskrevne Børge Trolle sin Hustru, skal han indløse Lenet af sine Medarvinger og beholde det, til det afløses ham. Dog skulde de tjene deraf med 6 gerustige Heste med Glavind, indenlands paa egen, uden Lands paa vor Bekostning, bygge og forbedre Slottet, holde Godset ved Hævd, Bønderne ved Lov og ej besvære dem med Ny Paalæg eller Husbondhold eller udfæste dem (heller ikke afhænde de vornedes Sønner, der er fødte paa Godset) frede Jagten og ej ødelægge noget Adelsvildt eller andet groft Vildt, ligeledes holde os og vort med havende Folk og Hofsinder efter gammel Sædvane, naar vor Vej falder der frem, og ej forhugge Skovene«.

Imidlertid er det gaet Kongerne den Gang, som det er gaet adskillige Regeringer senere, at de er kommet i Pengetrang. Derfor fortæller Kancelliets Brevbøger ogsaa, at Børge Trolles Pant i Jungshoved i 1567 er forhøjet med 2000 Daler og yderligere i 1568 med 528 gamle Dalere og 472 ny Dalere, og desuden har han maattet betale 2000 Daler til et Sømmenskudslaan indenfor Adelen, hvortil Kansler Johan Friis og Peder Oxe har maattet levere 5000 Daler hver.

Blandt en Lensmands eller Godsejers Pligter var ogsaa at skaffe Mandskab til Hær og Flaade. Nævnte Brevbøger gengiver ogsaa en Befaling af 1551 til at stille Skibsmandskab. Ud af Listerne fremgaar, at Herluf Trolle skal stille 8 Mand fra Sjælland og Børge Trolle 8 Mand fra Skaane.

Gert Ulfstand skulde stille 2 Mand fra Falster. Men ud af hele den lange Liste over Afgivelser findes ikke eet eneste Navn, der med nogen Rimelighed kan henføres til Knabstrup; men det var jo ogsaa Privatejendom, ikke Len.

Øg Børge Trolle var dog ikke helt borte fra Egnen. Den 11. November mageskiftede han 1 Gaard i Gundestrup og 1 Gaard i Frenderup, Grævinge Sogn, til Kongen mod at faa 2 Gaarde i Audebo paa Tuse Næs.

Det er foran omtalt, at Børge Trolle blev sendt paa Rejse med de unge Prinser, men den 15. December 1554 udgik Befaling angaaende en mere betydelig Rejse som Ledsager⁶⁴) for Dronningen til Hertug Albrechts af Mechlenburgs Bryllup med Frøken Anna Sofie af »Prydzen«.

Der befaledes i alt 12 Hofsinder, 7 Rigsraader, 22 Lensmænd og 7 kgl. Raader for Holsten. De skal møde i Kolding Onsdag efter Kyndelmisse 1555. Og Brevbogen fastsætter:

»De skal møde i gode Klæder med Guldkæder paa, deres Svende og Drengene skal være i Kongens Hofklædning og bære Kongens Farver paa Ærmet. Hver Rigsraad skal have 6 store Heste og 1 Staldklipper med sig, hver Lensmand 4 store Heste og 1 Staldklipper. Deres Karle maa ikke være Drankere eller Slagsbrødre. Der skal være 4 Herremænd om 1 Vogn, og de maa selv enes om, hvem der skal være sammen. Der maa kun være 2 Heste for hver Vogn.«

Den 14. Februar 1555 mangler Flaaden⁶⁵) aabenbart igen Mandskab. Børge Trolle skal denne Gang stille 8 Mand fra Jungshoved, St. Agnete Kloster i Roskilde og Gers Herred i Skaane. (Knabstrup er denne Gang heller ikke nævnt). Børge Trolle nævnes stadig »til Lillø«.

Samme Aar har Børge Trolle været ude paa en vigtig Sendelse⁶⁶), idet han den 8. April 1554 sammen med 5 andre befales til at møde nogle udsendte svenske Rigsraader i Elfsborg for at afgøre Uenigheder mellem begge Rigers Lensmænd og Under-saatter.

Forhandlingerne er aabenbart faldet nogenlunde gunstigt ud, thi den 17. November faar Børge Trolle Befaling til at underholde det Mandskab, der er ude paa Grænseafmærkning mellem Sverrig og Danmark.

Hvadenten Børge Trolle har ejet mere eller mindre af Jordegods, har det dog for en Mand, der skulde have sine væsentligste Indtægter af Landbruget⁶⁷), været vanskeligt nok at svare til de Fordringer, der stilledes til ham, saaledes som et lille Udsnit af Landbrugsefterretninger viser.

Vinteren 1537—38 var mild, men en Snestorm ved Paasketid ødelagde en stor Del af Afgrøderne. 1540 og 41 slog Kornhøsten fejl. Vinteren 1545—46 var saa streng, at Østersøen frøs til, almindelig Dyrtid fulgte efter. Vinteren 1548—49 ligeledes streng og fulgtes af Misvækst og Dyrtid. En meget kold Januar i 1552 fulgtes af stærke Foraarsstorme og Tørke om Sommeren.

Noget lignende var Tilfældet 1556. Voldsomme Storme i 1557 væltede store Dele af Skovene, saa disse sprang i Lyng. Høsten var saa ringe, at der blev givet Forbud mod Udførsel af Landbrugsvarer.

I Forbindelse hermed har Kongen den 19. November tilskrevet Borgmestre⁶⁸ og Raad samt Bylaget i Næstved en Ordre om, at Niels Ulfstand, Hofsinde har lagt Beslag paa en Købmands Øl der i Byen for noget Gæld, men da samme Købmand havde udført Kød af Landet trods Forbudet, havde Byens Øvrighed lagt Beslag paa samme Øl. Nu har imidlertid Kongen skænket Niels Ulfstand sin Part af Øllet, hvorfor det alt sammen skal udleveres til Niels Ulfstand.

Ud af en Periode paa 20 Aar har der altsaa været fejlslagen Høst eller Misvækst og Dyrtid de 8. Foldudbyttet har formodentlig været ringe set med Nutidens Øjne. Bestemte Opgørelser fra Datiden har jeg ikke fundet, men min Bedstefader har efter sin Bedstefaders Regnskabsbøger fundet, at Knabstrup Hovedgaard i Perioden 1776—1785 har »intet Aar givet over 7 Fold, hyppigt mindre lige ned til 3 Fold«. Gennemsnitshøst er beregnet til $5\frac{1}{4}$ Fold.

Der er vist ingen rimelig Grund til at antage, at Forholdene har været bedre i Slutningen af 1500-Tallet end i Slutningen af 1700-Tallet. Ret uforstaaeligt, at der nogen Steder skulde kunde blive Raad til noget af »den Prang, Hofmod og unyttig Bekostning«, som jo maa have været mange Steder i Landet, siden C. T. Rothe har fundet det rettest at fortælle, at den ikke fandtes indenfor Jacob Trolles Familie (jfr. Side 31).

Det er foran paa Side 28 omtalt, at Arvefordelingen efter Fru Beathe Thott, Hr. Arvid Trolles, havde vist, at Jacob Trolle ikke kunde være kommet i Besiddelse af mere end 30 % af hele Arvemassen, og der er Side 33—34 omtalt, at Hr. Jacob Trolle paa et eller andet Tidspunkt maatte have skilt sig af med Hovedgaarden Knabstrup.

Nu omtales det i C. F. A. Lunn's »Knabstrup« Side 25, at der i en Herredsprotokol for 1546 findes en Stævning, hvorved »Fru

Else Laxmandsdatter« indstævner Peder Oxen og Eskild Gøye til at møde for Kongen paa næste Herredag, »fordi de har gjort hende Hinder i hendes Ret til Knabstrup Sø og anden Frihed, som ligger under Knabstrup«.

Her optræder Fru Else Laxmandsdatter altsaa som Knabstrups Ejerinde, forsvarende Knabstrups Rettigheder mod Angreb fra Naboen mod Vest.

Eskild Gøye, Broder til Albert Gøye og Medejer af Torbenfeld, var den Gang c. 50 Aar. Peder Oxen var hans Søstersøn, den berømte Peder Oxen, født paa Nielstrup 7. Januar 1520; han var 26 Aar. Begge de to Herrer var dog vist kommet saa meget til Skels Aar og Alder, at de ikke alene, som C. F. A. L. mener, har »gjort sig en Fornøjelse af at drille den gamle Naboerske«, der paa det Tidspunkt var over 60 Aar; men der har nok ligget andet bag.

Tildragelsen maa være hændet et Par Maaneder efter Jacob Trolles Død og paa et Tidspunkt, hvor der var Fred mellem Gøyer og Oxer, saa megen Fred endda, at Gøyerne havde overdraget Peder Oxen det Hverv at ordne Arveskiftet efter Mogens Gøyes Død 1544, en Forretning, som Peder Oxen ikke tabte paa.

Der er en gammel Historie om at sætte Ræve til at vogte Gæs. Hvilket man jo saa vidt muligt bør undgaa.

Men dette kommer ikke Knabstrup ved, uden for saa vidt som Peder Oxen i den Anledning Tid efter anden har boet paa Torbenfeld og synes at have været Ophavsmand til Striden mellem de 2 Gaarde, idet han, lidt haardhændet, er gaaet ind for Torbenfelds Interesser.

Else Poulsdatter Laxmand blev født c. 1485—86. Hendes Moder var Inger Holgersdatter Munk, der først havde været trolovet med Jørgen Vernersen Parsbjerg, »hvilken hun ikke kunde glemme, derom den Vise er lagt«. Fru Inger døde 1495 fra tre Børn. Visen har jeg ikke fundet.

Hendes Fader var Rigshofmester Poul Pedersen Laxmand, der den 22. Juni 1502 blev myrdet paa Højbro af Ebbe Strangeson Bild

og Bjørn Andersen Bjørn, der kastede den døende Mand i Vandet med den noget makabre Vittighed om, at Laksen skulde svømme.

Poul Laxmand blev derefter anklaget for Højforræderi, og da den døde Mand ikke kunde forsvare sig, og da ingen andre mødte for at forsvare ham, — hvilket kunde være meget rimeligt, da det lod til at være en udbredt Mening, at Kongen stod bag Mordet, — saa blev han selvfølgelig dømt.

Ved kongelig Kendelse⁷⁰⁾ af 11. Maj 1504 eller 1503 udtaltes det, at »Bjørn Andersens Forhold ved Poul Laxmands Drab ikke er ham til Straf eller hans Ære for nær!«

En lignende Udtalelse om Ebbe Strangesen har jeg ikke truffet, men da han senere er med til et meget vigtigt Statsmøde i Kalmar 1505 og er kongelig Lensmand paa Ørum og Hagenskov, maa han vist ogsaa være sluppet fra Mordet baade med Æren og den kongelige Naade i Behold.

Men alt Poul Laxmands Gods blev beslaglagt, og hans Børn blev efterladt i Fattigdom og Elendighed.

Else Laxmand var, da hendes Fader blev dræbt, forlovet med Abraham Eriksen Gyldenstjerne til Demstrup, med hvem hun siden blev gift.

Slægten Gyldenstjerne⁷¹⁾ var en gammel dansk-svensk Slægt, blandt hvis Medlemmer man nu ogsaa regner Marsk Stig Andersen, kun har Slægten paa et eller andet Tidspunkt ombyttet den Sølvstjerne, som Marsken førte, med en af Guld.

Efterkommere af Abraham Gyldenstjernes Broder Erik lever endnu i Sverrig.

Deres Fader, Erik Eriksen den Ældre⁷²⁾, havde været Hofmester hos Kong Karl Knutson Bonde, med hvis Datter, Christine, han blev gift i 1446. Hun var den Gang 14—15 Aar. Erik Gyldenstjerne og Ivar Thott var altsaa gift med to Søstre.

Deres ældste Søn, Erik Eriksen den yngre⁷³⁾, var svensk Rigsraad i 1489 og Slotsfoged dels i Stockholm og dels paa Stegeholm i Tiden 1490—98. Han skiftede en Gang imellem politisk Parti imellem Kong Hans og Sten Sture.

Han blev Ridder ved Kong Hans's Kroning, men var med i Op-

røret mod Kong Hans i 1501. Han var Lagmand i Vestergötland 1502, men da han overgav Elfsborg til Danskerne den 18. Juli 1502, slog Bønderne ham ihjel næste Dag. Han blev begravet i Skara Domkirke.

Han var gift med Anna Karlsdatter og havde med hende Børnene Magdalene, Carl og Karin.

Sønnen Karl Erikson til Winstorp blev Ridder ved Gustaf Wasas Kroning, blev Lagmand i Vestergötland 1529 og Rigsraad 1530. Han var med ved Herremødet i Ørebro 1531 og underskrev i Kongens Navn Tremagtstraktaten 1534. Efter forskellig anden Embedsvirksomhed blev han Statholder i Kalmar 1541, hvor han døde samme Aar ved Midfaste.

Han kom ogsaa til at spille en Rolle i Knabstrups Historie, men herom senere.

Døtrene Magdalene og Karin blev begge gift ind i Trolleslægten. Karin blev i c. 18 Aars-Alderen gift med Erik Arvidsen Trolle, der den Gang maa have været godt 50 Aar. Magdalene blev i 1525 gift med Ture Arvidsen Trolle; de var begge omkring ved 30 Aar, jfr. Bilag II.

Det vil erindres, at begge Herrerne havde arvet Knabstrup-Gods, jfr. Bilag I.

Den anden Søn, Abraham Eriksen til Demstrup, tjente Kong Hans tro. Han var Hovedsmand i Kalmar 1497 og tjente siden Kongen med 300 Ryttere. Kong Hans var hans Fortaler ved hans Forlovelse med Rigshofmester Poul Laxmands Datter Else; men da Kongen efter Rigshofmesterens Mord vilde have ham til at hæve Forlovelsen, sagde Abraham Gyldenstjerne Nej.

Han solgte i 1509 sit danske Gods Demstrup til Ivar Lykke, saa det maa formodentlig være ved den Tid, at han med Kone og Børn drog til Venner og Slægtninge i Sverrig, hvor han døde i 1514. Hans Gravsten⁷⁴⁾ findes i Skara Domkirke, saa han har vel ikke været fuldstændig til Tiggerstaven, da han døde.

Fru Else Laxmands Lidelses Historie er alt for interessant til, at den ikke skulde gengives her, og endda med hendes egne Ord.

saaledes om den findes optrykt i I. C. Molbecks »Historisk Tidsskrift«, Bind 3, 1842. Et Brev, hvis Original har Paaskrift »Fru Else Laxmans Dathers supplychas«, gengives her i Uddrag:

»Anno Domini tusinde femhundrede og to da blev min Fader Hr. Povl Laxmand slagen ihjel i København paa Høj-Bro af en Riddersmands Mand, der hed Ebbe Strangesen uden al ærlig Forvaring*), som en ærlig Riddersmands Mand burde at gøre en anden, og ligger endnu paa merre Baar, og er hverken gangen Løn eller Bøn for, hvilket jeg klager for den almægtigste Gud og saa for Eders Naades kongelige Majestæt.

— — —

Da var vi tre faderløse og moderløse Børn saa først Peder Laxmand, Berit Laxmands Datter og jeg Else Laxmands Datter. Saa tog vor rette Væрге, som var min Faders Morsøsters Søn Hr. Oluf Stigsøn**) alt vort Gods, fædrene og mødrene i sit Forvaring og os med og havde det fra St. Hans Dag til St. Mortens Dag, og lader mig saa tykke, at fornævnte Gods hører mig og mine Søkende til med Guds Retfærdighed, og ingen skal bevise det, at vi haver forbrudt os i nogen Maade, hvilket jeg klager for den afmægtigste Gud og saa for vor naadige Herre og Konning.

Den Tid min Fader var saa død og afgangen i København, da var han en ærlig Mand, og højbaaren Fyrste Konning Hans fulgte hannem til hver en Kirke.

— — —

Men Sr. Mortens Dag i det samme Aar, da lagde de min fattige døde Far en værre Sag til, saa at han skulde være i Forbund med de svenske, som der var Danmarks Fjender, hvilket jeg vil gøre bevisligt ved gode Breve og Segl at ikke saa være. Men Gods og Penge kaste hans Liv bort. Saa og var min Moder Død 16 Aar før min Fader blev slagen, og han havde en anden Hustru i Senge***) og hun beholdt sit Gods, hvilket jeg beklager for den

*) Det synes altsaa, at E. S. burde have udfordret P. L. først for at overholde Reglerne for Takt og Tone mellem Adelsmænd.

**) Oluf Stigsen Krognos til Bollerup i Skaane, hvis Moder var Søster til Margrethe Brahe, Poul Laxmands Moder.

***) Kirstine Banner.

retvise Gud, som skal sidde til Doms paa den yderste Dag, sie den uretvise Dom som er overgangen min Fader efter hans Død, der han kunde ikke svare for sig, hvilket jeg og klager for Eder min allernaadigste Herre.

Den Tid min Fader døde, var jeg 16 Aar gammel, da havde en god Mand i Sverrig, som hed Abraham Eriksen fæstet mig, og var hans Kong Hanses Hovedsmand, og havde han Kalmar af Kong Hans og holdt det for al svensk Magt og antvortede Kong Hans det i gode Maader igen, som jeg haver gode Breve og Segl i Bevisning, at han tjente ham som en ærlig Mand, og lagde Kong Hans ham for, at han skulde overgive mig, for Kong Hans havde selv været hans Bud til min Fader, mens jeg var rig; da vilde han ikke forsmåa mig i min Fattigdom. Siden havde min Broder og jeg ikke mere, end han klædte baade hannem og mig i, af alt vi havde i Danmark, saa længe vi levede, som Gud glæde hans Sjæl i den evige Salighed for.

Item den Tid Kong Hans var død, da for min Husbonds tit og ofte til Kong Christian, Kong Hanses Søn og kærede den store Uret, som var mig overgaaen og mente, at der skulde blive nogen Husvalelse eller Naade, som der ikke blev. Saa var han end nødt, og solgte den fattige Del, som han havde her i Danmark*), thi at det blev føje, og for siden op til Sverrig til sit Arvegods og Slægt og Venner, som han havde der. Item den Tid min kære Husbond var død og afgangen, da skal Gud vide min store Sorg, thi jeg sad der fremmed og elendig, med mine seks Børn, og jeg havde aldrig saa meget af fædrene eller mødrene, at jeg kunde sætte en Fod paa, og min arme Broder gik Stakkarle Gang til de ham vilde klæde og føde for Guds Skyld, og alle de Herredage, der jeg spurgte, at de skulde staa, da for jeg til Stockholm og her ned, og finde og begærede hver Mand, der skulde hjælpe mig til Rette, og førtærede mine Børns Fædrene, efter mit eget.

Item der man skrev MD XXIII da kom højbaarne Fyrste Kong Frederik, da for jeg til Hans Naade i Odense til en Herredag og klagede min store Sorg og Uret, som mig var overgangen, da gav

*) Demstrup.

Hans Naade mig milde og gunstige Svar, som give hans Sjæl det evige Rige i Himmerige. Da udlagde Hans kgl. Majestæt mig et Stykke Gods og min fattige Broder, for vort mødrene Gods, hvilket vi da mødtes til at nøjes med, efterdi vor Armod og Elende var saa stor, at vi ikke længere kunde staa nogen Trætte imod.«

I en Fodnote meddeles, at en Herredagsdom, afsagt af Kong Frederik I Aar 1526 Sct. Barbara Aften i Odense, tilkender Fru Else Laxmandsdatter og hendes Broder at have og beholde alt deres mødrene Gods, hvor det findes i Danmark. Ikke desto mindre findes Fru Else og hendes Broder meget snart efter at være i Besiddelse af deres fædrene Gods Asserbo paa Sjælland og noget Strøgods i Bog Herred og Skovby Herred paa Fyn. Udtrykket »for vort mødrene Gods« i foranstaaende »Supplychas« maa da vel forstaas saaledes, at der lige efter Dommen Sct. Barbara Aften har fundet et Mageskifte Sted, saaledes at Fru Else har faaet Asserbo »i Stedet for« det mødrene Gods.

Nogle yderligere Forhandlinger — for de to Søskende resultatløse — synes at have fundet Sted i Løbet af næste Foraar, thi den 22. August 1527 udsteder de en Erklæring om, at de for al Fremtid, for dem selv og deres Arvinger giver Afkald paa alt andet Gods, der har tilhørt deres Forældre.

Originalen til Fru Elses Supplychas findes i Rigsarkivet. Under Hensyn til dens Form og til Dommen af 1526 og Erklæringen af 1527 synes den nærmest bestemt til at skulle tale til Kong Christian III's gode Hjerte, men den har — ligesom saa meget andet — været uden Virkning.

Hele denne Historie giver imidlertid ingen direkte Forklaring paa, hvorledes Fru Else i 1546 kan optræde som Ejer af Knabstrup, forsvarende Knabstrups Grænser mod Angreb fra den vestlige Nabo. Vi kender Arvefordelingen af Knabstrup-Godset indtil Hr. Arvid Trolles Død 1505, jfr. Side 21—23 og Bilag I; mellem de der nævnte Arvinger var Fru Else ikke. Saa stiller Spørgsmaalet sig, om hun paa en eller anden Maade kan være

kommet i Besiddelse af noget Knabstrup-Arv gennem eller efter en af Arvingerne og paa en saadan Maade, at Kongerne daarligt kunde blande sig i den, jfr. Bilag I.

Opmærksomheden falder først paa den Part, der er tilfaldet Margrethe Trolle g. m. Jens Holgersen Ulfstand. Denne Part beløb sig til 15 % af hele Arvemassen. Dette Ægtepar døde i 1523. Deres Søn, Gert, var gift med Fru Elses Datter, Gjørvel. Det vides ikke, hvornaar Brylluppet fandt Sted, men da Gert Ulfstand i 1529 synes at have været selvstændig Mand, raadende over sin Formue, er der jo en Mulighed for, at han kan være kommet sin Svigermoder til Hjælp med en Knabstrup-Part.

Imidlertid fremgaar det af Fru Elses Bønskrift, at hun og hendes Mand paa et vist Tidspunkt er draget til Sverrig for at søge Hjælp hos Venner og Bekendte og Slægtninge. I Sverrig sad Folk, der ejede Gyldenstjerne-Gods, men der var ogsaa Erik Arvidsen Trolle og Ture Arvidsen Trolle, der begge havde arvet Knabstrup-Gods — tilsammen 24 % af hele Arvemassen — og desuden var gift med hver sin af Abraham Gyldensjernes Broderdøtre, Ture Trolle med Malene i 1525 og Erik Trolle med Karin omtrent 1512.

I godt og vel den første Tredjedel af 1500-Tallet levede man i en Tid af Ufred, Oprør og Krige, hvor det egentlig maatte staa klart for enhver, at Unionen var uhjælpeligt tabt, selv om man fra dansk kongelig Side endnu forsøgte at gennemtvinge den med Vaabenmagt. Det laa derfor nær for alle, der havde Godser paa begge Sider af den dansk-svenske Grænse, at mageskifte indbyrdes for at undgaa, at Konger, Rigsforstandere og Oprørsledere beslaglagde Gods, der tilhørte Mænd, der boede og hørte til paa den anden Side af Landegrænsen. P. Sjögren nævner i sin Trollehistorie Eksempler paa, at Abraham Gyldenstjerne⁷⁵⁾ selv foretog saadanne Mageskifter med nogle Slægtninge i Aarene 1501 og 1505 — det var ved de Tider, at Kong Hans forsøgte at besætte Landet — men den almindelige Tilstand Landene imellem opfordrede til Mageskifter, der naaede Højdepunktet med det stockholmske Blodbad og med Gustaf Wasas Overtagelse af Magten.

Det var vel ikke urimeligt at tænke sig, om Fru Karin Gylden-

stjerne, Hr. Erik Trolles og Fru Malene Gyldenstjerne, Hr. Ture Trolles var blevet enige med deres Mænd om at overlade det Laxmand-Thott-Gods, som de kun havde faaet som Arvingers Arvinger, til Fruernes Onkels Enke, der var en Laxmandsdatter, og derved redde Godset fra Beslaglæggelse og samtidig hjælpe en fattig Slægtning, der var kommet i Nød.

Tænker man sig en Forening af den Arvepart, der var tilfaldet Fru Margrethe Trolle, og ved hendes Død i 1522 arvet af hendes Søn, Gert Ulfstand, g. m. Fru Elses Datter, Gørvel, med de Parter, der var tilfaldet Erik og Ture Trolle, vil man se Fru Else i Besiddelse af 39 % af den samlede Arvemasse, altsaa mere end Jacob Trolles Part, der beløb sig til kun 30 %.

Af Præmisserne til en Herredagsdom, afsagt af Kong Christian IV den 4. Juni 1616, fremgaar det, at »Hr. Carell Erichson« ved Mageskiftebrev af 1541 har overdraget til Fru Else Laxmandsdatter og hendes Arvinger »Knabstrupgaard og tilliggende Gods og Ejendom«.

Svenske Adels Ättetavler viser Hr. Carl Erichson som Broder til Fruerne Malene og Karin; han var svensk Rigsraad og aabenbart en meget betroet Mand hos Kong Gustaf Wasa, saa det maa synes urimeligt, at han har kunnet faa denne Mageskiftesag gennemført til Fru Else Laxmands — og sine egne Søstres — Gavn.

Om man kan maaske ane hans Indflydelse bag den Omstændighed, at Jacob Trolle, de nævnte Fruers Svoger, fik sine svenske Godser tilbage 1527. Han var gift med Jacob Trolles Søsterdatter, Kirstine Bosdatter Grips.

Fru Kirsten Skave, Hr. Jacob Trolles døde som foran nævnt paa Knabstrup den 18. September 1534 og blev begravet i Torup Kirke⁷⁶⁾ (Strø Herred). Jacob Trolle har altsaa aabenbart ejet Knabstrup med Tilliggende paa det Tidspunkt. Det har ikke været muligt at finde, hvornaar og under hvilke Forhold, en Overdragelse til Carl Eriksen Gyldenstjerne har fundet Sted, men Overdragelsen til Fru Else Laxmand skete i Jan.—Febr. 1641, thi Carl Gyldenstjerne døde ved Midfastetid det Aar.

Den Sag, som Fru Else Laxmand indankede til Herredagsdom i 1546, fandt først sin Afslutning ved Dom af 4. Juni 1616.

I Præmisserne til denne Dom kan man dels paa og dels mellem Linierne læse, hvorledes hele Sagen er kommet op og forløbet.

Da Dronning Margrethe (svenske) omkring ved 1320—30 byggede Borg, stemmede Søen op og byggede Mølle, maa hun dog formodentlig have handlet i Overensstemmelse med gangbar Lov, eller hun har maaske faaet sin kongelige Broders Tilladelse til at afvige fra Loven, der var udgivet for c. 80 Aar siden, men som efter alt at dømme hvilede paa gammel Sædvane og Ret.

Slaar man efter i Kong Valdemars jyske Lov Cap. LVII og LVIII, finder man, at »Mand maa ey gøre Mølle aff ny vden hand haffuer Dam oc Damsted, dog saa at det flyder ey paa anden Mands Eng, eller Ager, oc spiller ey met Bagflod de gamle Møller, der aff arilds Tid haffue været. Vorder Mølle giort vden Forbud, oc alle Mends paaklage, oc fanger den der bygde, Laghæffd der paa, Da bør hand at vide Flod og Flodsted, Dam oc Damsted oc Damsbod, met hans Kiønsnæffn Laghæffd er trende Flodemaal uden Kiære. Kaldis der paa før end Møllen vorder giort, da skulle Siunsmend tilvisis, oc vide hvad heller hand flød paa sit egit, eller paa anden Mands Jord: Fordi ingen maa fløde paa anden Mands Jord, vden hans villie, oc ey graffue, oc ey Hus paa sette«.

Efter dette skulde Sø, Mølle og omliggende Jorder have tilhørt Dronning Margrethe (svenske) den Gang hun byggede Møllen, eller ogsaa har hun vundet »Laghæffd«, thi der var ikke gaet tre Aar, men godt og vel tohundrede Aar, inden nogen fandt paa at blande sig i Spørgsmaalet om Knabstrups Ejeres Eneret til Søen og hvad deri var. Og endelig er der jo den Mulighed, at Landet V. f. Herredsskellet den Gang har været herreløs Ornum, af hvilket saa Torbenfeld er dannet. Dette synes at passe godt nok sammen med, at Landsbyer med Navneendelsen -feld efter Johannes Stenstrups Studier over Landsbynavne stammer fra Holstenertiden.

En anden Ting var, at da Knabstrups Ejere ikke til Stadighed havde hævdet deres Ejendomsret imod alle tilfældige Brud paa

Retten, saa naaede Naboerne at faa Aldershævd paa Retten til Fiskeri og Skovhugst, hvilket siden blev udviklet til formel Ejendomsret.

Krybskytteri og Smugfiskeri er sikkert lige gamle. Saa længe Knabstrups Ejere boede paa selve Gaarden, har Fiskeri af uvedkommende formodentlig været holdt indenfor meget snævre Grænser, selv om man ikke fra Borgen kunde overse hele Søen. Men naar Herrerne Thott og Trolle enten boede paa Lillø eller paa anden Maade var fraværende, enten i Oprør mod Kongen eller i Krig og Leding i Kongens Tjeneste, skulde det gaa underligt til, om ikke en og anden halede en fed Karpe eller Suder eller Aal i Land til eget Brug.

Tager man nu Præmisserne til Herredagsdommen af 4. Juni 1616, synes Striden at have udviklet sig saaledes:

I Jan.—Febr. Maaned 1541 fik Fru Else Laxmand, Hr. Gyldenstjernes Efterleverske, Skøde paa Knabstrup med tilliggende Gods og Ejendom, bl. a. Møllen med Dæmning og øvrige Anlæg. Hun fik det overdraget af sin Mands Brodersøn. Hvorledes og hvornaar han har faaet det at raade over, er ikke oplyst, men det maa være sket i Tiden 1534—41. Det har heller ikke kunnet oplyses, hvad hun har givet i Mageskifte.

Man maa gaa ud fra, at en Dame med Fru Elses Fortid og de økonomiske Vanskeligheder, hun havde været igennem, har villet have nøje Rede paa Rettigheder og Pligter, der nu fulgte med, at hun overtog sin Oldefaders Ejendom. Da Søen og Møllen med tilhørende Anlæg jo ligger lige i et Herredsskel, var det rimeligt at have særlig Opmærksomhed henledt paa Rettigheder paa det Sted, om nogen anden havde Ret i Søen eller Møllen.

Saaledes foranlediget har hun skaffet sig Udtalelser fra Tingsvidner ved Merløse-Tuse Herredsting i 1543, gaaende ud paa, at ingen anden end Jacob Trolle har fisket i de sidste 50—60 Aar.

Saa døde imidlertid gamle Hr. Mogens Gøye til Torbenfeld den 6. April 1544, og hans Dattersøn, Peder Oxe, fik af Arvingerne overdraget Hvervet at ordne Arven — og saa begyndte det! Peder Oxe var jo en Mester i Spørgsmaal om Markskel og Grænser, samt Familienstrid.

Peder Oxen maa nogenlunde straks have rejst et Krav om Ret til Fiskeri i Søen, hvilket fra Fru Elses Side er besvaret med, at hun har optaget Sognevidner ved et Sognestævne i Sdr. Jernløse, hvor der udtaltes det samme som ovenfor ved Herredstinget med Tilføjende, at der aldrig havde været nogen Trætte, men alt havde været i rolig Hævd til Knabstrup indtil nu for nylig. Desuden sendte Jacob Trolle selv en skriftlig Udtalelse om, at ingen af Torbenfelds Ejere havde fisket i Søen, saa længe han, Jacob Trolle, sad paa Knabstrup. Disse Erklæringer er begge givet i 1544.

Der synes at være gaaet en mundtlig eller skriftlig Protest mod Torbenfeld-Fiskeri til Torbenfeld, men dette har kun haft til Følge, at — som det udtales ved Sognevidne i Sdr. Jernløse i 1545 — alle Torbenfelds Bønder har været tilsagt til Møde paa Knabstrup Sø »under deres Falsmaals Bøder«.

Dette bekræftes yderligere ved Tingsvidner ved Merløse Herredsting i 1546, hvor det udtales, at Peder Oxes Tjenere var paa Knabstrup Sø at fiske og havde Spyd, Armbrøst og Buløkser med, samt at aldrig andre end Knabstrups Ejere havde fisket i Søen.

Saa havde Fru Else tabt Taalmodigheden, og hun indstævnede Peder Oxen og Eskild Gøye til »at møde for Kongen paa næste Herredag, fordi de gjorde hende Hinder i hendes Ret til Knabstrups Sø og anden Frihed, der ligger under Knabstrup«.

Det synes nu, at begge Parter har samlet Vidner som Forberedelse til at møde Kongen paa Herredagen. Fru Else har jo en hel Del allerede, saa hun nøjes med et Sognevidne til; dette udtaler, at ingen husker, at andre end Knabstrups Ejere har fisket i Søen, før Peder Oxen med Vaaben og Værge væltede sig der ind.

Fra Torbenfelds Side afgav Hans Villumsen Baden, Mogens Gøyes Foged paa Gunderslevholm, en Erklæring om, at han havde fisket. Dette bekræftedes ved en Udtalelse af Tingsvidner ved Sjællandsfarers Landsting med Tilføjende, at Hr. Engelbret (Bydelsbak † 1492) ogsaa havde ladet fiske uden Modstand fra Knabstrups Side. Og Mogens Gøyes Foged paa Torbenfeld, Peder Hansen, mødte op som Tingsvidne i Merløse Herred og erklærede, at Hr. Mogens ogsaa havde fisket i Søen. Og Tingsvidner ved Torbenfeld Birketing bevidnede, at Peder Oxen havde ladet fiske i

Søen. De tilføjede dog ikke, at det var med Vaaben og Værge i Beredskab, men de drejede hele Tiden hen paa, at den Bæk, der førte Vandet fra Engmosen til Knabstrup Sø og videre til Vendet Mølle fra gammel Tid var Herredsskel mellem Tuse Herred og Merløse Herred og Markskel mellem Torbenfeld og Knabstrup.

Imidlertid døde Fru Else Laxmand Nytaarsaften 1546, og hendes Datter, Gjørvel Gyldenstjerne, arvede Knabstrup med tilhørende Proces.

Fru Gjørvel fremskaffede i 1547 en Udtalelse fra Marquard Tiedemand, Hovedsmand paa Holbæk Slot, gaaende ud paa, at der ingen Strid havde været mellem Torbenfeld og Knabstrup, ingen »Trætte eller Klammer før Peder Oxe havde begyndt at fiske og stifte Ufred«, og desuden en Tingsvidnes Erklæring fra Merløse Herredsting gaaende ud paa ganske det samme.

En Følge af alle disse Erklæringer m. m. blev, at et Ridemands-tog i 1548 saa paa Sagerne og erklærede, »at de paa Thorbenfeld schall were Knabstrups søe aldellis wbeuaard indtill sagen for os och wor elschli Danmarchis riges raad bleff indsteffnnid«. Dette skete først i 1614—16, saaledes som det vil blive omtalt senere Side 79 f flg.

Men nu var der altsaa sat et foreløbigt Stop for Ufreden paa Søen. Dog kun foreløbigt, som det siden hen skal ses.

Og de egentlig stridende Parter?

Fru Else Laxmand var død, og Peder Oxe har sikkert haft nok at gøre med Fiskeri i andre rørte Vande, Gisselfeld og Halsted Kloster.

Ved Fru Else Laxmands Død var hendes Datter, Gjørvel Abrahamsdatter Gyldenstjerne, eneste Arving, idet Fru Elses tre andre Børn var døde.

For at lette Oversigten og Forstaaelsen sættes her de vigtigste Begivenheder i Fru Gjørvels Liv.

Født omkring ved 1510. Gift 1° i en Alder af en Snes Aar c. 1528—29 med Gert Ulfstand, der da var c. 24—25 Aar. Enke første Gang 1560, godt 50 Aar gammel. Gift 2° snart efter med

Lave Ulfstand, der var en halv Snes Aar yngre end hun selv. Enke for anden Gang 1563. Død 1577, godt 67 Aar gammel. Begravet i Valby ved Asserbo.

Fru Gjørvel synes at have gennemgaaet en streng Skole, hvad angaar Fattigdom og Rigdom, Penge og Penges Værd, thi hun har jo gennemlevet hele den Periode, hvor hendes Moder og hendes Søkende har maattet leve af andres Naade, saa vidt som det fremgaar af hendes Moders »Supplychas«. Det synes ogsaa efter de Oplysninger, man har om hende, at hun har været en meget forstandig Administrator af, hvad der kom indenfor hendes Rækkevidde.

Fru Gjørvels første Mand, Gert Jensen Ulfstand⁷⁷), var Søn af Jens Holgersen Ulfstand til Glimminge m. m. og Margrethe Trolle, Søster til Jacob Trolle, jfr. Bilag II. Som 4. Barn i et Ægteskab, der begyndte i 1498, er han formodentlig født omkring 1503—05.

Han skrev sig i 1529 og 36 til Lyngby og Bønnet, sidstnævnte, der laa i Horbelev Sogn paa Falster havde han arvet efter sin Farbroder, Oluf Holgersen Ulfstand. Han havde forskellige Forleninger, bl. a. Beckaskog Kloster i det n.ø. Skaane, som han overtog i 1542. Fru Gjørvel beholdt Lenet efter Gert Ulfstands Død i 1560, men hun tilkøbte sig Livsbrev paa Beckaskog mod at give Kongen Asserbo.

Der var i sin Tid i Sdr. Jernløse Kirke et Par Døre til Stolestader med Gert Ulfstands og Gjørvel Gyldenstjernes Vaabener og Forbogstaver; de blev kasserede som Kirkeinventar en Gang i 1890'erne — hvorfor vides ikke. Heldigvis havde et Medlem af Familien tilstrækkelig Pietet overfor gamle Sager, saa Dørene blev reddet fra fuldstændig Undergang. Nu er de paa Knabstrup som Døre i et lille Skab. Disse to Døre lader formode, at Ægteparret i hvert Fald Tid efter anden har boet her paa Knabstrup.

Gert Ulfstand døde paa Bønnet den 6. August 1560. Der har været en Formodning om, at han skulde være begravet i Sdr. Jernløse Kirke⁷⁸). Dette er dog næppe rigtigt. Naar han døde paa Bønnet, er det vel mest rimeligt, at han blev begravet i Horbelev Kirke, hvor der ogsaa findes to Stolestadedøre med de Gyldenstjernes og de Ulfstanders Vaaben.

Som Enke har Fru Gjørvel øjensynligt boet dels paa Beckaskog, som hun jo beholdt som Len, og dels paa Knabstrup, og hun synes selv at have styret sine Pengesager. Hun skrev sig til Knabstrup i 1561 i et Gældsbevis, i Følge hvilket Hr. Gregers Bryske til Skaftlev (Nordrup Sogn, Slagelse Herred)⁷⁹) af Fru Gjørvel har laant »600 Joachimsdalere, gode paa Korn, Slag, Værd og uforfalskede«, imod som Pant at give 2 Bøndergaarde i Klovby og 1 i Ormslev i Løve Herred, som Fruen maa nyde og bruge, og hvis Gælden ikke betales rettidigt, maa hun beholde dem.

Det er saa noget nær samme Pantsætningsmaade, som i 1289 blev anvendt paa Knabstrup.

Til Vitterlighed er Dokumentet underskrevet af Fru Gjørvels Svoger, Jens Truidsen til Vemmetofte, og Gregers Bryskes Broder, Claus Carlsen Bryske til Flintholm (Hemstrup Sogn, Fyn).

Ikke længe efter sin Mands Død giftede Fru Gjørvel sig med hans Næstsøskendebarn, Lave Truidsen Ulfstand til Torup og Svenstrup i Skaane.

Han var født c. 1520, altsaa en halv Snes Aar yngre end Fru Gjørvel.

Han var Lensmand paa Varberg 1548—58 og paa Vordingborg 1557—61. En Tid har han ogsaa været Lensmand paa Skovkloster, men har maattet opgive dette, da Kong Frederik II mageskiftede med Herluf Trolle. Den endelige Opgørelse herfor fremkom dog først i 1570, da baade Lave Ulfstand og Herluf Trolle var døde, saa det er muligt, at det har været Fru Gjørvels Sag at regne af med Børge Trolle.

Hr. Lave Ulfstand har aabenbart i sine yngre Aar været en noget stridbar Herre — i Modsætning til Folkevisens Hr. Lave, der kom til kort overfor Hr. Jon. Da hans Halvbroder Niels⁸⁰) var død i 1548 i en Alder af 12—13 Aar og skulde begraves i Lunds Domkirke, mødte Hr. Lave Ulfstand op i Kirken med væbnet Følge og forlangte Kisten aabnet for at se, om Halvbroderen var død en naturlig Død, eller om Ansvar for Dødsfaldet kunde paalægges Hr. Lave Brahe. Sagen var saa meget mere pinlig, som Hr. Lave Brahe var Stiffader til Drengen, idet han var gift med Hr. Lave Ulfstands Stifmoder, Fru Gjørvel Faderdatter Sparre.

Sagen havde en meget langvarig Proces til Følge og endtes først ved en Dom i Kongens Retterting under Forsæde af Kongen selv den 21. September 1551. Herved erklæredes Hr. Lave Brahe for at være uskyldig i Stifsønnens Død, hvorefter begge Parter frikendtes for hinandens Tiltale.

Skandalen i Kirken gik man let hen over.

I Sporet efter Skandalen i Domkirken og de deraf følgende Rets-sager fulgte andre, der indledtes af Fru Margrethe Brahe⁸¹, Hr. Lave Brahes Søster. Jeg tror nok, at min Bedstefader i Omtalen af dem er kommet ind i et forkert Spor, hvor han har blandet de paagældende Personer sammen. I Stridighederne er nemlig indblandet to Herrer Lave (Brahe og Ulfstand), to Fruer Gjørvel (Gyldenstjerne og Sparre) og mindst to Godser ved Navn Torup. Da selve Stridsspørgsmaalene imidlertid ikke vedrører Knabstrup, skal jeg ikke forsøge at udrede de spegede Traade, hvor interessant dette iøvrigt kunde være.

Slægten Ulfstand har nok i det hele taget været en noget stridbar Race — svarende til Navnet. Efter Hr. Laves Død førtes der gennem 7 Aar en Proces om hans Efterladenskaber, Gods og Bogsager, Guld, Sølv, Klenodier og andet Løstørelse, hvilke Sager alle faldt ud til Fordel for Niels Ulfstand. Men her er Knabstrup ikke med.

En anden Sag, hvor Knabstrup ganske vist heller ikke er med, synes jeg dog fortjener at nævnes, nemlig at Hr. Lave den 1. December 1562 sluttede en Kontrakt⁸²) med Kongen gaaende ud paa, at han fra Beckaskogs Skove skulde levere »200 Stk. Bjælker, 22 Alen lange og 1½ Fod i Kanten«.

Der maa have været godt med Træ i de Skove.

Da Kong Frederik II paa den Tid var i Gang med at bygge Frederiksborg Slot, er det vel tænkeligt, at Bjælkerne fra Beckaskog er blevet anvendt her.

Hr. Lave Ulfstand døde den 12. Maj 1563 og blev begravet i Bare Kirke. Fru Gjørvel maa have været 52—53 Aar, da hun blev Enke for anden Gang. Hun maa saa igen have overtaget Styrelsen af sine Pengesager.

Hun maa have taget sig af sine Undergivnes Sager⁸³), idet hun

i 1571 har indstillet til Kongen, at Ugedagsmændene under Beckaskog blev fritagne for den sidst befalede Skat, da de var meget fattige, hvilken Indstilling Kongen imødekom.

Der er Mulighed for — men det fremgaar ikke klart — at Fru Gjørvel paa Grund af Knabstrup er kommet med i en anden Sag⁸⁴). I samme Aar 1581 er udgaaet en Skrivelse til Christoffer Pachs, Lensmand i Holbæk, hvori udtales, at nogle nærboende Herremænds Tjenere ikke har villet befordre Kongens Folk og Fadebur. Disse skal eftersøges og straffes og Navnene indberettes. Det synes som om Reglerne for »Gæsteri« ikke er blevet overholdt. Desuden er nogle Veje og Broer paa Egnen i daarlig Stand; de skal sættes i god Stand.

Selve Holbæk Slot har formentlig heller ikke været i for god Stand⁸⁵); i hvert Fald fremgaar det af forskellige Regnskaber, at naar Medlemmer af de høje Herskaber var paa Rejse mellem »Roschild og Callundborge«, overnattede man ikke i Holbæk, men i Landsbyen »Tudtze«.

I Penge- og Forretningssager synes Fru Gjørvel at have været temmelig skrap.

Som omtalt Side 54 foretog hun den 6. Juni 1560 et Mageskifte⁸⁶) med Kongen, saaledes at hun fik Beckaskog Len paa Livstid, og Kongen fik Pligt til efter hendes Død at udlægge til hendes Arvinger Jordegods til 14½ Læst Hartkorn, imod at hun gav Asserbo Hovedgaard med 3 Møller, 72 Gaarde samt nogle Huse og noget øde Jord.

Hun har ogsaa laant Kongen Penge, eller han er paa anden Maade kommet til at skylde hende saa meget, som svarer til 10 Læster Korn. Denne har hun aabenbart rykket ham for, thi den 25. Juni 1574 fik Bjørn Kaas og Jørgen Marsvin⁸⁷) Ordre til at optage Registre over Høgested Len og saa meget mere, som svarer til de 10 Læster og levere et Eksempplar til Kongen og et andet til Fru Gørvel.

Op saa den 21. Juli⁸⁸) mageskifter Fruen en Gang til med Kongen, saaledes at hun faar Høgested Len og Katsløse Hovedgaard med 86 Gaarde og 3 Møller og 3 Huse, imod at hun giver Kongen Asserbo Sædegaard med tilliggende Gods, som beløber sig til 14½ Læster Hartkorn.

Der hører jo en vis Friskhed til at sælge den samme Ting to Gange til den samme Mand, men efter det, der foreligger for mig i Kancelliets Brevbøger og i »Kronens Skøder«, kan jeg ikke faa andet ud af det, end at hun har gjort det. Men maaske er der jo bortkommet et og andet Dokument, som vilde faa Sagen til at se anderledes ud.

Men har Fruen foretaget flere Handeler af samme Art som den ovenfor skitserede, er det jo ganske forstaaeligt, at hendes Ejendom⁸⁹⁾ ved hendes Død opgjordes til at omfatte 600 Gaarde.

Forstaaeligt ogsaa, at der ved hendes Boopgørelse stillede et Antal nærmere og fjernere Slægtninge, der gerne vilde have en Bid med af den rige Tantes Gods.

Hun døde i 1577 og blev begravet i Kalmar.

Fru Gjørvel Abrahamsdatter Gyldenstjerne var den sidste, der havde Laxmand-Thott-Trolle-Blod i Aarerne (jfr. Stamtavlen Bilag II) og derfor var Arving til Laxmand-Thott-Trolle-Gods. Hendes nærmeste levende Slægtning var hendes kødelige Kusine Fru Malene Eriksdatter Gyldenstjerne⁹⁰⁾, g. m. hendes Halvonkel, Ture Arvidsen Trolle til Bergquara; det syntes derfor naturligt, at hun overtog Godset. Men nu rejstes der Arvekrav fra flere andre Slægtninge, hvilket havde en langvarig Proces til Følge. En hel Del af Tiden gik med at diskutere, om man i dette Tilfælde skulde anvende Regler for Nedarv, d. v. s. Arv fra Forældre til Børn — hvilken Regel maatte falde bort, da Fru Gjørvel ingen Børn havde — eller Sidearv, d. v. s. Arv mellem Søsken — hvilken Regel maatte falde bort, da det drejede sig om en Kusine, ikke en Søster — eller endelig Bagarv, d. v. s. Arv fra Børn til Forældre eller andre i foregaaende Slægtled — men da disse alle sammen var døde, kunde de ikke komme for.

Saa var der yderligere den Vanskelighed, at Arveladeren var dansk, men Arvingerne svenske. Deraf fulgte en Brevveksling mellem de to Konger Johan III og Frederik II, der i straalende Vendinger besvor hinanden om evigt Venskab og godt Naboskab — de havde jo fornylig været oppe at slaas — samt om, at Lov og Ret var raadende i Landene.

Endelig i 1587 faldt der Dom i Sagen; den lød paa, at Fru

Malene som eneste Arving skulde overtage hele Arven. Nu var hun imidlertid død 7 Aar i Forvejen, saa det blev hendes Arvinger, der maatte overtage Arven.

Hermed var Sagen imidlertid ikke endt. I 1591 tilskriver nogle af Fru Malenes Børnebørn Hertug Carl (senere Carl IX) en Klage over, at nogle Slægtninge stadig bestrider deres Ret til det omstridte Gods, hvilket er dem til stor Skade, bl. a. fordi de i sin Tid har stukket Penge i at betale Fru Gjörvels Gæld — her faar vi altsaa at vide, at Fru Gjörvel havde Gæld. Der maa være fulgt nogle Undersøgelser efter, thi først den 29. Maj 1594 udsteder Kong Sigismund et aabent Brev, ved hvilket han i al Almindelighed bekræfter Dommen af 1587. Men som om det ikke havde frugtet nok, skriver Rigsforstanoderen Hertug Carl (Carl IX) den 14. Oktober 1594 til Herrene Arvid Gustafson Stenbock og Nils Nilsson Nat-ock-Dag, at »I medh sådanne wäldzwerck afstå och inthet befatte ider medh noget af før:de godz — — — her efther I ider rätte weele. Gudh befalendes«.

Hvis man kendte noget som helst til Hertug Carl, var man klar over, at nu gjaldt det om at holde sig langt væk fra den Sag.

Hvis Fru Malene ikke allerede havde ligget 14 Aar i Graven, havde hun nok nu draget et Lettelsens Suk.

Ud af hele denne lange Historie, der er gengivet efter det svenske »Historiske Handlinger, Del 27«, faar vi ogsaa at vide, at der har været en Tid fra 1577—1580, hvor Fru Malene aabenbart har været Ejer af Knabstrup, selv om hun i den Anledning ikke har kunnet foretage sig meget andet end at betale sin Kusines Gæld, der dog vist nærmest maa anses for at have været nogle ubetalte Regninger ell. lign., for hvilke der nok har været Dækning i de 600 Gaarde, som Boet omfattede.

Fru Malene Gyldenstjerne, Hr. Ture Trolles, havde to Døtre, Birthe og Lisbeth. Disse blev — følgende gamle Hr. Arvid Trolles Skik — gift den ene paa dansk, den anden paa svensk.

Af disse Døtre var Fru Birthe, Hr. Lars Sparres, død 1566. Vi skal senere vende tilbage til hende og hendes Efterkommere.

Den anden Datter, Lisbeth, blev født paa Bergquara 1547. Hun blev i 1574, 27 Aar gammel, gift med Gabriel Jacobsen Sparre til Svanholm i Skaane. Han hørte til de skaanske Sparrer, der i deres Vaabenskjold førte tre blaa Sparrer i Sølvfelt.

Gabriel Sparre⁹¹⁾ var født paa Svanholm den 3. August 1549 som Søn af Jacob Sparre, † 1573, og Clara Andersdatter Bille, † 1560. Denne havde først været forlovet med Hr. Henrik Rosenkranz, men han styrtede med Hesten og slog sig ihjel, da han var redet ud for at møde sin Brud, — og saa blev hun gift med Jacob Sparre.

Gabriel Sparre tjente i 1576 Kongen med tre Heste. Han fik i 1583 Ventebrev paa Søfde Len, men skiftede det inden Tiltrædelseren imod Dalby, som han indehavde fra 1584—1601.

Han skulde i 1587 ledsage Hertug Ullrich udenlands, og skulde 1589 og 1590 ledsage Prinsesserne paa Brudfærd til Skotland og Brunsvig. Han døde paa Gundestrup den 16. Maj 1601 og blev begravet i Skurup Kirke i Nærheden af Svanholm i Skaane.

Som Slægtens sidste Mand fik han sit Vaabenskjold med i Graven.

Ægteparret Gabriel Sparre maa vistnok mest have boet paa Svanholm, hvorfra det var lettest at holde Øje med Lenet Dalby — Afstanden til selve Dalby var kun en god Snes km. Knabstrup har saa igen maattet passes af Fogeder. Heri har man maaske en Forklaring paa et Sagsanlæg⁹²⁾ i 1586 fra Fru Anne Rosenkranz, Enke efter Albert Gøye til Torbenfeld, angaaende Fiskeriet i Knabstrup Sø og et lukket Gærde V. om Knabstrup Mølle, der angaves at være sat paa hendes Grund.

Denne Sag var jo en ganske tydelig Fortsættelses-Sag af den paa Side 41 flg. omtalte fra 1546, hvor Fru Else Laxmand saa sig nødsaget til at indstævne Peder Oxe og Eskild Gøye. Sagen fra 1586 blev hævet uden Afgørelse, hvilket under Hensyn til, hvad jeg iøvrigt har fundet angaaende Fru Annes Proceslyst kunde tyde paa, at Fruen var klar over, at hendes Ret i Knabstrup Sø stod paa meget svage Fødder. Efter Ridemandstogets Kendelse 1548 var det maaske bedst at stille Sagen i Bero. Foreløbigt i hvert Fald.

Senere Tidens Begivenheder og de hermed forbundne Dokumen-

ter kunde dog tyde paa, at der er truffet en mindelig Overenskomst, hvorefter Torbenfeld skulde have »3 Høveders Græsning« inde paa Knabstrup. Nogen formel »Fredstraktat« har jeg ikke fundet, men kun et Vidneudsagn om Høvederne og Græsningen.

Den foran omtalte Brudfærd med Prinsessen til Skotland har dog ikke hindret Gabriel Sparre i at passe sine Forretninger som Godsejer hjemme paa Knabstrup.

Nabogaarden Tygestrup var ved Reformationen blevet inddraget under Kronen, og Kong Frederik II havde først i 1580'erne overdraget den til Hr. Peder Reedtz. Da denne — forstaaeligt nok — ønskede at vide, hvad det egentlig var, han havde faaet, foranledigede han, at et Oldingetog paaviste Grænserne mellem Tygestrup Mark og Fang paa den ene Side og Udvig, Simenfeld, Bregnebjerg og Knabstrup Mark og Fang paa den anden Side.

Angaaende Sagens Forløb er der den 16. Oktober 1589 udfærdiget et Dokument, der findes i Afskrift i Landsarkivet. Desværre er en ikke ubetydelig Del af dette ædt af Mus.

Det fremgaar dog, at 12 Bønder fra forskellige Steder skulde paavise Grænserne mellem de forskellige Ejendomme. Peder Reedtz og Gabriel Sparre var mødt personligt, medens Fru Anne Rosenkrantz, Torbenfeld, havde sendt sine to Svigersønner, Hak Ulfstand til Hikkeberg og Peder Brahe til Krogholm. Endvidere var forskellige Herrer til Stede paa denne Grænsefærd, og »da haver de fremdeles Gænge og gøre Markskel der fra og imellem Tygestrup og Knabstrup Mark og Fang lade øster der fra som Tygestrup Skov begynder paa den søndre Side og Knabstrup Skov, som kaldes Hvedebjerg paa den nordre Side og satte sex Pæle lige tværs over Lyngen østen did til den 64. Pæl sat udi øster der fra imellem Tygestrup Fang og Hvedebjerg i Bækken. Den 65. Pæl sat østen der fra paa Gaardjorden, den 66. Pæl sat paa Siden af Hvedebjerg imellem Knøssen og Hvedebjerg i øster der fra samme Pæl. Nu tager Skoven ved og sat den 67. Pæl imellem Knøssen og Hvedebjerg. Den 68. Pæl sat i øst sydøst der fra imellem Knøssen og Hvedebjerg. Den 69. Pæl sat i sydøst der fra nedent ad Volden.

Den 70. Pæl sat i den østre Ende — — —

Den 71. Pæl sat — — —

Den 72. Pæl østen derfor paa — — —

Den 73. Pæl sat i østen derfor i samme — — —

Den 74. Pæl sat østen derfor i østre Ende af Bredeslette Huse.

Den 75. Pæl sat i østen der fra neder ad. Den 76. Pæl sat øster der fra — — —

Den 78. Pæl sat nordøst i Bækken imellem Vordebjerg og Kragelyngen. Den 79. Pæl sat i østre Ende — — — fra og imellem Vordebjerg og Kragelyngen. Den 80. Pæl sat i Øst der fra som Tygestrup og Knabstrup Fang — — — her endes og Undløse Fang fortgaar«.

Det manglende er ædt af Mus ell. lign.

Det fremgaar dog af det, der er lævnet, at Oldingetoget skrider frem langs Ejendomsgrænsen og sætter Pæle i Jorden efterhaanden. Det er nu om Dage saa temmelig umuligt nøje at følge den daværende Grænses Forløb, dels fordi Musene har ædt saa meget og dels fordi nogle i Dokumentet nævnte Navne er forsvundet og glemte. Endelig siger Dokumentet jo intet om Afstanden fra Pæl til Pæl.

Jeg har forsøgt at finde ud af, hvor i Terrainet den omhandlede Grænselinie med nogen Rimelighed kan have gaaet, og hvor det nævnte »Knøssen« maa ligge. Jeg kom til et Resultat, der fremgaar af hosstaaende Kortskitse. Knøs betyder i gammelt Dansk en Høj eller Bakketop.

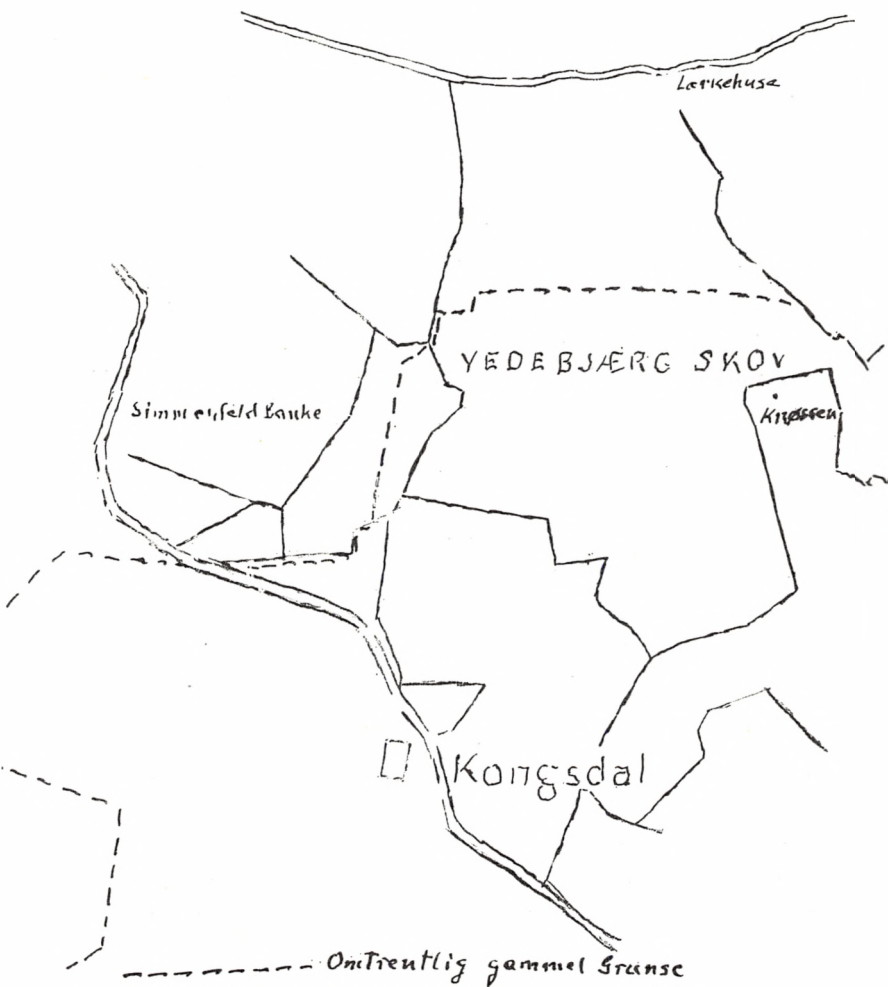
Imidlertid fremgaar det ganske klart af Dokumentet, at Veddebjerg Skov den Gang hørte under Knabstrup. Et Sagn, der endnu lever i Folkemunde, fortæller, at Skoven er blevet tabt i Spil, idet en Ejer af Knabstrup havde givet den i Pant for en Sum Penge, som han havde tabt til Ejeren af Kongsdal, dog saaledes, at hvis Pengene var betalte inden en bestemt Frist, skulde Skoven vende tilbage til Knabstrup, men i modsat Fald maatte Kongsdal-Manden beholde den. Knabstrup-Manden skaffede Pengene rettidigt og sendte dem rettidigt af Sted, men Sendebudet blev opholdt undervejs af dertil udsete Folk, saa han kom for sent, og derved var Skoven tabt.

Siden den uheldige Spiller har maattet sætte Pant for den tabte

Skitse

Til Orientering over Generalstabens Kort

1:20000

Pengesum, maa det formodentlig have været en Mand, hvis Pengeforhold stod paa svage Fødder. Søger man blandt de følgende Ejere, samler Mistanken sig om enten Johan Eriksen Sparre af de svenske Sparrer eller om Jørgen Parsberg, der begge senere skal blive omtalt. Af disse maa Jørgen Parsberg sikkert straks afvises, idet Veddebjerg Skov ikke omtales i et Dokument, i Følge hvilket Jørgen Parsberg køber Knabstrup med Gaard og Gods, Ager, Eng, Skov o. s. v. af sin Broder Verner. Veddebjerg Skov har altsaa været tabt allerede paa det Tidspunkt, og det var først i 1680'erne, at Jørgen Parsberg kom i Pengetrang — som siden skal ses.

Hvis Johan Sparre har været den uheldige Spiller, maa han formodentlig have spillet med Peder Reedtz d. æ. Pengene til at indløse Skoven for kan han med nogen Rimelighed tænkes at have laant af Slægt og Venner i Sverrig, eller han har maaske kunnet skaffe dem ved at sælge Oluf Mikkelsens og Peder Hansens Gaarde i Vendet og Peder Larsens og Laurits Andersens Gaarde i Bakkerup, som Jørgen Parsberg købte tilbage af Bolle Luxtorf den 23. Januar 1673.

I Landsarkivets Knabstrup-Arkiv findes et Dokument paa Pergament fra 1577, som C. F. A. Lunn omtaler. Det handler om et Ridemandstog, der sætter Markskel mellem Skamstrup og Bennebo. Paa det Tidspunkt havde Knabstrup imidlertid intet med Bennebo at gøre, men af et Dokument, der er tinglyst et hundrede Aar senere, fremgaar det, at Dele af Bennebo paa dette Tidspunkt hørte under Knabstrup. Dokumentet af 1577 maa saa formodentlig være fulgt med Overdragelsen.

Ved Udfærdigelsen af Dokumentet af 1577 kom det frem, at kun een af de seks fornemme Herrer var i Stand til at skrive sit Navn ordentligt.

De to Søstre, Birthe og Lisbeth Trolle, maa sikkert regnes for at have været lige arveberettigede til Knabstrup-Godset efter Fru Malene Gyldenstjernes, Hr. Ture Trolles Efterleverskes Død.

Det ses ikke, at Fru Lisbeth, Hr. Gabriel Sparres, ved en testamenterisk Bestemmelse er blevet Ene-Ejerinde af Godset; det

skønnes derfor mest rimeligt, at Fru Lisbeth paa egne Vegne og at Fru Birthes Børn paa deres Moders Vegne maa have arvet lige Dele af Godset, der saa er blevet bestyret af Hr. Gabriel Sparre, paa alles Vegne, saa længe han levede. Ved hans Død blev Arild Hvidtfeld*) ved kongelig Befaling⁹³⁾ af 9. Juni 1601 befalet som Værge for Fru Lisbeth, hvilket sikkert var heldigt, idet Fru Lisbeth straks fik en Proces paa Halsen fra Fru Ingeborg Bille, der mente sig berettiget til noget Arv efter sin Slægtning Gabriel Sparre. Sagen blev afgjort Aaret efter til Fordel for Fru Lisbeth.

Fru Lisbeth blev efter sin Mands Død boende paa Knabstrup⁹⁴⁾, men hun døde paa Svanholm den 8. Januar 1611 og blev begravet i Skurup.

I Ægteskabet var der kun tre Børn, af hvilke de to døde som smaa, kun Datteren Kirsten overlevede Forældrene. Hendes Fødselsaar kendes ikke, men da hendes Forældre blev gift i 1574, maa hun formodentlig være født omkring 1580. Ved sin Moders Død har hun altsaa været ved de 30 Aar og var efter Datidens Begreber altsaa en gammel Pige, som der ikke var meget Haab om at faa afsat. Hvis det saa er rigtigt, at der har været et Slags Ejendoms-Fællesskab mellem Fru Lisbeth og Fru Birthe, repræsenteret ved hendes Børnebørn, synes det forstaaeligt, at Fru Lisbeth ved Testamente har overdraget sin Part af Laxmand-Thott-Trolle-Godset til disse Børnebørn i Stedet for at risikere, at det faldt i Hænderne paa en mindre værdifuld Medgiftsjæger.

Jeg har ikke fundet et saadant Testamente, men det fremgaar af en Skrivelse fra Kong Christian IV til hans »gode Ven og Nabo« Kong Sigismund af Polen, dateret 2. Juni 1625, at et saadant har eksisteret. Det skal senere blive nøjere omtalt.

Hvad angaar Fru Lisbeths Datter Kirsten Sparre, da giftede hun sig i 1616 med Falk Mogensen Gøye, Søn af Mogens Gøye til Gunderslevholm og Bollerup, der af mig ubekendte Grunde havde faaet Tilnavnet »den lystige«. Han var i Aarene 1609—15 For-

*) Arild Hvidtfeld var Søn af Fru Lisbeths Kusine Øllegaard Jacobsdatter Trolle g. m. Christoffer Hvidtfeld.

stander for Herlufsholm, men det har vistnok intet med Tilnavnet at gøre.

Falk Gøyes Fødselsaar er ubekendt. Han var Hofjunker i Aarene 1610—13. Han blev som nævnt gift i 1616 og døde den 9. April 1623.

Ægteparrets Pengeforhold har aabenbart ikke været de bedste, thi Arvingerne fragik Arv og Gæld.

Inden vi ser paa den svenske Sparreslægt, vil et kort Udsnit af Sverrigs Historie være paa sin Plads, idet det vil lette Forstaaelsen af det efterfølgende.

Da Gustaf Wasa døde i 1560 efterlod han sig tre Sønner, Erik, Johan og Karl; af disse var de to sidstnævnte Helbrødre, men kun Halvbrødre til Erik.

Som den ældste arvede Erik Kronen. Det er kendt nok, at hans noget mørke Sind meget snart slog ud i Sindssyge, der bl. a. gav sig Udtryk i en meget stor Mistænksomhed mest maaske mod hans Broder Johan, som han i 1563 lod fængsle og dømme til Døden. Det var samtidig med, at han var indviklet i den nordiske 7-Aars-Krig mod Danmark. En Forsoning mellem Brødrene kom dog i Stand i 1568, og Johan kom ud af Fænglet, men da Erik fik et nyt Tilbagefald, slog Brødrene Johan og Karl sig sammen og rejste Oprøret imod ham, fangede og afsatte ham, sluttede Fred med Danmark i 1570 og holdt Erik fængslet til 1577, da han døde.

Johan valgtes nu til Konge. I hans Tid forekom de fleste Religionsstridigheder mellem Katolikker og Protestanter i Sverrig. Johan var gift med den polske Prinsesse Catharina, der var ivrig Katolik. Han forligtes saa nogenlunde med sin Broder Karl.

Johan havde Sønnen Sigismund, der var naturlig Arving til Sverrigs Krone gennem sin Fader; gennem sin Moder blev han ogsaa Arving til Polens Krone. Denne sidstnævnte fik han allerede i 1587, og ved Johans Død i 1592 fik han ogsaa Sverrigs Krone.

Sigismund opholdt sig mest i Polen, medens Sverrig styredes af hans Farbroder Hertug Karl, som Rigsforstander. Det synes at

være faldet Hertug Karl noget vanskeligt at anerkende sin Brodersøn som sin overordnede, saa der var stadig Strid mellem de to. Denne naaede sit Højdepunkt, da Sigismund i 1599 drog til Sverrig med en Hær for at sætte Rigsforstanderen paa Plads. Karl sejrede imidlertid fuldstændigt og afgørende i Slaget ved Stangebro, og Sigismund maatte forlade Landet.

Hertug Karl lod en Rigsdag fradømme Sigismund Riget, men han selv tog dog først Kongenavn som Karl IX i 1604.

Sigismund vedblev at hævde Krav paa Sverrigs Krone og fortsatte med en Slags kold Krig med sin Onkel, men sluttede efter dennes Død endelig en Fred med sin Fætter Gustaf Adolph i 1630, hvorefter de to Fætre holdt op at slaas indbyrdes; og saa døde de begge to i Løbet af Aaret 1632.

Vi kan herefter gaa over til en kortfattet Sparre-Historie — som jeg gengiver som Udtog af utrykte Privatbreve fra en Sparre-Efterkommer.

Johan Eriksen Sparre var ud af den svenske Sparreslægt, hvis første Slægtled skiftedes til at hedde Sigge Larsson og Lars Siggesson.

Slægtens første mere betydelige Mand⁹⁵⁾ var Sigge Larsson til Tysta og Skofteby m. m. født 1442. Han var svensk Rigsraad 1477—96 og døde 1509.

Han førte ikke det senere kendte Sparrevaaben, men en rød Sparre i gyldent Felt. Han var gift med Kirsten Månsdatter Natock-Dag og havde med hende bl. a. Sønnen Lars Siggesson til Sundby, som han havde i Arv fra sin Moders Slægt, og Bergquara, som han fik sammen med sin 2. Kone, Britta Thuresdatter Trolle, med hvem han blev gift den 2. Maj 1549.

Lars Siggesson Sparre blev sammen med Gustav Wasa givet som Gidsel til Chr. II 1518. Efter Hjemkomsten til Sverrig blev han Rigsraad og Rigens Marsk. Han blev Ridder ved Gustaf Wasas Kroning og blev senere brugt til forskellige vigtige Sendelser eller Hverv.

Han selv døde 12. Januar 1554, og Fru Britta døde 1556 fra 4 smaa Egnebørn og 10 Stedbørn, der jo imidlertid ikke var Arvinger til Trolle-Gods, saa de vedkommer ikke denne Historie.

Egnebørnene var Erik til Sundby og Høkerum, Johan til Bergquara og Karbi, Anna, død 14 Aar gammel, og Margaretha, død 6¹/₂ Aar gammel.

Sønnerne antog i 1580 Navnet Gyldensparre, der dog meget snart ændredes til Sparre efter Model af Gabriel (skaanske) Sparre, gift med deres Moster Lisbeth.

De to Brødre kom til at føre en noget omtumlet og usædvanlig Tilværelse, hvorfor her skal gives en kort Fremstilling af denne, selv om de to Herrer ikke direkte har haft noget med Knabstrup at gøre.

Erik Sparre blev født paa Sundby den 13. Sept. 1550, han var ældste Barn af det Ægteskab, men iøvrigt Nr. 11 af hans Faders 14 Børn.

Han kom ind i Statstjenesten 1569, blev Hofjunker, modtog Ridderslaget 1573 og blev Rigsraad 2 Aar efter, og samtidig Vicekansler. Baade i 1575 og 1580 (Knærød) havde han Forhandlinger med Danskerne, og var desuden Gesandt hos den romerske Kejser, og indehavde forskellige Len. I 1583 blev han skotsk Friherre paa Forslag af den i Sverrig boende Skotte Anders Keith som Tak for den Naade og Bevaagenhed, Skotten havde nydt i Sverrig. I de følgende Aar bidrog Erik Sparre som Legat til, at den svenske Prins Sigismund blev valgt til Konge i Polen, men han gik med til — imod sin Instruks — at Estland skulde afstaas til Polen. Dette bevirkede megen Unaade mod ham fra Kong Johans og hans Broder Hertug Carls Side, og i 1589 blev han afsat fra sine Embeder som Statholder og dømt fra sit Sæde i Rigsraadet. I 1593 blev han saa nogenlunde taget til Naade igen i sine forskellige Stillinger.

Han var med til Kong Johans Bisættelse i Uppsala Domkirke, under hvilken Ceremoni han bar Rigsæblet, og ligeledes ved Kong Sigismunds Kroning den 19. Februar 1594, hvor han i Slotsgaarden oplæste Eden for Kongen. Da denne mest var fraværende fra Sverrig i sit andet Rige Polen, regerede Hertug Carl i hans

Navn, men da adskillige Rigsraader var utilfredse med hans Styre, forlod de Landet; en af de første var Erik Sparre.

Han tog først til Danmark, hvor man maa formode, at han har slaaet sig ned hos sin Tante paa Knabstrup eller paa Svanholm (Skaane), og her fra drog han til Polen. Han fulgte med Kong Sigismund paa dennes uheldige Forsøg paa at genvinde Styret i Landet med Magt, men efter Slaget ved Stångebro 1598 lod Kong Sigismund ham udlevere til Hertug Carl, der omgaaende lod ham fængsle. Skønt hans Skæbne sikkert paa Forhaand var afgjort, førte han et fortrinligt Forsvar, men han blev henrettet paa Linkøping Torv den 20. Marts 1600 sammen med Gustaf og Sten Banér, Ture Bjelke og Bengt Falk.

Hans Saga var imidlertid ikke endt dermed, thi i 1647 fik han Æresoprejsning, og alle hans levende Efterkommere blev ophøjet i Friherrestanden.

Han var gift med Grevinde Ebba Brahe, født paa Torpa 1555 og død paa Valstanäs 1634 i Huset hos sin Svigerdatter, Johan Eriksen Sparres Enke Ebba Oxenstjerna.

De havde i alt 12 Børn — 6 Sønner og 6 Døtre, — af hvilke kun Sønnerne Johan og Gustaf kommer til at spille en Rolle i Knabstrups Historie.

Eriks Broder Johan blev født paa Ørebro den 20. Oktober 1551.

Han gjorde Tjeneste i den russiske Krig 1582 og var i 1583 Ritmester i Hoffanen.

Han havde i sine yngre Aar et Eventyr med en mecklenborgsk Dame, Poletta von Zülen, der aabenbart har syntes godt om Svenskere, thi da hun ikke kunde faa Johan Sparre, giftede hun sig med Erik Bagge af Berg, hvis Slægt og Venner aabenbart har været utilfredse med denne Udvikling af Sagen, idet de stod Johan Sparre efter Livet og ikke vilde gaa paa Forlig. Han slap dog, da Kong Johan III gav ham et Beskyttelsesbrev i 1586.

Der synes imidlertid at være fortsat en kold Krig mellem Parterne, siden Kong Johan i 1591 fandt sig foranlediget til at arrestere ham i Anledning af nogle Beskyldninger, der dog viste sig at være falske.

I 1591 var han Marskalk for Prinsesse Anna, da hun rejste til

Bilag I jfr. Side 25 flg. — 43 — 47

Peter Laxmand til Valden † 1460 g. m. Margrethe Brahe.		Poul Laxmand myrdet 22/6 1502 g. m. Inger Munk † 1495	Poul Laxmand, fik 1526 sit mødrene Gods, som 1527 mageskiftedes med Voldby † 1532 g. m. Beathe Pors.	
Else Laxmand † efter 1460 Peder Galen 2° Lage Biak † 1503			Else Laxmand † 1546 g. m. Abraham Gylden- stjerne † 1514	Malene † ugift Gjørvel † 1577 g. to Gange Ulfstand Poul † 1581 g. m. Anna Erik forgiven.
Paul Laxmand til Valden og Knabstrup * 1390 † 1442 Lisbeth Krummedige.	Anne Laxmand † efter 1487 g. m. Anders Gyldenstjerne † 1455	Arvid Trolle g. m. Kirstine Gödda	Erik Trolle † 1530 1° Ingeborg Thott † 1494 2° Karin Gyldenstjerne † 1538	arver 2-3-4-5
Margrethe Laxmand til Knabstrup † 1464 g. m. Ivar Axelsen Thott ti Lillø † 1487		Beathe Thott til Knabstrup † 1487 g. m. Arvid Trolle † 1505 arver 1-2-3-4	Anne † 1473 Kirsten † ung, arver 1-2-3 Elisabeth † ugift Margrethe † 1523 g. m. Jens Ulfstand † 1523 Jacob † 1546 g. m. Kirsten Skave † 1534 Anna † 1532 g. m. Niels Grib † 1522 Ivar*) } falden i † 1500 Børge*) } Ditmarsken † 1500 Datter † barnløs.	arver 1-2-3 arver 1-2-3-4-5 arver 1-2-3-4-5 arver 1-2-3-4-5 arver 1-2 arver 1
<p style="text-align: center;">Arve-Fordeling efter Beathe Thott og imellem hendes Arvingers Arvinger.</p> <p>Efter Beathe Thott † 1487 arver de mærkede 1</p> <p>- Børge Trolle † 1500 - - - 2</p> <p>- Ivar Trolle † 1500 - - - 3</p> <p>- Kirstine Trolle † 1503 - - - 4</p> <p>- Arvid Trolle sen. † 1505 - - - 5</p>		Arvid Trolle g. m. Birgitte Bjelke	Arvid**) † 1542 Ture Bergquara † 1555 g. m. Malene Gylden- stjerne † 1580 Beathe**) † 1515 Anne † 1560 g. m. Axel Urup † 1540	arver 4-5 arver 2-3-4-5 arver 2-3-4-5 arver 2-3-4-5

*) Sønnen Ivar faldt i Ditmarsken som Chef for et Fodregiment, Sønnen Børge som Chef for et Rytterregiment.

**) De barnløse Arvids og Beathes Arveparter maa formodentlig være blevet behandlede paa samme Maade som Kirstens, Ivars og Børges.

Bilag II jfr. S. 43—58

1 Laxmand † 1442 abeth Krummedige †						
Peter Laxmand † 1460 Margrethe Brahe †			Margrethe Laxmand † 1464 Ivar Thott † 1487			
Erik Gyldenstjerne † 1477 Margrethe Brahe † 1488		Poul Laxmand † 1502 Inger Munk † 1495		1° Kirsten Gädde †	2° Beathe Thott † 1487 Arvid Trolle † 1505	3° Birgitte Bjelke †
Erik Gyldenst. † 1502 Anne Karlsdat. †		Abraham Gyldenst. † 1514 Else Laxmand † 1546	Else Laxmand † 1546 Abraham Gyldenst. † 1514	1° rolle Kadenst. † 1	2° Margrethe Trolle † 1523 Jens Ulfstand † 1523	2° Jacob Trolle † 1546 Kirsten Skave † 1534
Karl Gyldenst. † 1541 Marina Grib †		Karin Gyldenst. † 1538 Erik Trolle † 1529	Malene Gyldenst. † 1580 Ture Trolle † 1555	Gjørvel Gyldenst. † 1577 Gert Ulfstand † 1560	Gørulle † 1 Gert Ulfstand † 1560 Gjørvel Gyldenst. † 1577	Børge Trolle † 1571 Pernille Gøye † 1552
						Lisbeth Trolle † 1566 Birthe Trolle † 1611 Lars Sparre † 1554 Gabriel Sparre † 1601
						Erik Sparre † 1600 Ebba Brahe † 1634
						Johan Sparre † 1632 1° Anne Urne † 1620 2° Ebba Oxen- stjerna.

Polen. I 1594 Legat i Danmark og i 1595 Hofjunker hos Prinsesse Anna.

Han holdt derefter til hos Kong Sigismund og var ligesom sin Broder med paa Togtet til Sverrig 1598, hvor han blev ansat som Kong Sigismunds Statholder i Kalmar, der blev belejret af Hertug Carl. Da Byen blev erobret 12. Mai 1599, blev han hals-hugget paa Hertugens Befaling og hans Hoved sat paa en Stage*) over Byporten.

Han var i 1587 blevet gift med sin Broders Svigerinde, Grevinde Margaretha Brahe, der havde været Hofmesterinde hos Prinsesse Anna. Efter Henrettelserne i Familien 1599 vendte hun tilbage til Polen, hvor hun fik store Gaver af Kong Sigismund i Guld og Sølv samt 600 Gylden i Pension.

Hun bosatte sig derefter i Danmark med sine Børn (paa Knabstrup??), hvorfra hun i 1624 vendte tilbage til Sverrig. Hun døde paa Lönnarp i Elfsborg Len 26. April 1638 og blev begravet i Visingø Kirke, Brahernes Gravsted. Paa hendes Kiste staar en lille firkantet Trækasse, hvori hendes Mands Hoved gemmes.

I Ægteskabet var der kun een Søn, Sigismund, født i Danzig 1592; her levede han, til han i 1604 flyttede med til Danmark.

Han maa have boet paa Knabstrup omkring 1616, thi i det Aar skriver han sig til Knabstrup, hvor han saa ellers har faaet den Berettigelse fra.

Han døde før 1631 uden at efterlade sig Børn. Herefter kan vi vende os til den, der blev Ejer af Knabstrup, nemlig Johan Eriksen Sparre til Knabstrup, som han arvede efter sin Farmoders Søster, Lisbeth Trolle Hr. Gabriel Sparres, der var død 1611, og til Bolmeryd og Valstana, som han fik med sin 2. Kone, Friherreinde Ebba Oxenstjerne, med hvem han blev gift 1625.

Johan Sparre var født paa Vadstena Slot den 25. Juni 1587. Han var 3. Søn — 6. Barn — ud af den før omtalte Række paa

*) En af mine utrykte Kilder fremsætter en Strøbemærkning: »Rart Hofliv, den svenske!«

12 Børn. Det var jo lige ved den Tid, hvor hans Faders Tilværelse begyndte at blive noget omtumlet, hvorfor Familien efter alt at dømme i Aarene 1589—93 søgte Tilflugt hos Tanten og Onkelen paa Knabstrup eller Svanholm (Skaane).

Fru Lisbeth Trolle, Hr. Gabriel Sparres, indsattes som nævnt sin Søster Birthes Sønne-Sønner til sine Arvinger i Knabstrup. De var jo de sidste Mænd af den Gren af Familien, i hvis Aarer der var Rester af Arvid Trolles Blod.

Det vides ikke, om Johan Sparre har været paa Knabstrup, da Testamentet blev skrevet, men det maa formodes. Kong Karl IX, der havde ladet hans Fader henrette Aar 1600, levede jo endnu, og Sverrig var desuden i Krig med Danmark (Kalmarkrigen 1611—13). I alle Tilfælde satte Johan Sparre sig straks i Besiddelse af Godset.

Dette fremgaar af et Brev⁹⁶) dateret 2. Juni 1625 fra Kong Christian IV til Kong Sigismund af Polen, hvori Kong Christian kvitterer for Modtagelsen af en gennem Kong Sigismund fremsendt Klage fra Johan Sparres Broder Gustav Sparre. Klagen gaar ud paa, at hans Frænke, Elisabeth Trolle, Hr. Gabriel Sparres, kort før sin Død har overgivet og testamenteret sit Gods Knabstrup til sin Søsters Børnebørn, hvilket Gods Gustafs Broder Johan har sat sig i Besiddelse af og sidenhen solgt med Udelukkelse af Medarvingerne, bl. a. altsaa Klageren Gustaf Sparre, hvorfor denne beder Kong Christian hjælpe ham til sin Ret.

Kongens Svar gaar ud paa, at der findes Lov og Ret her i Landet, som det staar enhver frit for at søge, idet de kan være overbeviste om, at Ret skal dem vederfares.

Siden høres der ikke mere til den Sag.

Vi faar her igennem at vide, at Knabstrups Overgang fra Lisbeth Trolle, Hr. Gabriel Sparres, til Johan Sparre er sket ved Testamente, og at Johan Sparre har afhændet Godset inden 1625. Der forlyder intet om, hvorledes Sagen er ordnet mellem de to Brødre, af hvilke Gustaf var til Tjeneste hos Kong Sigismund af Polen, medens Johan var til Tjeneste hos hans Fætter Kong Gustaf Adolph af Sverrig.

Den nævnte Gustaf Eriksen Sparre var født paa Strømsholm

1582. Han rejste ud til Polen med Kong Sigismund og levede endnu i 1627. Han var gift med en Datter af Tyge Brahe. Men ellers ved man ikke noget om ham.

Sammen med Godset Knabstrup har Johan Sparre arvet Grænsestriden mellem Knabstrup og Torbenfeld, der paa det Tidspunkt ejedes af Jomfru Dorthe Gøye. Spørgsmaalet om Fiskeriet i Knabstrup Sø og Træhugst paa Holmene i Søen, der allerede havde været fremme i 1541—48, var i 1614 endelig naaet frem til at skulle til Kongens Afgørelse. En Kommission blev udpeget til at afgive Kendelse i Sagen. Denne bestod af:

- Breide Ranzau til Ranzausholm, Statholder i København.
- Oluf Rosensparre til Skatholt, Hovedsmand paa Dragsholm, Rigsraad.
- Lauge Urne til Beltebjerg, Landsdommer i Skaane.
- Knud Rud til Vedbygaard.
- Ditlev Holck til Eskildstrup, Befalingsmand paa Tryggevælde.
- Hans Skødt.
- Jacob Rosenkranz til Kærstrup, Hovedsmand paa Hagenskov.
- Borchardt v. d. Weide til Løvested.

Denne fornemme Kommission indgav en Betænkning den 22. September 1614. Den er kommet til det Resultat, at den ikke kan finde Rede i Sagen, hvorfor denne henskydes til Kongens Afgørelse — aabenbart uden at Herrerne har tænkt paa, at Kongen har udkommanderet Kommissionen for selv at slippe for at træffe Afgørelsen.

Selv om de Herrer havde slaaet efter i Kong Valdemars Lov som omtalt foran paa Side 50, maatte de sikkert have afsagt Kendelsen, der alt i alt maatte være affattet i samme Aand som den, der blev afsagt ved Herredagsdom⁹⁷) den 4. Juni 1616, hvori det siges —

»saaledes at være i denne Sag for Rette afsagt, Og efterdi formeldte Sø ikke befindes at være noget Enemærke Sø til Knabstrup, som enten med Laas, Laugshævd, Sten eller Stabel som en Del

at være indvundet bevises, mens befindes at de til Torbenfeld udi langsommelig Tid over 100 have havt deres Fiskeri udi samme Sø, da sagde vi derpaa for Rette, at de paa Torbenfeld bør at nyde Fiskeri udi samme Knabstrup Sø efter Recessen.«

Med Nutidens Kendskab til alle Forhold denne Sag vedrørende maa det siges, at:

— enten er Sø og Mølle lagt paa oprindelig Knabstrup-Gaard. selv om Søen gaar tværs over et gammelt Herredsskel, eller ogsaa har Knabstrup vundet »Laghæffd« over Pladsen, da ingen har protesteret i Tide (Valdemarsloven Cap. LVII).

— Torbenfelds Ejere havde ingen Ret indenfor Knabstrup Gods (Sjællands Landsdom. Dokument af 23. Juni 1400).

— men da Knabstrups Ejere Tiderne igennem ikke til Stadighed havde hævdet deres Ret overfor Torbenfelds Ejere, havde disse vundet Aldershævd paa Retten til at fiske i Søen.

Da Torbenfelds Ejere nu havde vundet i Sagen angaaende Fiskeretten, varede det ikke længe, før man forsøgte at tage næste Skridt og stillede Krav om Ejendomsretten til den halve Sø.

Af forannævnte Kommissions Betænkning af 22. Sept. 1614 fremgaar det imidlertid, at man foruden Fiskeri-Spørgsmaalet ogsaa har haft at gøre med Spørgsmaalet om Markskel mellem Knabstrup og Torbenfelds Bøndergods; det fremgaar heraf, at Tvedegaardene, Bakkerup og Nøkkentved har hørt under Knabstrup, medens Mørkøv hørte under Torbenfeld.

Dette stemmer ikke overens med Arvid Trolles Jordebog af c. 1510, (jfr. Side 19) i Følge hvilken kun een Gaard i Nøkkentved hørte til Knabstrup, medens Tvedegaardene slet ikke nævnes. Der maa altsaa i Tidens Løb have fundet nogen Handel Sted med Bøndergaardene.

Et andet Bevis i samme Retning faas af, at det ved Københavns Byting den 5. December 1614 er læst, at Johan Sparre til Knabstrup paa sin Fasters (skal være Farmoders Søster) Fru Anne Trolle til Helgerum, Hr. Charles Morneys Vegne, har skødet til Kongens Mestermænd⁹⁸) Anders Pindsvin en Gaard i Østergade, som hun havde arvet efter sin Søster Lisbeth Trolle.

Dette maa jo formodes at være den Side 19 omtalte »Gaard i Kiøffuenhaffen«.

Jeg troede egentlig ikke, at man nedlod sig til at afslutte Handeler med Bøddelen, men det gjorde man altsaa. Jeg maa indrømme, at det egentlig generer mig lidt, at noget gammelt Knabstrup-Tilliggende er gaaet den Vej. Og saa hedder Manden endda Anders Pindsvin.

Maaske er det belært af sørgelige Erfaringer, at Johan Sparre paa anden Vis har søgt at hævde Knabstrups Ret⁹⁹), thi den 1. Marts 1615 blev der ved Sjællandsfarens Landsting i Ringsted afsagt Dom i en Sag angaaende Markskel mellem Byerne Dramstrup og Hanerup, som Johan Sparre havde anlagt mod Jomfru Dorthé Gøye til Torbenfeld og Fru Margrethe Brahe til Birkholm (Løvenborg), idet disse Damer mente, at et Stykke Eng, der var tillagt Dramstrup egentlig hørte til Hanerup.

Johan Sparre foranledigede, at et Oldingetog under Forsæde af Niels Brydie af Bonderup udtalte sig om Sagen, og Dommen gik ud paa, at Damerne havde Uret, og Skellet blev, som Oldingene havde angivet.

Johan Sparre giftede sig den 12. Juli 1612 med Anna Johansdatter Urne, Datter af Johan Clausen Urne til Valsø og Fru Thale Pallesdatter von Mehlen til Gyllebo. Hun var født paa Valsø den 10. Juni 1590.

Fru Anna Urne¹⁰⁰) kendes kun gennem den Ligtale, som Domprædiker Peder Pedersen Hie holdt ved hendes Ligbegængelse i Roskilde Domkirke. Det siges heri, at Anna Urne blev opdraget i 8 Aar hos Fru Mette Kneb til Gyllebo, der var hendes Oldemors Søster, og derefter i Hjemmet. En Tid var hun ogsaa hos Fru Hilleborg Krafse, Enke efter Mogens Gøye til Gunderslevholm.

Hendes Bryllup stod paa Fædrenegaarden Gyllebo i 1612, »enda den skadelige Feyde imellem disse lofflige Kongeriger Danmark og Sverrig ikke var fordragen«.

I Ægteskabet var der 4 Sønner, der alle døde, og tre Døtre, af hvilke de 2 ældste var født paa Knabstrup i 1614 og 1615, den tredje blev født paa Sundby Slot, Oja Sogn i 1618.

Den 4. Febr. 1620 fødte hun sin sidste Søn, der døde straks efter

Fødselen. Hun følte nu, at hun selv skulde dø, og lod tilkalde Fru Kirstine Juel til Søgaard og Præsten fra Sønder Jernløse Rasmus Nielsen. Disse blev hos hende »under Bøn og Andagt og Salmesang«, indtil hun døde den 5. Februar. Hun begravedes med stor Pragt i Roskilde Domkirke. Sv. A. A. siger »paa Kirkegaarden«.

Den Omstændighed at Datter Nr. 3 blev født paa Sundby Slot, kunne tyde paa, at Johan Sparre allerede den Gang var i Færd med at forberede sin Hjemvenden til Sverrig, der sluttelig maa have fundet Sted ved hans Giftermaal i 1624 med Friherreinde Ebba Oxenstjerna.

Selv om Johan Sparre har været ganske klar over, at hans Slægt har været daarligt behandlet af de svenske Konger, har han heller ikke kunnet lukke Øjnene for, at hans Forhold i Danmark ikke var altfor tillokkende, hvilket dog ikke skyldtes Regeringsmyndighederne alene. Men Processen med den vestlige Nabo om Fiske- ret og Skovhugst havde han tabt, hans 4 Sønner var døde, hans Hustru var død ved den 4. Søns Fødsel, og Knabstrup brændte i 1622, hvilket maa formodes at have givet ham et betydeligt økonomisk Tab.

Og saa er der endelig ogsaa Muligheden for, at han har spillet Veddebjergskoven bort, som omtalt Side 62.

Venner i Sverrig maa han ogsaa have haft, siden hans yngste Datter kunde blive født paa Sundby Slot.

Saa har han paa et eller andet Tidspunkt solgt Gaard og Gods til Frederik Nielsen Parsberg og er flyttet til Sverrig.

C. F. A. L. angiver, at Salget har fundet Sted i 1622. Jeg har ikke kunnet finde, hvorpaa min Bedstefader har støttet sig for netop dette Aarstal, men maa indrømme, at det lyder yderst rimeligt, idet Salget maa have fundet Sted efter Fru Annas Død i 1620, og vi ved fra Brevvekslingen mellem Kongerne Chr. IV og Sigismund, at det har fundet Sted før 1625.

Hvad denne Brevveksling angaar, da undres man kun over, at Chr. IV ikke har meddelt »sin gode Ven og Nabo«, at Johan Sparre havde forladt Landet eller ogsaa lige stod i Begreb med det, thi i 1625 var han Guvernør i det svenske Kobberhan-

delskammer¹⁰¹), 1627 Landmarskalk ved Rigsdagen i Stockholm samt svensk Rigsraad, 1628 Legat i Danmark, hvilket Hverv han havde særlige Muligheder for at løse. Han var i 1630 Lagmand i Tioherreds Lagsoga, og kan altsaa paa det Tidspunkt ikke have været med i Krigen; men han var nært knyttet til Dronningens Hofstat, medens Kongen var i Krigen i Tyskland. I 1632 var han Overstatholder i Mainz, og her døde han den 12. August. Hans Lig førtes hjem til Sverrig, og han begravedes i Norsunda Kirke 1633.

Han var i høj Gunst hos Kong Gustaf Adolph, og han har rimeligvis foranlediget, at hans Farbroders Kone, Grevinde Margrethe Brahe, kunde vende hjem til Sverrig i 1628 (jfr. Side 77).

At flytte Gaarden nu, da den var brændt, kunde være rimeligt nok. Med en energisk og paagaende Nabo lige ind paa Livet af sig kunde det nok findes behageligt at lægge lidt mere Land mellem sig selv og denne Nabo.

Pladsen for den ny Gaard har været meget vel valgt med Forsvar for Øje, 1-2-3 smaa Holme ude i et større Mosedrag. Dette kunde nok for en Bygherre skabe Billedet af en Gaard omgivet af Grave, som Skik og Brug var i Tiden, selv om det vilde koste noget Arbejde med Gravning og Opfyldning.

Til Byggeriet har Johan Sparre og efter ham Frederik Parsberg formodentlig hentet Materialer fra Gammel-Knabstrup. Saa sent som omkring 1850 stod endnu paa Knabstrup en lille Udlænge, hvis Undertømmer var af kolossalt Egetræ og Overtømmeret af meget svært Fyrretræ, begge Dele havde tydeligt nok været anvendt andre Steder før og var mange Steder beskadiget af Ild, og Egetømmeret i et lille Havehus, der den Dag i Dag staar paa Knabstrup, er efter Musæumsinspektør Chr. A. Jensens Udsagn af en saadan Ælde, at det maa have siddet i Gammel-Knabstrup. Lignende svært Egetømmer som det i den lille Udlænge omtalte har været anvendt i en Gaard i Vendet og en i Bakkerup.

Det vides ikke, hvor meget Johan Sparre har naaet at bygge, inden han solgte Gaard og Gods. Af Hovedbygningen maa han

have bygget den ø-v gaaende Længe, der danner Sydsiden af Ladegaarden og den n-s gaaende Længe — den med Kælder under — der støder sammen i Vinkel med førstnævnte. Disse to Længer beboedes i mine Børneaar af mine Forældre, nu bor Forvalter Frost der. De andre Længer i Borggaarden er af senere Dato.

I et Dokument fra en senere Tid berettes, at Johan Sparre har bygget en Lade, men noget bestemt herom og om andre nødvendige Udbygninger vides ikke. Men hvad Johan Sparre ikke har naaet, maa vel Frederik Parsberg have udført.

Under Hensyn hertil er det kun rimeligt, at Frederik Parsberg tog fast Bolig paa Vognserup og ikke paa Knabstrup.

Johan Sparre var dog ikke færdig med Knabstrup i Aaret 1622 — forudsat altsaa at Salget fandt Sted det Aar. Vi har foran paa Side 74 flg. set, hvorledes hans Broder Gustav Sparre gennem Polens Konge har stillet Krav om Andel i Knabstrup i 1625, da Johan Sparre allerede var ude af Landet. Men senere har han aabenbart haft en Proces med Frederik Parsberg angaaende noget af Godset. Dette skal senere blive omtalt sammen med en Omtale af Handelen.

Desværre mangler man en Del Oplysninger om Sagen. Men maaske drejer det sig om Gaarde, som Johan Sparre har solgt for at redde Veddebjerg Skov — hvis det altsaa var ham, der spillede Skoven bort. Muligt er det jo, at det kan være de Gaarde, som Jørgen Frederiksen Parsberg købte tilbage til Knabstrup i 1673, som omtalt Side 64.

Men hvorledes det end forholder sig hermed, saa betyder Salget af Knabstrup-Godset fra Johan Sparre til Frederik Parsberg, at den Arvelinie gennem Laxmand - Thott - Trolle - Gyldenstjerne - Sparre og Sparre, som Godset havde fulgt igennem henvend 200 Aar, nu blev afbrudt.

BENYTTTEDE KILDER

- D.A.A. Danmarks Adels Aarbog.
 Sv.A.Å. Svenska Adels Äthetofra.
 R.T.S. Rigsarkivets topografiske Samlinger.
 K.B. Kancelliets Brevbøger. Bricha.
 Regesta Regesta Diplomatika II.
 Hist.Tids. Molbech: Historisk Tidsskrift III.
 H.H.31 Historiska Handlingar Del 31.
 P.Sj. P. Sjögren: Släkten Trolles Historia. Upsala 1944.
 A.T.J. Arvid Trolles Jordebog. Haandskrift.
 Kn.Fr. Historisk Tidsskrift: Svenska Historiska Foreningen 1904.
 Lillø Boken om Lilløhus. Kristianstad 1948.
 Hem.G. G. Carlson: Hemming Goth. Upsala 1915.
 P.O. Troels Lund: Peder Oxe. Dagligt Liv i Norden.
 Dk.Br. William Christensen: Fortegnelse over danske Breve fra
 Middelalderen.
 D.K.Ind. Danske Kancelli Indlæg til Registrering 1481—1650.
 Hirsch Hirsch: Fortegnelse over danske Officerer.
 Landsarkivets Knabstrup-Arkiv. Originale Dokumenter, Sko-
 der, Regnskaber m. m.
 H.P. Henry Petersen: Minder om Herluf Trolle. Kbhvn. 1897.
 D.biog.Lex. Dansk biografisk Lexika.
 Svensk biografisk Lexika.
 C.F.A.L. C. F. A. Lunn: Knabstrup.
 D.R.B. Danmarks Riges Breve.
 Dk.Mag. Danske Magasin.
 Rep.Dipl. Repertorium Diplomatum Regni Danica Mediaevalis.
 Blom Blom: Ældre dansk Metalstags. Chr. IV Tøjhus.
 Granpan: Dansk Heroldsk.
 Kampenhøver: Sydslesvig gennem Tiderne.
 Barfod: Danmarks Historie.
 Sv. Aakjær: Mønt, Maal, Vægt.
 Jahn Jahn: Dk. politisk og militær Historie.
 Thiset Thiset: Danske adelige Sigille.

HENVISNINGER

- 1) D. biogr. Lex. - 2) C.F.A.L. - 3) D.A.B. - 4) samme. - 5) D.R.B. 1315: 313, 1320: 258, 1327: 445, 1333: 47. - 6) D.R.B. 1334: 127. - 7) D.A.B. 8) Regist. 4390. - 9) D.A.A. - 10) Hist. Tids. V Bind III. - 11) Rep. Dpl. III 6205. - 12) samme 6629. - 13) D.A.A. XIX. - 14) Dk. Mag. III 1-2. - 15) Jce. Ure. - 16) Kv. Fr. - 17) Lillø. - 18) C.F.A.L. - 19) H.H. 31. - 20)

Lillø. - 21) Kv. Fr. - 22) Rep. Dipl. 1925. - 23) Dipl. Dioces Lund LXXVI. - 24) H.H. 31. - 25) A.T.J. - 26) P.Sj. - 27) Rep. Dipl. 6652. - 28) P.Sj. - 29) Thisu. - 30) H.H. 31. - 31) P. Sj. - 32) samme. - 33) Rep. Dipl. 6568. - 34) Rep. Dipl. 6908. - 35) P.Sj. - 36) P.Sj. - 37) D.A.A. - 38) A.T.J. - 39) Rep. Dipl. 12708. - 40) samme 8864, 10536. - 41) P.Sj. - 42) Rep. Dipl. 8864. - 43) P. Sj.- 44) Rep. Dipl. 10536, 11126, 11322. - 45) H.H. 31. - 46) P.Sj. Hemm G. - 47) Hemm G. - 48) Lillø. - 49) Troels Lund. - 50) Sv. A. Ä. - 51) H. P. - 52) H.H.31. - 53) R.B. - 54) D.A.A. - 55) Begrav.-Tale. - 56) P. O. - 57) R.T.S. - 58) D.A.A. - 59) Begr.-Tale. - 60) H.P. - 61) Blom. - 62) samme. - 63) K.B. - 64) K.B. - 65) K.B. - 66) K.B. - 67) Barfod. Da. Historie. - 68) K.B. - 69) D.A.A. - 70) Rep. Dipl. 10064. - 71) D.A.A. - 72) Sv. A. Ä. - 73) Sv. A. Ä. - 74) Sv. A. Ä. - 75) P.Sj. - 76) Sv. A. Ä. - 77) D.A.A. - 78) Trap. - 79) C.F.A.L. - 80) Reg. Dipl. II 981. - 81) C.F.A.L. - 82) K.B. 1561—65. - 83) K.B. - 88) Kronens Skøder. - 89) Sv. A. Ä. - 90) H.H. Del 27. - 91) D.A.A. - 92) C.F.A.L. - 93) C.F.A.L. - 94) D.A.A. - 95) Sv. A. Ä. - 96) R.T.S. - 97) Dokument-Arkivet. - 98) K.B. - 99) C.F.A.L. - 100) Begrav-Tale. - 101) Sv. A. Ä.

Jeg bringer sluttelig Rigsarkivet og Landsarkivet, Det kongelige Bibliotek, Statsbibloteket, Aarhus og Holbæk Centralbibliotek en tak for aldrig svigtende imødekommenhed og hjælpsomhed med at finde frem til bøger eller dokumenter, der kunne være til nytte for mig.

Eftertryk — selv i uddrag — uden kildeangivelse ikke tilladt.

Christian Lunn.

KGL. KAPELMUSIKUS CHR. PETERSEN

Ved CHR. OLSEN, Torpelund

Christian Petersens *Farfader*, Peter Petersen, var Husmand og boede i den lille Landsby, Særslev, der ligger et Par Mil nordøst for Kallundborg. Foruden at arbejde ved Landbruget havde Peter Petersen ogsaa en lille Indtægt ved at spille til de store Bøndergilder, der særlig dengang florerede paa Særsleveggen. »Per Spil«, som han kaldtes, havde tre Døtre og to Sønner. Sønnerne Peter og Ole gav han Undervisning i Musik. Efter at Børnene var blevet voksne, giftede han sig — til deres store Misfornøjelse — igen og flyttede over paa den lille Ø »Nexelø«.

Sønnen, *Peter Petersen*, blev født i Særslev den 22. September 1806. Kun ganske ung rejste han til København, hvor han blev Snedkersvend. Derinde blev han forlovet med Tjenestepige Ane Gjertrud Jensen, der var født i Aarhus den 9. Juni 1809.

Efter Brylluppet rejste de Nygifte til Kallundborg, hvor Peter Petersen løste Borgerbrev 1834. — De lejede sig ind i Rebslager Bentzens Baghus, og der indrettede Peter Petersen sig som Snedkermester. I denne Lejlighed fødtes de fire ældste Børn. Senere flyttede de til Fru Petersens Farbroders Ejendom i Skibbrogade, hvor de fire yngste saa Dagens Lys.

Det var heldigt, at Peter Petersen ikke helt havde glemmt sit Violinspil, thi da det kneb med Indtægten, maatte han atter tage det op, og han fik en rigtig god Biindtægt ved at spille til Dans. Han lærte Distriktslæge Hertz¹ at kende. Hertz, der var Dirigent for Kallundborg Sangforening, var en baade poetisk og musikalsk Mand, og naar de var sammen, spillede de Duetter, hændte det at

Hertz' Svigerfader, Apotheker Bager — der ogsaa selv spillede — kom, blev det til Trio. Dette Sammenspil glædede Peter Petersen sig meget over, og det har sikkert udviklet ham musikalsk.

Efterhaanden som Sønnerne voksede op, lærte han dem at spille, saa de kunde være med at tjene til Livets Ophold. Det fjerde-ældste Barn var *Christian Ferdinand Petersen*, født 5. Februar 1839. De medfødte musikalske Anlæg viste sig allerede, da han var 7 Aar. En Dag da Faderen laa og sov til Middag, vaagnede han ved at der blev spillet Violin ovre i Snedkerværkstedet: »Hvem er det, der spiller ovre i Værkstedet?« spurgte han sin Hustru. »Det er Christian, det gør han saamænd hver Dag i Middagsstunden, naar du sover«.

Peter Petersen lyttede forbavset, han var straks klar over, at Christian havde mere end almindelige Evner, og han begyndte med det samme at give ham Undervisning i Violin.

Det varede ikke længe, førend den lille syv Aars Purk var saa dygtig, at han kunde tage med ud og spille til Dans sammen med Faderen og den ældre Broder, Jens Peter, der spillede baade Violin og Violoncel.

For Peter Petersen var Musikken næsten alt, og han var aldrig gladere, end naar han spillede. Foruden at han underviste sine egne Børn, havde han ogsaa Elever fra Byen. Sommetider komponerede han Danse, og naar han undertiden spillede dem, dansede Børnene. Det var saa hyggeligt.

Stod Landsbymusikken i Nordvestsjælland højt dengang, var det ikke ringere med Danseudførelsen. Dengang var der paa Kallundborgegnen en Danselærer, Bassøe, der i sine unge Dage havde været ved Balletten under selve Bournonville. Han var i mange Aar Danselærer for den »bedre« Ungdom, og det skal siges til hans Ros, at han holdt den bournonvilleske Fane højt. Det var da intet Under, at de Baller, hvor Peter Petersen og Sønner spillede, og hvor de fleste Dansende var Bassøes Elever, ansaas for at være noget særlig ekstra.

Det var jo et noget uroligt Hus for Peter Petersens Hustru: Snedkerværkstedet, Musikken, Eleverne og alle de mange spillende og støjende Børn, men alt prellede af paa hendes overlegne Ro.

»Mor var af de støtte Jyder, ikke nervøs — det kendte man ikke i den gamle nøjsomme Tid«, sagde Datteren Laura ofte.

Det var i Aaret 1849, at Soldaterne efter 6. Juli kom til Kallundborg. Unge hvidklædte Piger modtog Soldaterne paa Havnepladsen med Blomster og stort Traktement. Der blev affyret et Par Kanoner, hvorved to Borgere, der betjente disse, kom lettere til Skade. Da Farbroderen Ole skulde være mellem Soldaterne, gik hele den Petersenske Familie der ned, og det blev jo et stormende og glædeligt Møde med Farbroderen.

I Aaret 1853 døde Peter Petersen. Da han laa for Døden, vaagnede Datteren, Hanne, en Nat ved, at det lød, som om der faldt et stort Stykke Brænde ned oppe paa Loftet lige over. Da Hanne fortalte dette til Moderen, opfattede hun det som et Varsel paa Mandens nær forestaaende Død, han døde da ogsaa en af de første Dage derefter.

Efter Mandens Død forsøgte Fru Petersen at holde Snedkerforretningen gaaende ved at antage en Svend. Christian begyndte ogsaa at arbejde med ude i Værkstedet, men det kunde ikke gaa. Svenden blev afskediget og Forretningen ophævet.

Christian, der lige siden sit syvende Aar havde spillet til Dans sammen med Faderen og Broderen Frederik, blev nu Forsørgeren. I en Fart fik han lært den 10-aarige Broder Sofus at spille 2den Violin, og foruden sit Violinspil lærte han sig selv at blæse paa Fløjte, Clarinet, Kornet og Basun, og nu var det lille Trekløver udmærket udrustet til at bestride de Fordringer, man den Gang satte til Dansemusikken. De fik da ogsaa al Musikken paa Røsnæs og i det nærmeste Opland Øst for Kallundborg. Snart spillede de til Dans for Tjenerskabet og ugifte Forvaltere paa Lerchenborg — til Dansesal brugtes »Splittoft Stue«, snart til *Bal* oppe i Riddersalen (det var finere, derfor blev der ikke sagt Dans, men *Bal*). Snart til Familieballer i Kallundborg eller til Klubballer paa »Postgaarden«, snart til de store 5-Dages Bryllupper paa Røsnæs, hvor »Musikken« maatte staa udenfor og blæse »Velkomst«, naar Brudeparret kom hjem fra Kirke.

Det var intet Under, at det kneb for de tre Drengene med at holde sig vaagne, naar de saadan var ude Aften efter Aften og spille.

Det kneb især for den 10-aarige Sofus, og Christian maatte sommetider sparke ham over Benene for at vække ham. Ved saadanne Lejligheder skammede de to ældre Brødre sig meget over ham, thi de fik jo Betaling for en »Mand«, der sov. Ude paa Gisseløre havde de en Dansesalon. En aften, da Dansen gik allerbedst, syntes Christian, at »Seconden« lød saa underlig fjern. Det var Sofus, der var gledet ned paa en Bunke Tang, hvor han i halv-søvne laa og gned paa Violinen. En Nat, da de tre Brødre gik hjem fra Dans, gik de og talte om, hvor meget $1\frac{1}{2} \times 1\frac{1}{2}$ var, de kunde ikke blive enige. Pludselig lød en mystisk Stemme i Mørket »To en Kvart«. Drengene for sammen, men blev dog snart klare over, at det maatte være »Sten-Lars«, den sære Original, der boede i en Jordhule op til Vejen og som levede af selvdøde Kreaturer, Snoge, Frøer og lignende Delikatesser, for Sten-Lars var *det* Delikatesser. En anden Aften, da de gik der forbi, gik han splitternøgen og hyppede Kartoffler.

Alt hvad der hentes, bragte Christian til Moderen, for at hun dermed kunde holde det lille Hjem oven Vande. Der var, som han selv senere sagde, kun lige »fra Haanden og i Munden«. Det hører vistnok til Sjældenhederne, og vilde i Nutiden være ganske utænkeligt, ja vel nærmest en Forbrydelse — at en fjorten Aars Dreng optræder som Forsørger for en saa talrig Familie. Overalt sporedes hans administrerende og ordnende Haand, hvad der kunde spares skulde spares, og da Noderne var dyre, laante Christian dem og lod Søsteren Laura skrive dem af. Søsteren Hanne underviste han i Violin, og hun drev det til at spille en god 2den Violin.

Der kom flere af Byens Lærere i Hjemmet, saaledes Cronberg,³ Mikkelsen,⁴ Rørbæk⁵ og Bielefeldt.⁶ Aarene gik, Frederik blev optaget paa et Seminarium, og Sofus kom i Handelslære. Heldigvis havde Christian faaet bragt nogle af sine Elever saa vidt, at de kunde assistere ham. Blandt sine Hjælpere havde han den prægtige Anders Jensen fra Rørby og Gaardmandssønnen Jens Larsen fra Nyrup paa Røsnæs. Jens Larsen, der senere antog Navnet Nyrop, var otte Aar ældre end Christian og havde lært at spille hos hans Fader. Naar Christian skulde spille ude paa Røsnæs, gik

han altid ind og tog Nyrop med, dennes Fader gav dem en Hest, som de kunde ride paa. Christian, der var den yngste og letteste, sad foran, og saa galopperede de afsted til Gildesgaarden holdende Instrumenterne, der var forsvarligt indpakket i det røde Kalveskind, under den ene Arm. Mange Gange maatte de arme Drengestrife sig frem i Mørke, Regn, Rusk og Storm ad de ofte ufremkommelige Veje, baade halve og hele Mil, inden de naaede frem. En aften de var ude paa saadan en Ridetur, sagde Nyrop pludselig:

»Hvor vilde det være morsomt, Christian, om vi to en Gang kunde rejse ud og give Koncerter sammen«.

Mange Aar senere talte Christian Petersen ofte om, hvor meget Røsnæsbeboerne dengang adskildte sig fra Befolkningen Øst for Kallundborg. Der var noget eget fribaarent over dette Folk, hvilke skønne Skikkelser var saaledes ikke Jens Nyrop og Broderen Søren, Jens var ligesaa mørk, som Søren var lys . .

Christian Petersen tænkte en Overgang paa at tage Privatskolelærereksamen for at faa en sikker Levevej. Cronberg og Bielefeldt underviste ham gratis, og snart kunde han undervise i Regning, »Reguladetri« med Brøk, i Pigeskolen, som Søstrene Mülertz havde oprettet, blandt hans Elever var Søsteren Laura. Han underviste ogsaa i Borgerskolen under Vakancen. Senere opgav han dette og rejste til København, hvor han lærte at stemme Klaver hos Sanne (vistnok Fader til den senere Kantor i Frue Kirke og Landets Sanginspektør). Da han senere vendte tilbage, blev han Klaverstemmer for Kallundborg og Opland. Helt ned til Aagaard, Nørager og Konradineslyst gik han — dengang var Folk ikke saa bange for at gaa som nu — og da han havde Venner alle vegne, hvor han kom frem, overnattede han hos dem.

Det var vistnok i Aaret 1859, at Christian Petersen ved Kilde-markedet i Hjembæk, første gang traf Fader, Farbroder Ole og Farfader, dette førte til, at de ofte spillede sammen, og da min Onkel i 1860 havde Bryllup, var Chr. Petersen en af de seks Hornblæsere, der stod i Gaarden i Sandby og »blæste«, da Brudefolkene kom hjem fra Kirken. Faders Bekendtskab med Chr. Petersen førte til, at han blev den afgørende Faktor, da det skulde

bestemmes, hvorvidt Kr. Sandby havde Talent nok til at gaa Musikvejen, men derom senere. Chr. Petersen, der stadig vandt mer' og mer' Terrain i Musikkens vanskelige Kunst, blev nu Dirigent for »Kallundborg Sangforening«, og han havde alle de Baller at spille til, som han kunde overkomme. Dengang Møllebakkeanlægget blev indviet, marcherede han i Spidsen for det lille Hornorkester, der spillede »Mit eget Kompagni«, der var ny dengang. Hvad mere kunde han ønske sig, stod han ikke nu paa sin provinsielle Lykkes Tinde?

Da skete der noget, der med eet fejede hans Kallundborgtilværelse over ende og som Skridt for Skridt bragte ham nærmere Maalet, det Maal, han og Nyrop saa lønligt havde talt om, naar de i de mørke Nætter red ud for at spille til Gilde hos de Røsnæs Bønder. Frederik den 7de døde!

Dengang Kongen laa syg, drømte Chr. Petersens Svoger, Anthonius Danckers, at Frederik den Syvende stod i en af Lerchenborgs Ladeporte og truede med Haanden imod Syd (Tyskland). Aftenen efter var han i Besøg i Chr. Petersens Hjem og fortalte da Drømmen, »Og«, lagde han til, »I skal se, nu dør nok Kongen«.7

Den 15. November 1863 spillede Christian til Høstgildet paa Mineslund. Det blev sidste Gang, han spillede herude paa Egnen, thi den Dag døde Kongen. Da der paa Grund af Landesorgen i lange Tider ikke vilde blive noget at tjene ved Baller og Gilder, besluttede han sig til at rejse til København og aftjene sin Værnepligt, som han havde faaet tre Aars Udsættelse med.

Den 14. Januar 1864 rejste han — efter at have taget en rørende Afsked med Moderen og sin dejlige Hund »Perdrix«, der sørgede saa meget, da han var rejst — med Diligence over Slagelse til København. I Lommen havde han en Anbefaling fra Lærer og Organist Cronberg.

Da Chr. Petersen kom til København, meldte han sig straks til Militærtjeneste. Først kom han som Sygepasser til Sølvgades Kaserne, senere, i Maj, forflyttedes han til Artilleriet som Trompeter.

... Det var ikke gode Efterretninger, der kom til det lille Hjem i Kallundborg. Broderen, Jens, var med i Krigen, Søsteren Laura var rejst hjemmefra. En Dag fik Moderen Brev om, at Jens var

blandt de savnede ved Dybbøl, man mente, at han var faldet den 18. April og jordet i en Fællesgrav. Søsteren, Noline, der var gift og boede paa Sejerø, saa tre Dage i Træk (17., 18. og 19. April) Spurve flyve imod Ruden, hvilket efter Landboernes Tro varsler Nærstaaendes Dør . . .

Chr. Petersen begyndte nu for Alvor at studere Musik hos Professor Valdemar Tofte, men han maatte gennemgaa mange Trængsler, inden han naaede frem. Overalt var han paa Færde for at tjene Penge til Undervisning m. m. En Overgang sang han i Holmens Kirkes Kor, i de Aar Jæhnigen var Kantor og Professor Gade Organist.

Sommeren 1867 spillede han i »Alhambra«s Koncertsal, hvor C. C. Møller var Dirigent, der spillede tillige Anton Svendsen,⁸ Jæhnigen⁹ og Arthur Allen.¹⁰ Om Sommeren optraadte »Den Lannerske Ballet« paa Alhambra. Balletten kom fra Wien, og Direktricen var Datter af den kendte Valsekomponist Lanner. Da Balletten senere rejste til Gøteborg, blev Chr. Petersen engageret til at rejse med en Maaned. Det var hans første Udenlandsrejse. Aaret efter var han Orkesterviolinist i Tivoli, baade hos gamle Lumbye og hos Balduin Dahl, spillede i Musikforeningen under Professor Gade, spillede til Baller og dirigerede mindre Orkestre — saaledes fra 1868—76 i »Figaro«. I Aaret 1870 spillede han ved Sandefjord Bad i Norge, en Plads som Kapelmusikus Kruse skaffede ham. Som man ser, udfoldede Chr. Petersen en stor Virksomhed, og han var efterhaanden blevet saaledes situeret, at han satte Bo og giftede sig.

Den 8. Maj 1873 holdt han, 34 Aar gammel, Bryllup med Ulrikka Mortensen.¹¹

I Aaret 1877 skulde der være Konkurrence om Bratschistpladsen i Det kgl. Kapel, og til denne Plads konkurrerede Chr. Petersen. Om hvorledes Konkurrencen forløb, fortalte han senere til Journalist Greibe ved et af de københavnske Dagblade:

«. . . En skønne Dag fik jeg at vide, at der var Konkurrence til Det kgl. Kapel, og mine Kammerater raadede mig til at prøve Lykken. Nu havde der meldt sig en Mængde Violinister, men kun to til tre Bratscher . . . og saa laante jeg en Bratsch af Balduin

Dahl, øvede mig nogle Dage — Forskellen paa Violin og Bratsch er jo ikke saa stor, aflagde Prøve og blev Medlem af Kapellet.«

Til Konkurrencen spillede Chr. Petersen Andanten af Ernsts Elegie. Han havde naaet sit Maal: at komme ind paa Det kgl. Theater, hvor Vennen Nyrop var.

At Chr. Petersen sejrede i Konkurrencen var en meget stor Glæde for hans gamle Moder, der, efter at Hanne var blevet gift og Hjemmet i Kallundborg opløst, boede hos Sønnen Frederik i Thune ved Roskilde. Hun og Christian var stedse saa nøje forbundet, hun kunde aldrig glemme, at han lige fra Dreng havde stridt og stræbt for at forsørge Familien og holde det lille Hjem oven Vande. Hun havde ogsaa den Glæde inden sin Død (der indtraf den 27. Oktober 1884) at se Sønnen som Medlem af den berømte Nerudakvartet.

»... Det kom paa den Maade«, fortalte Chr. Petersen til Journalist Greibe, »at Neruda engang hørte mig spille. Han ville gerne have en Kvartet og tog saa mig med. Vi begyndte allerede 1877, og i 1882 gav vi den første Koncert i Hornung og Møllers Sal, jeg husker, at vi spillede Beethovens Kvartetter den Sæson. Siden har vi turet om saa mangfoldige Steder.«

»Med hvor mange Berømtheder har De egentlig spillet?«

»Det ved jeg ikke, men det er mange. Deroppe hænger et Billede af Nerudas Søster, Lady Hallé, som hun engang sendte mig som Erindring og Tak. Neruda, Marie Ahrlberg og jeg spillede forøvrigt en Gang sammen for den samlede Kongefamilie, det svenske Kongehus har jeg ogsaa været Gæst hos ved en Musikfest — ja, jeg nævner det kun som et lille Eksempel paa, at jeg har haft Heldet med mig i alt. Det havde jeg jo ikke drømt om i Kallundborg! Navnene paa alle de tyske Virtuoser har jeg ikke Rede paa i en Studs, men Sarasate har jeg ogsaa spillet med.«

I mange Aar bestred Chr. Petersen den krævende Plads i Kapellet og de berømmelige Nerudakoncerter. I 1897 flyttede han ind i sin egen Villa i Hellerup, der fejrede han sit Sølvbryllup, senere byggede han sig en Villa paa Hovmarksvej ved Bernstorff.

Da han den 1. September havde 25 Aars Jubilæum, kom der en Deputation fra Det kgl. Kapel og en fra »Privat Kammermusikforening« med Gaver. Hans to gamle Elever og »Landsmænd« fra Hjemegnen, Kr. Sandby og Julius Borup, der ogsaa var Medlemmer af Kapellet, var ved denne Lejlighed ude og gratulere deres gamle Lærer.

— — —

Lidt efter lidt gik det efterhaanden ned ad Bakke med den gamle Kunstners Helbred. Da han blev 70, svigtede hans Syn ham, og han maatte opgive sin Bratschistplads i Det kgl. Kapel, som han havde bestridt i 26 Aar. Til sidst blev han helt blind.

»... Efterhaanden maatte han forlade alle de Poster, Livet havde sat ham paa. For hvem vilde et Skæbnebud som dette ikke være en Tilintetgørelse? For ham blev det dog ikke saaledes, han er vedbleven at være en lykkelig Mand. Thi selve Musikken blev tilbage, for ham Lykken og Lyset og selve Livet som for alle dem, der virkelig elsker den«. ¹² . . . Den 24. Marts 1897 udnævntes Chr. Petersen til R. af Dbg. og den 15. Februar 1909 til titt. Professor.

Det var vistnok den femte November 1916, at den gamle Professor for sidste Gang spillede offentligt (i Kirkesalen, den nuværende Hans Tausens Kirke paa Islands Brygge). Han spillede *Händel*: Sonate, *Spohr*: Adagio, *Raff*: Andante og *Beethoven*: Allegretto. Naar han spillede til Kirkekoncerter, spillede han udenad, Aviser og Bøger blev læst højt for ham.

En Gang om Ugen besøgte Søsteren Laura ham, og medens de drak Kaffe, fik de sig en Snak om gamle Dage ude i Kallundborg. Christian fortalte da, at i Aaret 1878 eller 79 havde Det kgl. Theaters Kunstnere været ude paa en stor Tourné, baade Nyrop og han var med, de havde da talt om de gamle Dage ude paa Røsnæs og om, hvorledes de begge red ud i Mørket paa Nyrops Faders Hest. Nyrop havde da sagt:

»Kan du huske, at jeg ønskede, at vi to skulde komme ud paa Koncertrejse sammen — nu er Ønsket, hvor usandsynligt det end var den Gang, opfyldt«.

Eller ogsaa de talte om Christians Besøg hos »Tante Ingermann«

paa Mineslund.¹³ Der var saa meget morsomt at opfriske fra Barndommen, som nu det, at naar de kærnedede paa Mineslund og ikke kunde faa Smør, var der altid en bestemt Kone, der fik Skyld for det — hun var saadan en Slags Heks. Eller naar Børnene derude paa Egnen havde Skæver (Engelsk Syge), var der en af Gaardens Husmænd, der puttede dem igennem et tvejet Træ, medens han mumlede noget. Selvfølgelig skulde saadant gaa gedulgt til.

Eller ogsaa de genopfriskede de mærkelige Historier om Fru Julie Ingermanns¹⁴ Synskhed. Et Par af dem skal fortælles her:

Den Gang Julie Ingermann var ung Pige, laa hun og en Veninde og talte sammen inde i Soveværelset. Maanen skinnede, og det var helt lyst i Værelset. Pludselig saa Julie, at der henne ved Vinduet sad en gammel Kone, som var død for flere Aar siden og som hun havde kendt. Julie hviskede det til Veninden, men hun kunde ikke se noget.

En anden Gang, da hun laa alene, men med Døren aaben ind til Forældrenes Værelse, vaagnede hun ved, at Kakkellovnsdøren smækkedes haardt i. Da hun slog Øjnene op, saa hun en hvidklædt Skikkelse, lydløst komme gaaende ud fra Forældrenes Sovekammer og hen til Fodenden af hendes Seng. Synet var saa levende, at hun troede, det var een, der havde klædt sig ud for Spøgs Skyld. Hun rejste sig op og greb efter Skikkelsen. — Der var ingen. — Saa først blev hun bange, troede, at hun skulde miste Kæresten, der var nemlig Lighed. Men netop den Nat og det Klokkeslet, døde Kærestens Søsterovre i Aabenraa.

Da Julies Fader, Bille, fortalte dette til Dr. Hertz i Kallundborg, lagde han til, at det selvfølgelig var en Drøm. Dr. Hertz svarede da:

»Det skal De ikke sige, for nogle Mennesker er født med et magnetisk Klarsyn, det er dem, der kan se saadant. Jeg selv har aldrig oplevet den Slags, men naar Mennesker, jeg ellers har Tillid til, fortæller det, tør jeg ikke benægte det.«

Den 31. August 1920 besøgte den gamle Professor sidste Gang Søsteren. Hun havde et lille Syskrin, som han havde lavet, da han

som ung begyndte paa Snedkeriet, og hver Gang, han kom der, vilde han saa gerne se det: »Saa er der dog een Ting tilbage fra den dejlige Tid nede i Kallundborg«, plejede han at sige . . .

Det gik bestandig ned ad Bakke med den gamle Professors Helbred. — Den 20. Januar 1922 døde han paa Kommunehospitalet. Ved Sørgehøjtideligheden i Hospitalets Kapel spillede Ungdomsvennen, Arthur Allén, Orgelet, og Chr. Petersens Efterfølger paa Braschistpladsen i Det kgl. Kapel, Anthon Bloch, spillede Andanten af Ernsts Elegie — den som Chr. Petersen havde spillet til Kapelkonkurrencen i 1877. Anthon Bloch spillede paa den samme Bratsch, som Chr. Petersen havde spillet paa i alle de mange Aar, han var ansat i Kapellet.

Et Øjeblik holdt Bloch Instrumentet hen til Kisten — og saa begyndte han Andanten.

Begravelsen fandt Sted paa Vestre Kirkegaard. Efter Christian Petersens Død skrev Carl Behrens i et af Hovedstadsbladene:

«. . . En Musiker af den gode gamle Skole var Chr. Petersen, en sjælden vindende og elskværdig Personlighed, hyggelig og indtagende i det muntre Samvær i Kammermusikforeningen i de Dage, da man endnu havde Tid, med et Udtryk i sine rare Øjne, som man ikke vil glemme igen.

Mange vil i disse Dage tænke med Sympati paa den nu bortrevne Kunstner, erindre, hvad han betød, og takke ham for den Del, han havde haft i mange skønne og fuldtonende musikalske Oplevelser.«

NOTER

- 1) Søn af Domprovst H. i Roskilde. Komponisten Weyse, der var Ven med Domprovstens Søn, Hans, boede ofte hos Domprovsten, og han blev begravet i Roskilde.
- 2) Skrev bl. a. et stort Digt om Gustav Vasa, for hvilket han fik en smuk Orden tilsendt.
- 3) Født paa Fyn. Lærer og Organist i Kallundborg.
- 4) Blev senere Lærer i Løgtved ved Nørager.
- 5) Senere Lærer i Bjerre.
- 6) Født i Flensborg, var en Tid Lærer i Kallundborg, g. m. Mary Schou, Datter af Malermester S. i Kallundborg. Blev Skoleinspektør i Fredericia, hvor han døde, inden han blev 50 Aar.
- 7) Danckert havde en mærkelig Oplevelse til. Hans Ven, Thy, som han havde lært Landvæsen sammen med paa Lerchenborg, kom til Aagaard. Lang Tid efter laa Danckert vaagen en Maaneskinsnat. Pludselig saa han, at Lysestagen, der stod paa Bordet ved Sengen, hævedes et godt stykke op fra Bordet, den faldt ned og vippede derefter et Par Gange frem og tilbage. Faa Dege efter fik han at vide, at Vennen var død den Nat.
- 8) Senere Professor. Koncertmester ved Det kgl. Kapel, Direktør for Det kgl. Musikkonservatorium.
- 9) Var i mange Aar Musiklærer i Sorø.
- 10) Domorganist i Aarhus.
- 11) Datter af den i 1892 afdøde Bundtmager Mortensen i Vimmelskaftet. En af hans Dattersønner er Forfatteren Holger Rosenberg, en anden Dattersøn er Konservator ved Museerne i København.
- 12) Af en Artikel af Professor Angul Hammerich.
- 13) Gaard under Lerchenborg.
- 14) Født 1814. Død 1888. Carl Lumbye komponerede forøvrigt en Julie-Polka (francaise) Fru J. Ingermann tilegnet (Vilh. Hansens Forlag).

EN SKIFTESAG

Af adjunkt, cand. mag. TAGE KAARSTED

Dette er en historie om misundelse og dens følger. Beretningen har to hovedpersoner, nemlig en sjællandsk arvefæster og lægdsmand ved navn Rasmus Nielsen Bager og hans svigersøn. Tiden er 1831, stedet det fede vestsjællandske sogn Værsløv og stridens genstand: arven efter Bagers nyligt afdøde kone. Et ikke ukendt tema er hermed anslået: de nære pårørendes bitre strid om en arv eller en formodet arvs rette fordeling. I sådanne situationer har vist nok den gamle talemåde »Frænde er frænde værst« sin fulde pålydende værdi.

Rasmus Nielsen Bager blev født den 18. november 1775 i Kallundborg som søn af skibsmand, d.v.s. sømand, senere skibsfører Niels Rasmussen Bager (1732-82) og hustru Karen Christensdatter.

Mens Niels Bager var skipper, førtes der krig både i Europa og Nordamerika, men Danmark holdt sig udenfor, og vor handel og skibsfart blomstrede da op, så at perioden med rette kaldes den »florissante«. Familien Bager omgikkes da også fortrinsvis stadens bedre borgerskab, således f. eks. amtsforvalter N. Falck, i hvis hus i øvrigt Niels og Karen Bager var blevet gift i 1769. I ægteskabet var tre børn, for så vidt kirkebøgerne har dem alle med, nemlig Jonas (1770), Kirsten (1771) og helten i vor historie, Rasmus.

Hvad Rasmus bedrev, til vi møder ham igen i 1801, har det ikke været muligt at spore. Men rimeligvis har han været herregårdsforvalter, i al fald overtog han omkring den 1. april 1801 forpagtningen af Smakkerupgården (senere Lerchesminde) i Viskinge sogn, en ret stor gård under baroniet Lerchenborg. Smakkerupgård var blevet til i 1797, da den tiltrædende ejer af Lerchen-

borg, baron, senere lensgreve, Christian Cornelius Lerche, forærede sin bror Jacob Ferdinand Lerche, to gårde af Smakkerup by til arvefæste. Fra 1801-13 sad Rasmus Bager som forpagter på gården, der i 1843 skødedes tilbage til lensgreve C. C. Lerche.

Samme år, som Bager tiltrådte forpagtningen af Smakkerupgård, blev han gift med pigen Anne Elisabeth Olsdater; ægteskabet velsignedes med syv børn: Cathrine Marie (1802), Niels Frederik (1803), Marte Marie (1805), Christian Frederik (1808), Lise Marie (1809), Hans Christian (1814) og Ane Marie (1818).

I 1813 flyttede Rasmus Bager lige over sognegrænsen og ind i Værsløv sogn, idet han blev forpagter på Asmindrupgård (undertiden kaldt »Bagersgård«), som han fra 15. april 1824 overtog i arvefæste. Asmindrupgård hørte under Birkendegård, der havde ejer fælles med Lerchenborg. Det var et anseeligt brug, som Rasmus Bager i 1813 kom til at sidde på: 11 tønder og 5 skæpper hartkorn. Til at begynde med var Anne og Rasmus nok også »fine folk«, i al fald kalder kirkebøgerne dem for »seigneur« og »madame«, og deres omgangskreds ser ud til at have været forvaltere, fuldmægtige, degne, officerer og andre standspersoner; men fra 1818 blev billedet et andet, nu gik de franske titulaturer fløjten, og omgangskredsen blev almindelige bønder.

Forholdet var nemlig det, at mens landbrugskonjunkturerne på grund af Napoleonskrigene var gunstige frem til 1818, så indtraf dette år ret føleligt og pludseligt et almindeligt økonomisk tilbageslag. Årsagerne hertil var mange. Landene søgte nu at blive selvforsynende, de hjemsendte soldater gik ind i produktionen, som steg, kartoffelavlens tog et stort opsving til skade for kornsalget, og endelig indførte England i 1815 en høj indførselstold på fremmed korn. Følgen var dårlige afsætningsmuligheder for danske landbrugsvarer, en tilstand, der varede helt til 1828. Historikeren, dr. phil. Hans Jensen har beregnet, at priserne på landbrugsprodukter under denne store landbrugskrise faldt til en trediedel eller en fjerdedel af, hvad de havde været i 1818.

Stor fattigdom og elendighed hjemsøgte hermed den danske bondestand; hårdest ramt var de magre egne, men også Sjælland følte krisen. Der var således her gårde, som solgtes til 800-1000 kr. pr.

td. hartkorn, hvilket var en tilbagegang på mellem en trediedel eller to trediedele. De dårlige forhold ramte de større landejendomsbesiddere hårdere end de mindre, og selvejerne hårdere end fæsterne. Godsejerne havde ofte stor gæld, høje driftsomkostninger samt hyppigt for høj levofod. Fæsterne derimod havde i modsætning til selvejerne ingen prioritetsgæld. At de ikke desto mindre kunne komme i knæ — til dels selvforskyldt — skal vi straks se.

I 1820 og i 1829 havde Rasmus Bager nemlig bortgiftet de to ældste døtre til hver sin vævermester. Det var flotte bryllupper, og det var med dem som med julen: de varede længe og kostede mange penge. Rasmus Bager havde ikke helt indstillet sig på de ændrede forhold, og han pådrog sig en stor gæld hos købmand Roeskilde i Kalundborg. I 1831 opgjordes den til 340 rigsdaler, et meget stort beløb. Han kom også i restance med landgilden til kammerherre Lerche på Lerchenborg. »Det høye Herskab« havde i 1831 59 rd. til gode.

På denne tid begyndte Anne Bager at skrante, og hun og hendes mand besluttede sig da til at oprette et testamente, der skulle sikre den ældste søn, Niels Frederik, besiddelsen af gården efter dem. I testamentet af 4. marts 1831 bestemtes, at Niels Frederik skulle give sine to brødre hver 100 rd., når de blev 25 år, og at han skulle holde bryllup for sine to yngre søstre efter egnens skik og brug. Som medgift skulle hver af dem have: 1 god, opredt seng, 1 kakkelovn, 1 dug og 6 servietter samt 2 køer og 2 får. For hele herligheden med besætning, inventar og indbo skulle Niels Frederik betale »den løsnings-sum« af 700 rd., som dog skulle blive stående i gården. Niels Frederik måtte også påtage sig at betale den gæld, som de to gamle eventuelt ikke havde nået at betale, inden de døde.

Anne og Rasmus havde nu beskikket deres hus, og de har formentlig regnet med, at alt ville gå som skrevet stod. Den 10. juni 1831 døde Anne, og Rasmus viste testamentet frem i skifteretten, men siger ikke det gamle ord »avind står tidlig op«. Den ene af svigersønnerne, væver Christian Rasmussen, Melby Mark, for op som trold af æske og nægtede pure at gå med til, at hans

kone intet mere skulle have. Han forlangte at få skiftet, og dette krav tog skifteforvalteren til følge, så meget mere som testamentet efter hans opfattelse næppe var gyldigt.

Da der den 12. juni atter var skiftesamling, mødte Chr. Rasmussen op ledsaget af prokurator Nissen fra Kalundborg. Først da man var nået gennem ni lange møder, hvoraf det sidste holdtes den 25. maj 1832, kunne man nå vejs ende. Men hvilken vej! Rasmus Bager var rasende over sin umedgørlige svigersøn og lod drøje ord falde. I Birkendegårds skiftebog, der har fulde 31 foliosider om sagen, læser man således under den 18. februar 1832:

»Væver Chr. Rasmussens sagfører, procurator Nissen, benægtede Bagers anfald af 4. ds. og gentagende reserverede sin mandants (d.v.s. klient)s ret for de af Bager mod ham brugte sigtelser for åger og utilbørlige udtryk ved at tillægge denne formaleddede hævn og vindesyge.« Så mange er ordene, og de lader mere end ane, under hvilke former skiftet er foregået.

Vævermester Chr. Rasmussen påstod, at Asmindrupgård ikke var 700 rd. værd, men hele 4000 rd., hvilken sum han gerne ville give for gården! På baggrund af den rethaveriske Chr. Rasmussen er det helt underligt at se, at den anden svigersøn, vævermester Hans Chr. Kjær fra Holmstrup, erklærede, at hans kone Marte Marie havde fået tilstrækkeligt ved sit giftermål. Det *kan* selvfølgelig have været tilfældet, men derfra og til den rette erkendelse, er der som bekendt et ikke ringe spring.

Takket være den omhyggelige løsøre-registrering kan vi så at sige gå fra rum til rum i den store bondegård og se, hvad Anne og Rasmus ejede. I overstuen var et rødmalet fløjbord, 1 kanapé og 6 stole med betræk, 1 chatol, 1 stort ege-klædeskab med et væld af hør- og vadmelsprodukter (lagener, duge etc.), 1 ege-dragkiste med stadstøjet. I chatollet lå en del sølvtøj, bl. a. 6 sølvspiseskeer til en værdi af 20 rd. Indboet i overstuen var i alt 131 rd. værd.

I sengekammeret fandtes en topseng med omhæng, dyner og underdyner i mængde, 1 bilæggerovn, 1 dragkiste og et bord. I mellemstuen: 2 stole og 2 lænestole, 1 bord, »1 Stueuhr i Foderal«, 2 spejle, 2 skilderier, 1 chatol, 1 bilæggerovn, 1 sengested med tilbehør. I spisekammeret fandt skifteforvalteren 6 kobberfade, 1

kobber-æbleskivepande, 1 malmpande, 1 messingbækken, 1 kobberkaffekande, som nok har snurret for meget, eftersom købmandsregningen var blevet så stor, kopper, flasker osv.

I borgstuen var 1 fyrrebord på fod, 6 bænke, 4 stole, 1 soveslagbænk, 1 dragkiste, 1 klædeskab, 1 hængeskab, 1 malm-morter, 1 strygejern, 1 sengested med tilbehør og endelig diverse småsager som fyrtøj o. a. Borgstuen takseredes til i alt 63 rd.

I køkkenet var der 2 kobber-bryggerkedler, 4 egekar, øltønder, 1 kærne, 1 tekeddel, truge, knive, pottes, nok en kaffekande, gryder osv. — samt et sengested! I karlekammeret indskrænkede bohavet sig til to sengesteder. Også lo og loft blev gennemgået. Her lå bl. a. 160 alen hør- og blårlærred og en del uld. Alt indboet blev takseret til en værdi af 561 rd.

Som man ser er der tale om en ikke ringe velstand, og da den omstændelige skiftesag omsider blev sluttet, viste det sig, at boet have en værdi af 1242 rd. 2 m. og 8 sk. Men her over for stod rigtig nok en gæld på i alt 863 rd. og 10 sk., hvortil måtte lægges skifteomkostninger på ikke mindre end 150 rd. 3 m. og 5 sk. Til deling mellem børnene blev der da kun 145 rd. 5 m. og 15 sk. Hver af sønnerne fik ikke mere end godt 26 rd., mens døtrene takseredes til det halve. Marte Marie fik slet ingen ting, for hun havde jo — gennem sin mand — erklæret sig tilfreds.

Det er meget svært at bedømme, om resultatet var meget forskelligt fra det, Anne og Rasmus havde stilet efter. De ydelser, som Niels Frederik skulle præstere: 700 rd. for gården, 200 rd. til brødrene, to bryllupper med udstyr og medgift samt forældrenes eventuelle gæld — kunne sikkert nok nærme sig de 1242 rd. Hvorom alting er: Både sønner og svigersønner skrev under på skiftet — Chr. Rasmussen formentlig skuffet over det ringe udbytte. Den gamle Rasmus Bager var heller ikke helt tilfreds med afgørelsen og forbeholdt sig at appellere til overretten. Dette skete dog, så vidt det kan ses, ikke. Knurrende akcepterede han den trufne afgørelse og gik nu på aftægt hos Niels Frederik, der året forinden var blevet gift. Rasmus Bager døde den 10. februar 1846. Christian Rasmussen var siden aldrig på talefod med den øvrige familie.

K I L D E R

- Ministerialbogen for Kalundborg 1769—82. L.A.
Skatteligning over Kalundborg for året 1771. L.A.
Folketællingen for Kalundborg 1787. R.A.
Ministerialbogen for Viskinge sogn 1801—09. L.A.
Ministerialbogen for Vørslev sogn 1814—46. L.A.
Lægdsrullen for 55. lægd, Vørslev sogn. L.A.
Birkindegårds Skifteprotokol 1831. L.A.
Schultz Danmarkshistorie, IV, 1942, s. 391 ff.
R.A. = Rigsarkivet. L.A. = Landsarkivet f. Sjælland.

FRA BONDEFOGDENS GAARD I RØRBY

Af CHR. ANDERSEN, Rørby

I Aarene efter Stavnsbaandets Løsning den 20. Juni 1788 begyndte Fæstebonden saa smaat at rette sin krogede Ryg, efter Aarhundreders Trældom, og spejde efter Frihedens Goder. Store Folkefester blev afholdt, hvor bl. a. Bondevennen Glerup talte og samlede Tusinder af Bønder.

Dønninger fra disse Folkemøder vækkede mange, men forandrede ikke alle Fæstebønders Mentalitet. Forholdet mellem Greven paa Lerchenborg og Rørby Fæstebønder var ret godt, og det viste sig ogsaa senere, da Salgsplanen kom, at mangen en Bonde — bl. andre min Bedstefader — ikke vovede Springet til Selvejer, selv om Køb efter Salgsplanen var indlysende fordelagtig og Vejen til Fremgang.

— Den sidste Bondefoged i Rørby, Niels Nielsen, var født i Svallerup Møllegaard d. 2. Jan. 1806.

Kun 24 Aar gl. blev han gift med Fæstebonde Mads Jørgens Datter Bodil i Rørby og fik samtidig overdraget Gaarden, nu kaldet »Langagergaard« — i 1830 — og levede her gennem skiftende Tider til Aar 1897.

Gaarden hørte under Lerchenborg, og ved Udskiftningen, da Kampestensskellene blev sat, indrammedes ca. 50 Td. Ld. Agerjord foruden 2 Udmarkslodder, hver paa 2 Td. Ld., samt en Mosepart paa 1 Td. Ld.

Et Tørveskær var aldeles nødvendigt og hørte med til hver af Byens Gaarde.

Fæstebrevets væsentlige Indhold drejede sig om Hoveridage.

Gaardens Drift kom i anden Række. Det kneb ofte, særlig i en vaad Høstperiode, at faa bjerget den sparsomme Avl tør i Hus eller Stak; det blev næsten altid langt hen paa Efteraaret. Hvert tiende Neg skulle udtages og afleveres — som Tiende —, før der maatte køres Sæd hjem fra Marken. — Niels Nielsen, for hvem Arbejdet skred, enten det var hjemme eller paa Hovmarken, vakte snart Ridefogdens opmærksomhed — han var tilfreds — og Niels blev udnævnt til Bondefoged. Og Niels var som født til hvervet, afholdt af sine Fæller — Bønderne — og nød samtidig Ridefogdens Gunst.

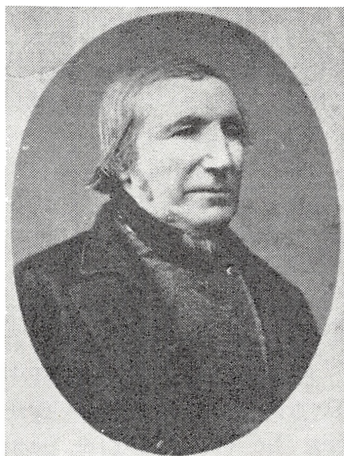
Til Høve møde Rørby Fæstebønder og deres Børn tilfods eller stillede med Heste og Vogne tidlig Morgen paa Godset efter Tilsigelse af Bondefogden, der Dagen før fik overrakt en skriftlig Ordre af Grevskabets Udrider. Det var oftest henad Aften, før han

naaede at aflevere Ordren til Niels; han blev forsinket — et Slag Kort og smaa Stimulanser de forskellige Steder, hvor Ridefogden havde Ærinde, var den egentlige Aarsag.

Det gav Rideture at være Bondefoged. Telefon, Bil eller Cykle — ja, selv en Fjedervogn fandtes ikke i Bondefogdens Eje, en »fast Vogn« med malede, skraa Fjælle husker jeg der stod i Vognporten — det var hele Herligheden den Gang.

En Afveksling i Hoveridage gav Jagten paa Grevskabets store Revier. Jagtdage i vildsomme Skove og paa herlige, vildtrige Marker oplevede Fæstebonden — ikke som Jæger, men som Klapper; det hørte ogsaa ind under Hoveriet.

Og Jagten paa hans egen Jord — Fæstegaarden — var Grevens. Selv efter at Gaarden blev købt til Selveje forbeholdt Grevskabet sig Jagtretten i den første Ejers Besiddelsestid. En kedelig Para-

Den sidste Bondefoged i Rørby. Nielsen født i Svallerup Møllegaard Jan. 1801, død 1897 i Rørby.

graf — prentet i Skødet — for den Bonde, der havde en Draabe Jægerblod i Aarerne — fristende at omgaa. Til de store Klapjagter var der Mødepligt, én fra hvert Sted, og naar Bondefogden modtog Ordresedlen nær Aften, og Mødetid var tidlig Morgen næste Dag, fik han travlt. Fire Karle maatte assistere ham med at ride Sognet rundt den halve Nat og tilsige Klappere.

I Jagten deltog Niels som Leder af et Hold Klappere, men under Skyttens eller Skovfogdens Kommando, og i deres muntre Selskab blev Frokosten — bragt fra Lerchenborg — indtaget under et Rast i Skovfogedboligen.

De efterfølgende store Jagtgilder paa Slottet om Aftenen — Gilder, der stod Gny af — var for Niels kun en Anelse.

I Aaret 1872 afstod Bondefogden Gaarden til Sønnen Mads Jørgen Nielsen og gik paa Aftægt. Samme Aar blev Gaarden købt fri fra Lerchenborg efter Salgsplanen for en Sum af 16.000 Kr. + Arvefæsteafgift og Tiende, ialt 36 Td. Byg aarlig.

Nu var Mads Jørgen Selvejerbonde, og en ny Tid oprandt med at dræne, mergle og forbedre Lodden. Landbrugets Mekanisering gik kun smaat fremad; ført i 1888 blev de første Neg puttet i Damptærskværket. Han var den første Gaardejer i Sognet, der sammen med sin Nabo, Sognefogden, købte en Mejemaskine — Aflægger — i 1894, en lille »Johnston«, der lavede et beundringsværdigt Arbejde. Nu var Høsten kun en Leg, og flere interesserede Bønder ville absolut leje Maskinen. Den blev ogsaa lejet ud, men kun til Folk, der havde sanket Sten af Marken.

Den gamle Bondefoged betragtede »Vidunderet« skeptisk og tøvede med at anerkende den; han udbrød: »Vent aa la' vos se, ded goe' gamle Mejere' ska nu it kaseres!«

Hans Arbejde var forlængst indskrænket til kun at passe Faa-rene og holde Øje med Hyrdedrengen, naar denne vogtede Køer eller drev dem til Vands i Byens Gadekær — en Skik, der blev brugt i flere Gaarde Vinteren igennem. Isen blev »vækket«, naar Frosten kom. Vandværk eksisterede ikke.

Den gamle, idylliske Landsby, Rørby, med »stynede« Piletræer paa Stengærder langs de med Skarntyder tilgroede Grøfter, der udmundede i Gadekæret midt i Byen, saa fattig ud — set med vore

Øjne; men der var lunt og hyggeligt i den gamle, sammenbyggede, firelængede Gaard, selv om de lave skrutryggede Længer med det lange Tagskæg, der skærmede den klinede Lervæg med Regnbrædtet, gav den et forkuet Udseende.

Den hvidkalkede Bindingsværksgaard med smaa, seksrudede Vinduer anbragt under Tagskægget, tjærede Halvdøre og Porte, det mosgrønne Straatag med frodige Husløg og de skæve Vægge, hvor blomstrende Bonderoser strakte sig, skabte Landsbyidyllen.

Bondefogdens Sønnesøn, Hans Peter Nielsen, der rundede 90 Aars Fødselsdagen d. 16. september 1955, har fortalt nogle Træk fra »de gode, gamle Dage«.

De lange Vinteraftener i den lavloftede Stue med det gule, sandstrøede Flisegulv var hyggelige, Farfar — Bondefogden — sad i Armstolen nær Bilæggerovnen og røg Merskumpibe, mens vi unge, placeret ved Langbordet, forsøgte Udskæring i Almestil eller andet Husflid, og Mor og Pigerne »kaartede« Uld og lod Rokken snurre.

Den gamle Bilæggerovn, udsmykket med kronede Løver og Navnet: EGGELANDS JERNWÆRCH AAR 1738, i sin Tid købt ved Auktion paa Godset Nørager, har ikke udspillet sin Rolle endnu — takket være Læge Møllers vaagne Øje. I Dag findes den paa Museet i Kalundborg. Læge Møller opdagede den rent tilfældig i et Hjørne af Bondefogdens Gaard blandt noget gammelt Jernskrammel.

For Bordenden under Hængeskabet havde Far sin Plads med Kallundborg Avis bredt ud paa Bordet — den blev tygget grun-

Bondefogdens Sønnesøn, Hans Peter Nielsen, som fortæller om de gode gamle Dage.

Fot. 22. Sept. 1955.

D. 16. September: H. P. N. 90 Aars Fødselsdag.

digt igennem. Vi har opbevaret et Par Aviser fra Marts 1868, 12. Aargang. Særlig indholdsrige er de ikke; men nogle fristende Annoncer om Udvandring til Amerika giver et Fingerpeg om den Tids Problemer. Billetprisen var: København—New York 58 Rdlr.

Den næste Annoncespalte gjaldt Auktioner paa Ejendomme, særlig Boelsteder, hvor alt — Rub og Stub — skulle sælges paa Grund af Udvandring.

Kallundborg Avis var ikke det eneste Blad i Bondefogedens Gaard. Et andet gemt Blad, »Aarhus Stiftstidende«, kongelig privilegeret, dat. Torsdag d. 6. Juli 1865, er mere fyldigt og humør-betonet; der staar bl. a. i Rubrikken »Nyheder«:

Fra Politiretten.

»Poul Madsen var ikke bleven belønnet efter Fortjeneste, hvilket hænder saa mange som maa finde sig deri. Han gjorde sig imidlertid selv til Dannebrogsmænd og søgte, behængt med »Hæderstegnet«, Audients hos Hs. Maj. Kongen, der allernaadigst skænkede ham 10 Rdlr. Selv hos Politi-Inspektør Hertz mødte han dekoreret! Næste Gang faar han Lejlighed til at erfare, hvilket tungt Kors han har paalagt sig selv.«

Paa Højskole.

Aarene gik og Højskolebevægelsen kom, skyllede som en Bølge over Landet og vakte Interesser blandt Landsbyens Ungdom. Mange følte Trang til at komme paa Skolebænk igen — og Hans Peter Nielsen blev Elev paa Ollerup Højskole Vinteren 1890—91.

Forfatter Anton Nielsen var Lærer og hans Plejesøn, Niels Kr. Johansen, Ejer af Skolen og Økonoma. Der hørte 40 Td. Ld. til Skolen, og der holdtes Fodermester. Hans P. Nielsen delte Værelse med Anton Nielsen og Fodermesteren og Seng med førstnævnte. Ganske vist var de Halvfætre — men alligevel. Der kom ofte en Gæst til Anton N. og overnattede, saa maatte Hans P. N. »ta' Omstigning« til Fodermesteren og overlade sin vante Sengeplads til Gæsten.

Anton Nielsen er født i Uggerløse, Rørby Sogn, og ved Gadekæret i Uggerløse er rejst en Mindesten — hentet fra den store Langdysse — med følgende Inskription:

Bondefogdens Fæstegaard i Rørby (beboet). Nedrevet 1925. Opdaget og malet af en Kunstmaler omkring 1922, fot. samme Aar. (Set fra N.Ø.)

ANTON NIELSEN

1827 — 1897

At kvidre som Spurv under Bondens Tag
At sprede lidt Lys i hans tunge Dag
At lette de Byrder som trykke
Det blev min Lod som min Lykke.

Hans Peter Nielsen døde 23. Maj 1956.

Jeg husker godt hans Farfar, den stoute Bonde, som han stod ved Stengærden paa Toften med sin Kikkert — en Fødselsdags-gave i 1882 — og spejdede ud over Landskabet. Han nød den glimrende Udsigt over Fødeegnen med de bakkede Marker, hvor 8 smukke Stendysser mindede om Stenalder-tiden, over Engene med de bundløse Gunger, i hvis Nærhed vi fandt smaa, brede Hesteko, halvt fortæret af Rust. De stammede fra Svenskekrigen, fortaltes der; vi gemte dem som Minde om onde Tider for 300 Aar siden.

Nedenfor Toften ligger Præstkærret med Elletrunter og lave Pilebuske, Siv og stride Tuer, hvor Graaanden fandt Redeplads, her, hvor vi Drengene badede i det plumrede Vand, fangede Karusser i Vidiekurv og sejlede i Tørvemosebaad.

Sydøst for Byen ligger »Græsmarken« — Udmarkslodderne — med Lykkebjerg og Wimmels Moser, hvor den stejle Bakketop er prydet med to Broncealderhøje — »Gaardhøje« —, hvorfra der er Udsigt til Storebælts solglitrende Bølger.

I Kanten af den største Høj fandt vi Drengene først i 90'erne en Urne stikkende frem; vi gravede den ud med de bare Næver — vi skulle pænt dele Indholdet — gode Venner var vi jo — og hvem véd, der kunne gerne være Guld i »Jydepotten«! Alt for ivrige var vi med at faa Asken ud — Resultat: Urnen revnede, Venskabet revnede — og intet Guld! Dagen efter fandt jeg en knækket Bronceaal og et lille, gennemboret Smykke i Askebunken. Nu findes Urnen paa Museet i Kalundborg.

I »Rørby Græsmark« har Danmarks første Beboere fundet en passende Boplads, tyder de store Langdysser paa; alene paa vor Udmarkslod — 5 Td. Ld. — mellem Moserne laa — ja, ligger endnu — to Langdysser.

I 1921 havde Kunstmaler Joh. Glob flyttet sine Teltpæle til disse af Bakker skjulte Moser og fandt gode Motiver. Han spurgte en Dag om Tilladelse til at grave i Dysserne, der ikke var fredede; min Søn studerer Arkæologi, fortalte J. G., og var interesseret i at undersøge Langdysserne. »Vi skal nok sætte dem i samme Stand igen.«

De fik Lov, men fandt intet af Betydning. Professor Glob, Aarhus, har senere haft bedre Held!

Ogsaa de kønne Gravhøje nord for »Præstekæret«, »Laadenhøv« og »Kragehøv« (nu Hyldehøj), hvor Rævefamilier fæstede Bo, vakte Interesse. Nationalmuseets Udgravning — omkring 1890 — bragte smuldrende Rester af usædvanlig mange Stenalderfolk frem i Dagens Lys. Mange smukke Flinteredskaber blev fundet; men kun et enkelt Smykke. Tre Ravperler og et Par gennemborede Hundetænder er havnet i Kalundborg Museum. En tredje Gravhøj, nær den store Grøft ved »Præstekær«, er sløjfet, og ikke langt fra den er fundet nogle fint forarbejdede Stenøkser.

Disse tokammers Jættestuer — Storstensgrave — sat af Nordvestsjællands første Bønder, tyder paa, at Jagt og Fiskeri var mere end Hobby for dem; deres Boplads var snildt anlagt nær fiske-

rige Vandløb og Moser og kun 2—300 Meter fra Kærby Enge — Stranden, hvor Kalundborgfjordens Bølger skvulpede i Oldtiden og Kærbyaaen havde sit Udløb. Engene var sikkert sejlbare den Gang. Min Bedstemor — f. 1817 — fortalte i sin Tid, at da Aaen blev »rettet«, fandt de en udhulet Egetræstamme, der lignede en Baad, udfør Rensborggaarden — hendes Fødegaard — og den brugte de i flere Aar som Vandtrug i Gaarden.

Har Naturmennesket, Stenaldermanden, for Tusinder af Aar siden, vist sine Evner og Kræfter ved at sætte sig et Mindesmærke — Kæmpehøjen »Laadenhøv« — til varigt Skue for Efterslægten, har, som et Udslag af Naturens Luner, Lynet ogsaa sat sit Mærke i »Laadenhøv«. Under et heftigt Tordenvejr for godt 50 Aar siden slog Lynet ned i Jættestuens største Overligger, en mægtig Sten, der maaler sine 4 Meter i Omfang, og kløvede denne som et Stykke Brænde — et skraat Hug paa 2 Meter gennem Stenen — et Symbol paa Naturens Kræfter.

Den oplyste Bondefogeds Tanker og Følelser om den nye Bondeslægt, der voksede op, kan muligt defineres i Arne Paasches lille Digt:

Dit Sind flyver altid saa viden omkring,
det er som du glemmer de nære Ting;
du drømmer om Lande i Syd og Nord
og ser ikke Skønheden, hvor du boer.

TRÆK FRA SAMSØ UNDER ENGELSKKRIGEN

1807—14

Af BENT RASMUSSEN

Vi har tidligere i årbogen læst om Kyholms historie i de tre perioder, øen har haft betydning og været beboet, nemlig 1709—11 (pesthus), 1801—15 (krigshavn) og 1831—57 (karantænetiden). Men i denne artikel skal omtales tiden og livet på Samsø i tidsrummet 1807—14.

Skanser var opført på Kyholm, Lilleøre, Besser rev, ved Ballen og skoven.

I 1801 havde englænderne taget den danske flåde i København. Senere blev der udstedt opfordring til at »støde penge sammen«, så der kunne købes nogle få koffardiskibe, som skulle udrustes til krigsbrug. Opfordringen blev så godt efterkommet, at man kunne udruste en lille flaade. Det blev dens opgave at hjælpe danske handelsskibe fra at falde i englændernes hænder samt at opsnappe deres handelsskibe, når de passerede danske farvande, eller angribe engelske krigsskibe, når de viste sig enkeltvis. Den engelske flåde opholdt sig mest i Kattegats sydlige farvande — mellem Mols og Sjælland, hvor de bedst kunne kontrollere de skibe, som ville passere Store- og Lillebælt.

Den danske krigskancelli frygtede, at englænderne ville bemægtige sig Samsø, da Langør havn kunne afgive en god station for flåden i Kattegat. Kyholm havde på dette tidspunkt kun en besætning på 40 mand. Det blev så besluttet, at samsingerne skulle danne et hjemmeværn til øens forsvar, og en sommer- eller forårsdag i 1808 ankom der nogle officerer og underofficerer til

uddannelse af mandskabet. Alle øens mandfolk fra 17—60 år fik ordre til at møde til session i Onsbjerg. Alle, der havde blot et nogenlunde helbred og ikke var krøblinger, blev udskrevne. Sessionen forløb hurtigt; der var ikke noget med at tage klæderne af for at blive synet. Sessionsherrerne skrev med kridt på vedkommendes ryg, hvilken våbenart, han var taget til, og hvis han ønskede at vide besked, kunne han tage trøjen af for at se, hvad slags soldat, han skulle være. De yngste blev udskrevet til infanterister, ryttere og ridende artillerister, medens de ældre blev taget til fæstningsartillerister — de skulle gøre tjeneste i skanserne. De, der var over 45 år, blev »pigmænd«.

Dagen efter måtte alle de udskrevne møde i Vadstrupgård for at sværge troskabsed til kongen. Her var nemlig stabskvarteret, hvor major Tidemand, der var øverstbefalende, boede. Et par år senere rejste Tidemand. Han afløstes af major Moltke (senere general under treårskrigen 1848—49—50). Han flyttede stabskvarteret til Ørby i nuværende Børge Hansens gård.

Våben og uniformer udleveredes. De var mere glansfulde end de nuværende. Infanteristerne fik blå frakker med hvide opslag og rabatter, artilleriet og rytterne blå frakker med røde opslag og rabatter. »Pigmændene« fik ingen uniformer, og som våben udstyredes de med en 2—3 alen lang kæp med en jernpig i enden — deraf navnet.

Bønderne og herregårdene måtte levere heste til rytterne og til dels til det ridende artilleri, som bestod af 12 kanoner med bespænding — og kun til 2 kanoner bragtes heste med fra Jylland.

Der blev oprettet observationsposter på »Dyret«, »Kolhøj« og »Ormehoved«. Om dagen signalerede man med flag og om natten med blus, når der var noget på færde på havet. Et flag eller 1 blus betød, at alle mand skulle holde sig parat til udrykning. To flag eller 2 blus, om fjendtlige skibe nærmede sig, så skulle soldaterne møde på deres alarmplads: infanteriet ved Besser kirke og artilleriet ved Tranebjerg møllebakke. Tre flag eller 3 blus betød, at fjenden gjorde landgang; så skulle hele styrken møde på det ved andet signal angivne sted.

Det fredelige Samsø blev på denne måde som en fæstning. Sam-

tidig med, at de skulle have vagttjeneste, skulle de oplæres i kri-gerhåndværket.

Mange af underofficererne var holstenere, og de hersede skrappt med samsingerne. Ofte måtte de smage den flade klinge på ryg-stykkerne, nogle måtte »løbe spidsrod«. Denne frygtelige afstraf-felse bestod i, at synderen med nøgen ryg skulle passere mellem to rækker af kammeraterne, der var bevæbnede med stokke, som de skulle hugge løs på ham med. Foran og bagved ham gik en mand med fældet bajonet, så han kunne ikke ved i hast at løbe gennem rækkerne hurtig få ende på pinen, men måtte gaa i den takt, som musikken angav. Det kunne heller ikke hjælpe ham, at han havde gode venner mellem dem; thi hvis de ikke huggede til af alle kræfter, kunne de selv risikere en omgang spidsrod eller stokkeprygl. Underofficerer så til, at alt gik programmæssigt. Delikventen var efter en sådan afstraffelse ødelagt i ryggen for mange dage, men måtte alligevel udføre sin tjeneste.

Infanteriet bestod af tre kompagnier, nemlig et jægerkompagni og to musquettekompagnier. Fæstningsartilleristerne havde deres faste kvarter i skanserne, hvor der var opført barakker til dem. De andre soldater var indkvarteret rundt om i bøndergårdene. Det var en hård belastning, da der ofte lå 10 mand i én gård. Kvartererne skiftede også tit. »Pigmændene« blev derimod boende i deres hjem. De benyttedes nemlig kun til telegraftjeneste eller til kystvagter i nærheden af deres hjem. »Pigmændene« stod under kommando af forpagter Bille på Bisgård. De fik ingen løn. De andre Samsø-soldater fik lønning: Infanteristerne 2 mark 4 skil-ling (c. 75 øre), artilleri og rytteri 2 mark 9 skilling (c. 85 øre), alt pr. 5. dag, samt et 8 pounds (4 kg) rugbrød. Brødene blev leve-ret fra et bageri på Klejstrupgård. Øl blev købt på Sauerholm, hvor pastor Hammer i Kolby, senere provst i Besser, havde anlagt et bryggeri.

De vagter, der var at gøre, var dels rundt om på øen uden for vagtstuer og officerernes bopæle, dels ved krudttårnet (våbenhuset i Onsbjerg kirke) og artilleriparken (ved Tranebjerg kirkegård); men navnlig var der naturligvis vagter ved skanserne, navnlig ved Langør havn og Kyholm sund, som man var bange for, at

engelskmændene skulle bemægtige sig. På den vestlige side var der ingen vagtposter, da fladvandet på denne side ikke tillod nogen bekvem landing.

Fra Sjælland var Samsø helt afskåret i de syv år; men til Jylland var passagen mindre farlig. Herfra skete også al tilførsel såvel af købmandsvarer som våben og ammunition. Man forstår, at alt dette gik ud over de fredelige sysler. Mange steder måtte kvinderne gøre alt markarbejdet; thi mændene havde nok at gøre med vagttjeneste og pudsning af våben.

Et par år efter krigens udbrud — i 1810 — ankom 400 mand af fynske regiment, hvoraf mange var jyder, samt en eskadron af husarer. Størstedelen var syge, da de kom, så der måtte indrettes lazaret i flere gårde i Besser, ligesom en militærlæge, der var fulgt med herover, etablerede et apotek i Besser (Lindegården).

Husarerne var hele tiden indkvarterede i Ørby; og de brugtes mest til ordonnanstjeneste. Det fortælles, at husarerne var til stor gene for ørbyerne — ja, en mand solgte sin gård af den grund og flyttede til det fredelige Permelille.

Af egentlige krigsbedrifter forefaldt der kun én — og den forløb uden blodsudgydelse. Et stort, engelsk krigsskib løb indenfor Kyholm og styrede mod Langør; men det forsvandt igen, da kanoerne fra Kyholm løsnede ild imod det; og så dampede det ud igen. Det fortæltes, at det fik sit rør skudt bort — men.

De øvrige bedrifter, som englænderne udførte, var kun smådrillerier og fourageringsekspeditioner. En mørk nat listede englænderne trods vagt og skanse ind til Ballen og tog de småfartøjer, som lå der, førte dem med ud på havet, hvor de opbrændte dem som et storslået fyrværkeri, hvilket folk fra land — ikke mindst ejerne og vagterne — så til med sorg og harme.

Ofte kom nogle englændere i land for at rekvirere fetallie, navnlig mælk, og i frugttiden æbler og pærer; men de betalte altid ærligt og redeligt for varerne. Engang, da de kom tilbage fra en sådan ekspedition, traf de en dreng, der kom bærende med to spande mælk i et åg over skulderen. De tog dreng og spande med ud til skibet, tømte spandene og fyldte dem med flæsk, hvorpå de

satte drengen i land nede ved skoven (Brattingsborg). Til gengæld for strandhugsten ved Ballen, nappede samsingerne en dag en engelsk matros, der ikke var kommet med ud til skibet, idet en pige havde opholdt ham — eller omvendt. Fangen førtes til vagtstuen ved Permelille, hvor der var bryllup. Det fortaltes, at alle bryllupsgæsterne var henne at se på fangen, da de efter middagen skulle »gå i byen«; tale med ham kunne de ikke — men bryllups-mad fik han!

Hvorfor tog englænderne ikke Samsø, men i stedet for i 1809 erobrede Anholt og satte sig fast der? Spørgsmålet kan sikkert besvares derhen, at Anholt var let at holde, medens der ville kræves en del soldater såvel til at erobre Samsø som til at holde den, og ret mange kunne de næppe undvære, da de jo lå i krig med Frankrig.

Da krigen sluttede med freden i Kiel 1814, fik samsingerne ordre til at møde ved Langør for at aflevere deres våben, medens de andre soldater blev hjemsendt fra deres garnison. Enkelte blev herovre og giftede sig — adskillige navne vidner herom. Andre rejste og efterlod svigtede samsøpiger, hvad adskillige »lejemåls-sager« vidner om. I øvrigt var forholdet godt mellem samsingerne og soldater, når undtages husarerne og ørbyerne.

Kapere.

Under krigen var der af det kongelige cancelli udstedt kaperbreve til forskellige danske kaptajner med autorisation fra dansk side til at kapre eller opbringe fjendtlige skibe samt eventuelt neutrale skibe, der førte krigskontrabande eller last, som tilhørte fjenden. Kaperkaptajnen skulle svare en afgift til staten af det opbragte. Det var et spændende job, der hurtigt kunne bringe sine udøvere til stor rigdom; men det kunne lige saa let bringe døden.

Først ved Pariserdeklarationen af 1856 blev det bestemt, at kaperi er og skal være forbudt.

En af kaperkaptajnerne var *Christen Overgaard*. Han havde bopæl på Sejro, hvor hans kone Oline ofte gik i angst og spænding for, hvordan det nu gik hendes mand. Han og hans kaper-gaster (medhjælperne) havde erobret flere engelske forsyningskibe

og havde tjent store penge herpå; men den engelske flåde havde også opmærksomheden henvendt på dette kaperfartøj, der opererede mellem Sejrø, Røsnæs, Samsø og Kyholm.

På en jagt efter et engelsk koffardiskib (handelsskib) indhentede skæbnen ham. Kaperskibet blev skarpt forfulgt af et engelsk krigsskib. Overgård lod hejse hvidt flag som tegn på overgivelse; men englænderen var så tæt inde på O.s skude, at den blev sejlet ned. Senere drev Overgårds lig i land ud for Holmegård på Sildeballe, hvor en fisker fandt liget, da han skulle ud at røgte garn. Han blev begravet ved det nordvestre hjørne af Besser kirketårn. Hans hustru lod her indmure en marmorplade — af hvidt marmor. Øverst på denne plade er indhugget to hænder i ophøjet billedhuggerarbejde, gribende efter hinanden i bøn, og nedenunder følgende inskription:

Vi samles igjen
 ædle Christen Overgaard!
 hvis Kjærlighed til Fædrelandet var
 ligesaa høit indpræget i det hulde
 Hjerte, som Ægteskab og
 Bestandighed i Venskab. Uopfordret
 vilde Du hævde Din Stands Ære, men
 blev et uskyldigt Offer for fjendtlig
 Niddingsfærd.
 Dog Gud lønner
 og Dine Efterlevende skjønner
 Din Daad.
 Fred med Din Aske.
 Født den 28. Februar 1777
 Død den 8. Juli 1810
 Oline.

Jens Fausing:

Fredagen d. 30. november 1810 spredtes det rygte som en løbeild, at Sara i Agerup var fundet myrdet i sit lille hus, der lå på nuværende gårdejer Kl. Bagge Holms ejendom i havens nordlige udgang ved fægangen.

Sara Jørgensdatter var født 17. maj i samme hus, idet faderen, Jørgen Hansen, og hustru havde været husmandsfolk under ejendommen, der da var »mensalgård«. I sine unge dage havde

hun en stor hjertesorg, idet hendes kæreste svigtede hende efter at have besøvet en anden; og fra den stund var hun meget indsluttet — kom over på gården engang imellem i mørkningen, når hun manglede et eller andet; thi med folkene på gården stod hun på en fortrolig fod. Skete det en gang imellem, at hun gik bort fra sit hjem, skete det altid i mørkningen, så hun må vel have været det, man kalder folkesky. Hun spandt og vævede en del for de to gårde i Agerup, og mulig syede hun også lidt. Da hun var meget spaorsommelig, blev hun anset for at have en del skillinger på kistebunden. I flere år havde hun benyttet en husmand i Østerby til at hjælpe sig med arbejder, hun ikke selv kunne udrette, såsom vedligeholdelse af huset. I november 1810 traf hun aftale med husmanden om på en bestemt dag at få udført et arbejde. Han, der gjorde tjeneste som artillerist, blev netop tilsagt at møde på vagt den dag, da han havde lovet at komme hen til hende. Husmandens kone havde den dag et ærinde til Alstrup; og da hun gik hjem fra Alstrup, kom hun i tanker om, da hun gik forbi Agerup, at gå ind til Sara for at fortælle hende, hvorfor manden blev borte. Da døren var aflåset, bankede hun på; men hvor meget hun end bankede, kom ingen Sara. Da det syntes hende besynderligt, kiggede hun ind ad vinduet, og hun så da, at Sara lå bøjet over ildstedet og med blodigt hoved.

Konen løb med stor angst over i gården og fortalte, hvad hun havde set. Nogle af gårdens folk fik brækket døren op; og de fandt den stakkels pige liggende livløs og aldeles kold ved skorstenen. Sagen blev straks meldt til birkedommer Lars Petersen, Brundby, der hurtigt kom tilstede, tog liget i øjesyn, og undersøgelse foretoges. Af dødsattesten ved retten fremgår følgende:

»Den ugifte Sara Jørgens Dtr. havde et Huus i Agerup. Hun fandtes om fredagen d. 30. Novb. myrdet i sit Huus i bemeldte Agerup med 8te Saar i Hovedet, 2 Knivstik i Halsen, et Led næsten afskaaret af en Finger og et dybt Saar i den ene Haand. Under hende, til venstre Side, laa en Ildtang, og til højre en Lysevæge, som havde været tændt. Pengene fandtes røvede, men ellers Husets Boe urørt.«

Hun opføres som 45 år gl. og begravedes den 4. decbr. på Besser kirkegård.

Birkedommeren holdt straks forhør over naboerne, som alle havde deres alibi i orden. Ingen havde set Sara den foregående dag, nemlig d. 29. novbr., men derimod var der nogle, der aftenen forud igen (28. novbr.) havde set lys hos hende og antaget, at der var nogen hos hende; men hvem det havde været, vidste de ikke.

Folk gisnede naturligvis om, hvem morderen kunne være. Nogle folk i Besser kom i tanker om, at de en af de foregående dage havde set en Kyholm-soldat med blod på bukserne, og herom blev gjort anmeldelse til øvrigheden.

Birkedommer Petersen skikkede bud herom til kommandanten på Kyholm, artillerikaptajn V. Wachtels, som sammen med sin kone afhørte soldaterne, der havde haft landlov og været i Besser. Soldaten Jens Fausing kom med forskellige udflugter, udviklede sig i forskellige modsigelser, så V. Wachtels lod ham anholde og transportere til vagthuset i Onsbjerg (nuv. Arne Christensens hus på Østregade).

Jens Fausing var fra landsbyen Fausing mellem Århus og Randers. Han havde gennemgået rekruttskolen ved fynske infanteriregiment i Fredericia og blev derefter udkommanderet til at gøre tjeneste på Kyholm, hvortil han ankom i 1805, så han nu havde været 5 år på Kyholm; og var derfor — som de andre fra Kyholm — blevet ret godt kendt på Samsø. Jens Fausing havde ifl. sit generalieblad ikke hidtil gjort sig skyldig i nogen større forseelse. Han var ikke godt lidt af kammeraterne. Folk, der engang havde talt med ham, undgik ham på grund af hans væsen og skumle udseende.

Under det første forhør forklarede han, i overensstemmelse med de andre soldater, at han med nogle af de andre soldater fra Kyholm under orlov fra tjenesten på Kyholm var taget til Samsø med en båd, som havde sat dem i land på Besser rev nær Stenskov; men da de om eftermiddagen ville sejle tilbage igen, havde der rejst sig en storm, så det var umuligt at komme til søs. De måtte derfor gå til Besser igen for at søge nattekvarter.

Da de kom til Besser gik han fra dem for at søge nattekvarter i Østerby, da han ingen kendte i Besser.

Det blev af andre under et senere forhør oplyst, at Jens Fausing virkelig havde været i Østerby og været inde på »Østerholm« og bedt om at måtte ligge der om natten. Det blev nægtet ham, da konen var ene på gården; og hun var bange for den skummelt udseende person. Dette var passeret lidt efter, at det var blevet mørkt. Fra det tidspunkt til næste formiddag var der ingen, der havde set noget til ham. Han kom med nogle svævende forklaringer; men der var ikke hold i dem.

Næste formiddag kom han ind i et værtshus i Besser, hvor hans kammerater sad og spillede kort. De vidnede: Da Fausing trådte ind, sagde en af os: Nej, hvor er du blodig på dine bukser. Jens Fausing skyndte sig ud og vadskede blodet af i en nærliggende møddingspøl. Da han kom ind fortalte han, at hans næse var sprungen op at bløde, og det var derfra blodet stammede.

Længere kom man i lang tid ikke. Mistanken mod ham forstærkedes, da det blev oplyst, at han, der ellers aldrig havde videre penge eller ville give ud på kammeraterne, trakteredede med drikkevarer. Endelig kom et rygte, som ikke synes at have noget på sig: at han havde været kæreste med den myrdede Sara.

Han vedblev i forhør efter forhør at fralægge sig skylden, så birkedommer Petersen fik en forhørsdommer til at komme til øen og fortsætte forhørene. Det lykkedes denne at få ham til at bekende, at han virkelig havde myrdet Sara Jørgensdatter med en kniv og derpå taget hendes penge.

Efter at have bekendt sin forbrydelse forsøgte han at trække en anden med i sagen, idet han angav en samsøsoldat som sin medskyldige. Denne blev arresteret, men blev straks efter frigivet, da hans uskyld blev tilstrækkeligt oplyst.

Dommen lød på, at Jens Fausing skulle halshugges og lægges på stejle, samt at hans hoved skulle sættes på en stage.

Henrettelsen blev bestemt til d. 14. juni 1811, som var en torsdag, den sædvanlige retsdag på Samsø.

For ikke at gå glip af det spændende »skuespil«, strømmede folk allerede fra morgenstunden til Onsbjerg, hvor de samledes uden for arresten på Østre gade. Der var mødt i hundredvis af mænd, kvinder og børn, så den talrige vagt af husarer og infanteri, der

skulle danne spalier omkring synderen, da processionen skulle begynde, måtte skaffe »luft« i gaden.

Så drog da soldaterne med Jens Fausing imellem sig og med alle de fremmødte ad vejen mod Sælvig ud til Jens Hjulmands gård — nuværende ejer Arthur Jensen, »Lykkestrupgård«.

Da man nærmede sig, kunne man på bakken nordvest for gården se det oprejste skafot. Indtil da skal Jens Fausing have gået strunk, men da han fik øje på skafottet, gik en rystelse igennem ham. Stadig kom man nærmere — nu kastede han sin hue ud over mængden.

Provst Hammer trådte til og fulgtes med delikventen op ad bakken til retterstedet, talende til ham, og sluttede først, da de stod for skafottet. Fausing lagde nu hovedet på blokken, og mestermanden fra Århus stod parat til at udføre sit hverv. Pastor Hammer bad Fadervor, og det siges, at da han kom til ordene: »Ske din vilje«, faldt hovedet fra kroppen. En mand løb frem med en spølkumme (en hankeløs kop) for at opsamle noget af blodet, som skulle være »godt for en syg datter af drikke« — om det hjalp, vides ikke.

Skarpretteren lagde derefter kroppen på stejle og hovedet på stage. Langsomt skiltes den store forsamling med et uhyggeligt minde rigere.

Banken kaldes stadig Fausingbanken.

L I T T E R A T U R:

Kirkeprotokol
Kyholms historie
Retshistorie
Mundtlig overlevering m. m.

OM SÆBYGÅRDS FÆSTEVÆSEN

Af M. A. EBBESEN

Sæbygård i Holbæk amt er en af vore ældste herregårde. Vi véd, at Esbern Snare har ejet den. Fr. Hammerich skriver i sin bog »Danmark i Valdemarernes Tid«, at her døde han, »idet han på sin nybygte »Sæbygård« faldt ned ad en Trappe og brækkede Halsen mod en Møllesteen«. Men hvor stor en rolle, gården har spillet i Esbern Snares liv, véd vi meget lidt om. Det er sandsynligt, at han har haft sit egentlige hjem på den stærke borg, han lod opføre ved Hærvig (Kalundborg Fjord). Her byggede han tillige den smukke kirke; men iøvrigt var han også udset til at overtage fædrenegården i Fjenneslevlille, der ikke som det andet af Hvidernes gods på Sorøegnen blev skænket til Sorø Kloster.

Det er også meget lidt, vi véd om Sæbygårds jordtilliggende på Esbern Snares tid; men det var ganske givet ikke så stort som i senere tider. På Valdemarernes tid var de fleste bønder endnu frie adelsbønder, og netop på denne egn var der flere andre storgårde. Det var vel heller ikke blot for at forøge sit jordegods, Esbern byggede gården. Den skulle være et led i Danmarks forsvarssystem. Her var et strategisk punkt, hvorfra man kunne beherske adgangen til det indre Sjælland. Fra gården var der frit udsyn over den store Tissø, og det ville herefter blive vanskeligt for en fjende ubemærket at sejle over denne og forcere Hallebyåen.

Som bekendt kom Esbern Snares efterkommere i strid med kongeslægten, hvilket førte til, at Kalundborg i 1262 blev inddraget under kronen. Om Sæbygård også ved den lejlighed kom under kronen, vides ikke; men i så fald må den være kommet i privat-eje igen — måske ved pantsætning — for i 1376 mageskiftede fru

Elne, Per Broks datter, en trediedel af Sæby og Sæby Fang til dronning Margrethe, der iøvrigt indløste hele godset.

I de ufredstider, der fulgte efter Valdemarernes storhedstid, har sikkert flere og flere bønder søgt værn under borgen og givet deres jord til gengæld, og langt op i tiden blev andre gårde taget som pant for gæld, der ikke kunne betales. Endelig blev der naturligvis også på redelig vis købt en del gårde op, og andre blev mageskiftet med fjernere liggende gods. Der var en stadig stigning i jordarealet, til godset i 1700'erne nåede sin største udstrækning.

I følgende landsbyer havde Sæbygård ejendomsretten til de fleste gårde og huse: Sæby, Hallenslev, Høng, Finderup, Gierslev, Herredslev, Rye, Ougtved m. fl.

Af landsbyer, hvor kun en mindre del af bønderne hørte under Sæbygård, kan nævnes: Dalby, Gørlev, Bøstrup, Tjørnelunde, Nilløse, Skellebjerg, Kirkehelsing, Solbjerg, Aaserup, Sdr. Jernløse, Taagerup, Hammeldrup m. fl.

Da fæsteprotokollerne for Sæbygård er bevaret og findes på Landsarkivet i København, er det muligt at følge de ejendommers skæbne, der i 1700 årene og 1800 årene hørte under Sæbygård; men de første fæstebreve giver kun meget få oplysninger ud over ejernes og fæsternes data og en henstilling til sidstnævnte om at svare sin landgilde efter jordebogen, rette sig efter de kgl. forordninger, gøre sit arbejde forsvarligt og holde jord og bygninger i god stand, o. s. v.

Det er derfor en undtagelse, når der i et fæstebrev til gmd. Christen Krag i Gierslev, d. 20.—1.—1703, gives en hel oversigt over gårdens marker. Det ses af denne oversigt, at Gierslevs jorder var inddelt i tre vange: Løvevangen, Blæsingevangen og Råmosevangen. Vangene var igen inddelt i åse, og disse igen i agre. Følgende åse nævnes:

A. *Løvevangen*: Labjerre, Møllebjerg i solsiden, Gromsbjerre, Grønnebjerre, Holmager, Tjørnager.

B. *Blæsingevangen*: Holmene (vesten), Troldevråen (sønden), Fruerstien, Siebjerre (østen), Ledet, Oenlesbjerre, Bondebjerre, Slagelsevej, Giersbjerre, Toftager, Piledamsager, Leerager, Holmen, Ørslevvrå, Klockestrenge.

C. *Råmosevangen*: Grydebjerre, Østenbys, Maglehøj, Ringelbjerre, Svansemosen, Tjørnager, Kirkeager, Røllikeholm, Snarager, Bareager, Lodbjerre, Fyrstenbjerre, Steensager, Lundager og Grydebjerre.

Grunden til, at jorderne i dette tilfælde opremses, er, at Christen Krag's fæstegård udstykkedes i to gårde. Begge gårdenes jorder er medtaget i ovenst. fortegnelse. I fæsteprotokollen oplyses, hvor mange agre den enkelte gård har i de nævnte åse, og hvor mange skæpper land, de måler.

Det kunne være interessant at få oplysninger om hoveriets størrelse; men man skal temmelig langt op i tiden, før fæsteprotokollerne oplyser noget reelt. Følgende fæstebrev er fra Gierslev 1762:

»Sophia Hedeveg, Grevinde af Rantzau, Aastrup og Søebygaard kien-des og herved tilstaar at have stæd og fæst, saasom jeg herved stæder og fæster til ungarl Jens Pedersen den Gaard i Gierslev Sogn og Bye, som Christen Nielsen sidst beboede og fradøde, hvis enke han ægter, hvilken gaard, som efter nye matricul staar for Hartkorn, Ager og Eng: 7 Tdr., 5 Skpr., 2 Fjkr. og 1½ Alb. med al dens rette Tilliggende i Mark og By, intet udtagen, fornefnte Jens Pedersen sin Livstid maa have, bruge og i Fæste beholde, saalænge han deraf betaler alle ordinaire og extraordinare loughlige Skatter og Paabudde, som nu ere eller herefter allernaadigst vorder paabudne, rigtigt til sine Forfalds Terminer uden Restance og i rette Tider yder den sædvanlige Landgilde efter Jordebogen, som med Opbuddene iberegnet er: Rug: 1 Td., 2 Fjk., Biug: 3 Tdr. 7 Skpr. 3½ Fjkr. Havre: 1 Td. 3 Fjk., 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns og 20 Æg. Holder Gaardens Bygninger og Besætning altid i god Stand og samme aarlig forbedrer, saaledes at begge Delene altid ved uvildige Mænds Syn forsvarlig kan crages. Dørker og giøder Jorden tilbørlig, og intet af Gaardens tilliggende Herligheder til andre bortleyer, bortlaaner eller paa nogen Maade lader frakomme, ej heller selv samme Gaardens Tilliggende til Upligt bruger. Gjør aarlig en kjørende Kjøbenhavnsrejse, naar han derom bliver tilsagt, slaar og høster Hø i Lunden og i Aamosen i Hallebyore tillige med de andre frie Bønder, og derforuden i Stæden for andet Hoverie betaler Jens Pedersen til Søebygaard aarlig 6 Rdlr. udi tvende Terminer, Paaske og Michaelii, hver Gang med Halvdelen. Iøvrigt retter og forholder han sig efter Hans Kgl. Maysts. Lov og Forordninger. Er sit Herskab og deres holdende Forvalter hørig og lydlig, alt under dette Fæstes Forbrydelse. Til Indfæstning er betalt 33 Rdlr.,

som jeg selv haver imodtaget. Dette til Bekræftelse under min Haand og Zignet.

Datum Sæbygaard, d. 4. November 1762.

S. H. R.«

Det, der gør foranstående fæstebrev interessant, er den kendsgerning, at Sæbygård allerede i 1762 har indskrænket hoveriet for en Gierslevbonde (og flere andre »frie bønder«) til en kørende københavnsrejse, samt deltagelse i høbjergningen. »Lunden« vest for Tissø, og især Hallebyore, lå så langt fra Gierslev, at man dårligt kan tænke sig, at de bønder, der deltog i høsletten, kørte hjem om aftenen. Det var jo i den varme sommertid, og høbjergningen er vel foregået på samme måde som i marskegnene i Sønderjylland, hvor man i de lune sommernætter sov under en omvendt vognfading og begyndte at slå tidligt om morgenen, mens duggen lå i græsset; det lettede arbejdet meget. Derfor kunne man benytte de bønder, der boede længst borte, til dette arbejde. Bemærkningen om, at fæsteren ægter den tidligere fæsters enke, er ikke ualmindelig i fæstebreve.

Selv om Jens Pedersen måtte yde de 6 Rdlr. årlig for at være fri for det øvrige hoveri, var han adskilligt bedre stillet end Gmd. Niels Jensen i Sæby, der den 11. juni 1784 gik ind på at yde følgende hoveri i henhold til hans fæstebrev:

a. »Hovmarken, som bestaar af 11 Kobler, hvert omtrent paa 48 Tdr. Land, skal til næstkommende Foraar blive inddelt i 70 lige store Lodder. En saadan Lod (altså godt $7\frac{1}{2}$ tdr. land) skal Fæsteren aarligt imellem Hø- og Kornhøsten rispe eller lægge (opkradse eller finharve). En dito skal han pløje og saa med Vintersæd. Om Foraaret skal han lægge to Lodder til Byg, pløje og saa en Lod til Havre og pløje og saa de to Lodder til Byg. (Det vil altså sige, at en bonde skulle forårsbehandle og tilså $22\frac{1}{2}$ tdr. land.)

b. Hvad Lodder Fæsteren som ommeldt har pløjet og saet, da mejer, river, binder og bringer han tilligemed sine Naboer i Byen på Sted i Laden.

c. Han slaar, river og indbjærger paa Stænget sin Andel af Høet fra Gaardens Marker, Hallebyore og Lunden.

d. Han udfører og adspredter tillige med de øvrige Gaardbeboere Gaardens Gødning.

e. Han afgiver 8 Gange en Karl eller Husmand til at grave Grøfter,

læsse Steen, lukke Gjærder etc. — 8 Gange en før Pige eller Kone til at rense Korn, kjøre Harve, rive Enge etc. — 8 Gange en Dreng eller Pige, som kan tjene Murermeister og Tækkemand, skovle Gaarden, samle Steen af Marken etc. — 8 Gange en Vogn, som kjøres af et Bud, om forlanges, til at kjøre Steene af Marken, fylde Veje etc. og leverer aarlig ti gode Læs Steen til Steengjærderne omkring Hovmarkerne her ved Gaarden.

f. Fra 1. September til 1. Maj afgiver han hver 6. Dag eller ugentlig en Karl til at tærsk.

g. Han forretter aarlig een Kjøbenhavnsrejse og 6 Rejser til Callundborg med Korn, etc. 6 Rejser til Hallebyore efter Brænde og Gjærdsel, som den, der kjører Vognen, skal hugge. Ved de i denne Post benævnte Rejser maa Fæsteren ikke vægre sig ved at tage Læs, saavel hen som tilbage. Mere end det her anførte Hovarbejde, som tager sin Begyndelse fra 1. Maj 1785, skal ikke blive krævet af Fæsteren, med mindre Gud skulle hjemsøge med Ildebrand paa Gaarden, eller samme Sted skulle opføres nye Bygninger, hvorved Godsets Hjælp bliver uundværlig.«

Man tør nok antyde, at det var en tung byrde, der blev lagt på vedkommende gårdfæsters skuldre. Tænk, om alt dette arbejde blev gjort op i penge efter vor tids lønninger! Men herregårdene var ved at være i bekneb med deres arbejdes udførelse. De fæstere, der boede længst borte, var efter loven fri for hoveripligten, og derfor måtte byrderne blive større for de nærmestboende. Til sidst blev der så få virkeligt hoveripligtige bønder tilbage, at det blev en nødvendighed at skaffe anden arbejdskraft.

Herremanden greb da den udvej at oprette en hel del mindre ejendomme, hvis fæstere så skulle være hoveripligtige. Fra gammel tid havde det været gårdmændene, der sukkede under åget. Nu blev det en ny husmandsstand, der måtte træde til. I Sæby, Sæbyhøj, Hallenslev, Herredslev, Ougtvad, Wenteskov og flere andre steder dukkede der små husmandsbyer op.

Fæsteafgifterne af disse ejendomme var lidt uensartede. Både jordens godhed og fæsternes duelighed blev taget i betragtning. Afgiften blev i regelen ansat i sølvværdi, men krævedes i langt de fleste tilfælde erlagt som arbejdsydelse. Det mest almindelige var 52 dage om året (ugedagshusmænd), samt 4 høstdage og 6 ekstradage. For ekstradagene skulle der dog betales 6 skilling pr. dag. For de største og bedste ejendomme ydedes der indtil det dobbelte.

Mellem de folk, der beboede husene under godset, var der også en del håndværkere og folk med anden beskæftigelse. Snedker Johan Stahl i Sæby nød den særlige ære at betale hele sin afgift i rede penge, mens spillemand Jens Pedersen, Sæby, måtte erlægge 12 rdlr. og arbejde i 14 dage i høsten. Skrædder Hans Carlsen har sandsynligvis været en svækling, da det i hans fæstebrev forlangtes, at konen skulle møde til hoveri i stedet for manden.

I høsten måtte selv smeden møde på hovmarken, og den øvrige del af året var han forpligtet til at udføre gårdens smedearbejde forud for alt andet. Med smed Peder Frederiksen traf herremanden den overenskomst, at herremanden skulle levere gratis frugttræer til hans have mod, at smeden til gengæld betalte en rdlr. for hvert træ, der gik ud. Det var jo også en måde at fremme frugtavlens på. Herremanden har åbenbart ikke stolet for godt på smedens havebrugsinteresse

De, der tjente herremanden personligt, var altid bedst stillede. Kusken Jens Bondesen fik uden afgift et godt hus med jordlod, der gav græsning til en ko. Desuden modtog han 1 td. rug, 2 tdr. byg, et læs brænde og otte læs tørv fra Hallenslev mose. Blev han gammel i gårde, kunne han endvidere søge »Det Levitzauske Legat«.

Fæstevæsenet var tillige en slags alderdomsforsorg. Den nye fæster ægtede ofte enken efter den tidligere fæster og havde så den chance at gifte sig med en ung pige senere. Børn blev i fæstebrevene forpligtet til at sørge for deres forældre, hvis de overtog deres gård. Et tungt åg blev lagt på hjulmand Christen Nielsen i Hallenslev. Han havde ægtet enken efter den forrige fæster og blev i tilgift sat til at sørge for hendes forældre og en ældre søster. Den arme mand var dermed hårdt spændt for, men fik dog en nedsættelse i fæsteafgiften på 2 rdlr. og 4 mark, sålænge han ydede aftægten.

På utallige måder forstod herremanden at udnytte en situation. Da præstens avlskarl i Gierslev, Niels Jensen, stod og manglede et sted at bo, gjorde han akkord med godsejeren om at overtage en øde toft i Gierslev, hvor en af de udflyttede bøndergårde havde ligget. Men, som efterfølgende fæstebrev viser, forlangte godseje-

ren ikke alene en årlig afgift, men tillige ejendomsret til det hus, som Niels Jensen for sine egne penge lod bygge:

»Jeg Arnoldus Falkenskiold til Sødebygaard og underliggende gjør vitterligt at have stædt og fæst, ligesom jeg herved stæder og fæster til Ungkarl Niels Jensen af Gerslev en mig tilhørende øde Plads i Gierslef By, hvorpaa Lars Christensens Gaard før Udskiftningen har staaet. Hvilken Plads bemelte Niels Jensen maa føre sig selv til Nytte paa bedste Maade, han vil og kand, og da han derpaa for egen Regning vil opføre sig et Hus, har jeg accorderet ham Pladsen paa Livstid, og om han efterlader sig Kone, da hun ligeledes, for den aarlige Afgift af 2 Rdlr.; der tager sin Begyndelse fra afvigte Paaske. Men naar han og hans efterladte Enke begge ved Døden er afgangne, da hjemfalder Huset med Pladsen til mig eller efterkommende Ejere uden nogen Godtgørelse derfor at svare eller Paastand af Niels Jensens eller Enkes Arvinger. Naboer og Paarørende holder han tilbørlig Grand, at ingen Klager derover skal indløbe, der i saa Fald bliver paa hans An- og Tilsvær. Iøvrigt retter han sig efter Hans Kangl. Mayst.s Lov og Forordninger. Dette til Bekræftelse under min Haand og Segl.

Sødebygaard, d. 30. Maj 1796.

Falkenskiold.«

Trods den tidligere nye inddeling af herregårdsmarkerne og det dermed nærmere præciserede hoveri for hver enkelt gård, samt oprettelsen af de mange nye husmandsbrug, var herremanden stadig i bekneb med hensyn til arbejdskraft. Efterhånden blev bestemmelserne om hoveriet jo også strengere. Forannævnte godsejer, Arnoldus Falkenskiold, greb da til det middel at udlægge halvdelen af sin sædegårdsjord til nye bøndergårde, og endvidere opførte han på en del af Sæbygårds tilliggende to store parcelgårde. Den ene blev opkaldt efter ham selv (»Falkenhøj«). Den anden kaldte han »Frihedslund«.

Det hjalp; men nu var også Sæbygårds gods skrumpet betydeligt ind. At det også hjalp for de nærboende bønder, ses af følgende hoveribetingelser i et fæstebrev til gmd. Morten Christensen, Nye-avlsgården i Sæby, dateret d. 15.—11.—1818.

a. Fæsteren skulle høste, køre og stænge afgrøden af 3 tdr. land og selv no bånd til bindingen.

b. Fæsteren skulle slå, hjemføre og stænge høet fra 1 td. land og 6 læs hø fra Hallebyore.

c. Fæsteren skulle hvert år gøde 1 tdr. land, hvor det forlangtes.

d. Fæsteren skulle årligt transportere 25 tdr. byg eller 20 tdr. rug eller hvede 3 a 4 mil og tage læs med tilbage.

e. Fæsteren skulle årligt hugge, kløve og hjemføre en favn brænde af 6 kvarters længde fra skoven i Hallebyore.

f. Fæsteren skulle skove og hjemføre to læs gavntræ eller gærdsel fra samme skov.

Sammenligner man dette fæstebrev med Niels Jensens fra 1784, må man indrømme, at hoveriet nu var meget mere tåleligt.

Et kapitel for sig selv inden for fæstevæsenets historie er driften af godsets møller. Sæbygårds jordegods lå i en egn, hvor der efter sjællandske forhold er ret store vandløb, og det er naturligt, at ejerne også drog fordel heraf. I en periode drejede ikke mindre end tre vandmøller og et par vindmøller godsets kværne.

Rangle Mølle ved Halebyåen hørte egentlig under Dragsholm, men er i hvert fald én gang bortfæstet fra Sæbygård, nemlig i året 1878, da signeur Jens Lassen af Kalundborg overtog møllen efter hr. Bertel Svendsen Buchwald. Møllen takseredes da til 4 tdr. 1 skp. mølleskyld og 2 skpr. 1 alb. agers og engs hartkorn. Bygningerne bestod af 4 længer, et nyt møllehus med tre kværne, et perlegrynværk og en hollandsk sigte, samt et hus med stampeværk.

Det blev pålagt fæsteren at holde disse bygninger, der var vurderet i »Købstædernes Brandkasse« for 3440 kr., i god stand, samt vedligeholde dæmninger, bro, vandstue, stengærder, risgærder og led, så de til enhver tid kunne svare til et lovligt syn.

Ang. et særligt vænge udtales:

»Fæsteren overdrages paa Livstid Strids Møllévænge til Græsning. Ligesom han og maa benytte sig af Olden, som falder paa de derudi værende Bøge- og Egetræer, saa maa han ogsaa, om han samme forgodtbefinder, benytte sig af Holme, som derudi findes, og som han anser for tjenlige til Sæd. Foruden det endnu er har tilladt at have Møllevej igennem dette Vænge til det fælliges Overdrev, imod at Fæsteren selv bliver ansvarlig for den Skade, som ved disse Møllevoogne kunne findes paa Skoven, da ingen Skovudkørsel fra dette Vænge maa finde Sted, uden som af Herskabet er ordineret.«

Jens Lassen skulle altså have opsyn med, at der intet huggedes i Mølløvænget, og det nævnes i fæstebrevet, at han herfor fik fri gærdsel til alle sine vænger. I årlig afgift skulle han svare 250 rdl.; men møllerne havde også adskillige fordele, som bønderne ikke havde. De var således ikke stavnsbundne. I Buchwalds fæstebrev fra 1782 står: »Og hvad Børn Fæsteren auler paa dette Sted ere aldeles befriet for at pleje Fødestaunen ved Godset«. Lignende bemærkninger findes i flere fæstebreve vedr. møllerne. Møllerne tituleredes også Monsiur eller Signeur.

Også Strids Mølle ejedes af Sæbygård. Denne mølle bortfæstedes d. 21. juni 1712 til Jep Madsen. Den tidligere fæster, Karen Pedersdatter, havde ladet møllen forfalde, hvorfor Jep Madsen fik tilkendt følgende reparationsmateriale: »En Eg liggende Norden Lermarken, en Eg paa Agrene i Mølløvænget og en Eg i Askehaugen i Båstrup Vænge.« Det lyder ikke af meget, men får mere vægt, når det oplyses, at de ege, der udpegedes til møllens istandsættelse, var på hver 40 læs. Jep Madsen evnede ikke at sætte Møllen i stand, for allerede d. 29. december samme år bortfæstedes den til Peder Kragsgaard, Kalundborg, der lovedes fritagelse for landgilde i tre år, fritagelse for indfæstning og yderligere en del tømmer, hvis han ville sætte møllen i stand.

Møllen må på det tidspunkt have været meget forfalden, for heller ikke Peder Krogsgaard evnede at rette den op. Han forlod den i 1716, og nu fik herremanden fat på en mand, der havde forstand på sagerne, nemlig Bo Jensen fra Bregentved mølle; men så måtte godsejeren også levere følgende færdige materialer:

A. Til dæmninger og stigbord.

50 alen bøgefodstykker 12×8 tom.

50 alen egeledere 7×8 tom.

24 stolper, 4 alen lange, ordin. tykkelse, 12 bøgesværffødder af tykkelse og længde som opstandere.

24 egestivere, 3 alen.

20 bøgegrundplanker a 4 alen.

10 bøgegrundplanker a 6 alen.

18 egeplanker til stigbord.

6 stykker eg til stigbord.

- B. Til møllehusenes og kværnenes bygning. (6 fag).
36 alen egeledere.
14 stk. 6 alens stolper.
24 løsholter.
6 tylvter 5 alens brædder til klædningstræ til melkister og møllestenskasser.
12 lispund jern.
- C. Til stuehuset (8 fag).
18 stolper.
16 løsholter.
18 sparrer.
10 tylvter 5 $\frac{1}{2}$ alens brædder.
1 tylvt sværlægter.
10 tylvter skrålægter.
- D. Træ til 7 fag bryggerslænge.
E. Træ til 10 fag ladegård.

Møllen blev altså nu genopført fra grunden, og et hus som herefter benævnes Stridsmøllehus, men intet havde med møllen at gøre, er formodentlig rester af den gamle mølle.

Bo Jensen må have gjort sine sager godt, for da en anden af godsets møller i 1742 skulle ombygges, blev han betroet arbejdet, og Henrich Werner Diepenbrock overtog Strids mølle. Han afstod den i 1748 til Marius Was, der kun havde den til 1750. Derefter bortfæstedes møllen til Christen Jørgensen, der drev den, til den i 1780 blev overdraget til Rasmus Vesseltoft. Strids mølle var i de tider godsets bedste mølle. Til møllen hørte Trompetervænget, en ret anelig skov.

Både Rangle mølle og Strids mølle er beliggende ved Hallebyens øvre løb, altså ved tilløbet til Tissø, hvor der er rigeligt fald; men godset ejede også en mølle ved afløbet fra Tissø, nemlig Augerup eller Aagerup vandmølle. Her var der rigeligt med vand, men kun lidt fald, så en opstemning af vandet bevirkede oversvømmelse af store arealer. Da Augerup mølle d. 16. februar 1734 bortfæstedes til Adrian Christoffersen efter møller Lars Larsons afgang, indføjedes følgende passus i fæstebrevet: »For at

Herskabet kan være forvisset om, at Stigbordene i tiden 1. Maj — Sct. Hans er aabne Dag og Nat, skal Stigbordene første Maj forsegles af Ridefogeden«. Så var mølleren ikke fristet til at bruge vandkraften i nattetimerne.

Alligevel var opstemningen til stor gene for bagved liggende jorder og måske ikke mindst for tørveskæret i den store Hallenslev mose. I 1741 overvejede man at nedlægge vandmøllen i Aagerup og i stedet lade kunderne betjene af den sammesteds beliggende vejrmølle. At man også gjorde alvor af det, ses af fæstebrevet til Henrich Werner Diepenbroch af 5. april 1748, idet fæstebrevet kun angår vejrmøllen, men med bemærkning om, at fæstemålet også skal gælde vandmøllen, hvis man igen skulle komme i tanker om at sætte den i stand.

Vandmøllen blev istandsat og bortfæstet i 1778 til Hans Jacob Kofoed sammen med vejrmøllen. Det nævnes i fæstebrevet, at den nu var restaureret og bestod af følgende bygninger: »Den østre Længe, hvori tvende Vandkværne findes med Steene og Tilbehør, 18 Fag Stuehus indrettet til en Skænkestue, en Dagligstue og et fuldkomment Gjæstekammer med Kjøkken og Spisekammer, samt 4 Fag til Port. Den nordre Længe er 10 Fag til Stald. Den vestre Længe 6 Fag til Bryggershus, og en aparte Længe, hvori en Vandkværn og en Stampe med Tilbehør — bestaaende af fire Fag, samt en Vejrmølle med Steene og Tilbehør.« Mølleren skulle også overtage kroholdsprivilegiet.

Da der manglede en længe i, at gårdrummet var helt indhegnet af bygninger, fik mølleren løfte på de fornødne stolper fra Sæbygårds skov, hvis han ville opføre en sådan længe. Med hensyn til vandstanden skulle han i de første tyve år have alle goldsluser optrukne i tiden 1. maj—1. juli, og hvis dette ikke blev overholdt, skulle han erstatte herskabet den »deraf flydende Hazard og Skade«.

Det vil føre for vidt her at gengive alle de bestemmelser, der var før møllernes brug og for de skiftende fæstere. Det vil ligeledes være for vidtløftet at komme ind på en udtømmende udredning af møllernes og fæstebøndernes lange navnerækker. Det er også såre lidt, man mellem linierne kan læse om deres skæbne, selv om man aner, at underskrivningen af et fæstebrev fik vidt

forskellige følger. Lidt kan man jo læse sig til af dokumentets varighed og bemærkninger i eftermandens kontrakt; men det er de strenge krav, der er de dominerende. Hvad åndelig og timelig lykke, der kom ud af det, får vi ingen indsigt i.

Det havde været rart om de mænd, der stod for administrationen af det store gods, havde været nævnt; men dem hører vi intet om. Kun en enkelt foged har efterladt sig et blivende eftermæle, fordi han stod i venskabsforhold til digteren Thomas Kingo, der var huslærer på det nærliggende Vedbygård og senere præst i Kirke Helsinge. Fogeden hed Karsten Atke, og det var ved hans bortrejse, Kingo skrev et afskedsdigt, hvori det hedder:

»— — — Hvo er det, som her kører
med læsset vogn og pustend hest,
som den, der agter flytte
og fare hen, hvor han kan bedst
til fremmed hus og hytte?
Om øjet er mig ellers ret,
da synes det at være
hr. Karsten Hansens vogne-dræt,
i hvad den har at bære!
Den sengested og kistebænk,
som færredshaven knuger,
den store bylt og klædelænk,
som saa i vognen buger,
den turde jeg vel kende, om
jeg havde den i volde,
at jeg lidt nærmer vognen kom,
og kusken ville holde.«

At Karsten Hansen Atke og Thomas Kingo havde mange spøgefuldheder for og begge var vittige hoveder, véd vi fra andre digte, bl. a. »Sæbygaard's Koklage«, og det har sikkert været med dybeste vemod, Kingo så vennens vogntog forsvinde. I ca. 10 år havde de nydt hinandens selskab i en for landet skæbnesvanger tid. (Karl Gustav-krigenes tid.) Kingo bar alle sine dage mærker af en svensk kornets pistolskud. Det var svenskernes hærgen, der havde bragt ham i harnisk, en hærgen, der sikkert gik hårdt ud over fæstebønderne på egnen. Med herremændenes værn var det forbi; de havde forlængst lært kun at tage fordelene. Bønderne måtte bære byrderne i krig som i fred.

Historisk Samfund i 1960

Årsmødet afholdtes den 30. marts på Hotel „Phønix“ i Nykøbing Sj. Efter tur afgik redaktøren, sognepræst O. Bruun Jørgensen og kassereren, sparekassedirektør K. G. Kaaber. De pågældende genvalgtes.

Som revisorer genvalgtes kontorchef Halby Nielsen, Holbæk, og skoleinspektør E. Nysted Christoffersen.

I tilslutning til årsmødet afholdt museumsinspektør Svend Jørgensen, Nationalmuseet, et foredrag om udgravningerne i Amosen.

Årets sommerudflugt gik til Samsø, hvor redaktør Bent Rasmussen gennemgik øens historie. Der var ca. 60 deltagere. Ved denne lejlighed blev redaktør Bent Rasmussen udnævnt til æresmedlem af Samfundet.

Ved udgangen af året 1960 androg medlemstallet 842 og 19 abonnenter.

Sammendrag af Historisk Samfunds regnskab 1960

DRIFTSREGNSKAB:

Indtægt:

Tilskud:

Staten	kr. 1.460,00	
Amtsråd og kommuner	„ 990,00	
Pengeinstitutter	„ 500,00	
		<hr/>
		kr. 2.950,00
Kontingenter	„ 6.936,90	
Betaling fra abonnenter	„ 91,00	
Indtægt ved salg af årbøger	„ 324,40	
Renteindtægter	„ 68,56	
Andre indtægter	„ 837,35	
		<hr/>
		kr. 11.208,21

Udgift:

Årbogens fremstilling:

Trykningsudgifter	kr. 5.856,62	
Forfatter- og redaktionshonorar	„ 1.686,00	
		<hr/>
		kr. 7.542,62
Årbogens udsendelse	„ 1.424,50	
Afholdelse af møder	„ 373,80	
Andre udgifter	„ 611,04	
Overskud	„ 1.256,25	
		<hr/>
		kr. 11.208,21

Aktiver:

STATUS:

Indestående i sparekasser og på postkonto m. v.	kr. 1.912,55	
Lagerbeholdning	„ 3.000,00	
		<hr/>
		kr. 4.912,55

Passiver:

Formue	kr. 4.912,55	
		<hr/>
		kr. 4.912,55

Holbæk, den 14. februar 1961.

K. G. Kaaber.

HISTORISK SAMFUNDS STYRELSE

Godejer, kammerherre **J. Estrup**, Kongsdal, formand, fhv. forstander **Uffe Grosen**, Vallekilde, gårdejer **Jakob Madsen**, Kundby, forstander **Eskild Nylev**, **Ubby**, æresmedlem, redaktør **Bent Rasmussen**, Tranebjerg, landinspektør **S. Rud-Petersen**, Nykøbing, tandlæge **Thorkil Sestoft**, Kalundborg, sognepræst **O. Bruun Jørgensen**, Undløse, og sparekassedirektør **K. G. Kaaber**.

Redaktør: Sognepræst O. Bruun Jørgensen, Undløse pr. Tølløse, telf. Undløse 130.

Ekspedition: Sparekasseprokurist S. Vind, Holbæk Amts Sparekasse, Holbæk, telf. 1515 lokal 7.

TILLIDSMÆND

som hver i sin kreds varetager Historisk Samfunds interesser.

Aarby: snedkerm. Ejnar Larsen, Aarby lyng.

Eskebjerg: proprietær P. Taarning.

Fårevejle: elektromontør Oluf Nielsen, Stubberup.

Forsinge: tømremester R. Kristiansen

Føllenslev: gårdejer Vilh. Larsen.

Gislinge: husejer Grodal.

Gørlev: gårdejer Thorkild Andersen, Rye.

Højby: amtsrådsmedlem V. Nybjerg

Høng: fru Edith Benth Frederiksen.

Jyderup: postpakmester N. Jensen.

Kalundborg: tandlæge Thorkil Sestoft.

Kallerup: frk. Bodil M. Jørgensen.

Kundby: gårdejer Jakob Madsen.

Nykøbing: landinspektør S. Rud-Petersen.

Reerslev: lærer C. R. Hansen.

Refsnæs: førstelærer Vagn Rasmussen.

Ruds Vedby: postmester Stæhr Larsen.

Rørby: gårdejer Bøje Pedersen, Uggerløse.

Svinninge: førstelærer V. Ougaard.

Sæby: købmand A. Justesen.

Tranebjerg: redaktør Bent Rasmussen.

Tømmerup: frk. Olsen.

Tølløse: fabrikant Vald. Olsen.

Ubby-Jerslev: forstander Eskild Nylev.

Ugerløse: gartner Christiansen.

Vørslev: murermester Thorvald Jacobsen.

